

ԵՎԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

**ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՐՍԻՑ
ՇՈՑԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՈՒՄ ԵՎ
ՇՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ
(1981-2011 թթ.)**

1170752
32(520)

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԵՎԱ ՎԻԿՏՈՐԻ

ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԱՐՄԻՑ ԾՈՅԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

ԵՎ

ԾՈՅԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ

ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

(1981-2011 թթ.)

ԵՐԵՎԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն
2016

846707
A107948

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

YEVA HARUTYUNYAN

JAPANESE POLICY IN THE REGIONA OF
PERSIAN GULF
AND
THE GULF COOPERATION COUNCIL
(1981-2011)

Editor

Nikolay Hovhannisyan

Doctor of History, Professor
Correspondent Member NAS Armenia

YEREVAN
"GITUTYUN" PUBLISHING HOUSE OF THE NAS RA
2016

アルメニア国立科学アカデミーの東洋学研究所

ハルチュンヤン イエヴァ

ペルシャ湾地域における日本の政策と、湾
岸協力会議

(1981年-2011)

編者

ニコライ ホヴァニッシャン

歴史学博士、教授

アルメニア国立科学アカデミー準会員

イエレヴァン

2016年

ՀՏՂ93/94

ԳՄԴ 63.3

Հ 422

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝ պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Նիկոլայ Հովհաննիսյան

Հարությունյան Եվա Վիկտորի

- Հ 422 Ճապոնիայի քաղաքականությունը Պարսից ծոցի
տարածաշրջանում և Մոցի համագործակցության խոր-
հուրդը (1981-2011թթ.), - Եր.: «Գիտություն» հրատ., 2016թ.,
- 236 էջ:

Աշխատության քննարկման առարկան է Ճապոնիայի քաղա-
քատնտեսական հարաբերությունները Պարսից ծոցի երկրների,
մասնավորապես՝ Մոցի համագործակցության խորհրդի անդամ
երկրների հետ հարաբերությունների հաստատման օրվանից մինչև
2011թ.: Աշխատանքում լուսաբանվում են նախնախնի ճգնաժամերի
(1973թ., 1979թ., 1985-1987թթ.) ազդեցությունը Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի
անդամ երկրների տնտեսության վրա, ՄՀԽ-ի ստեղծման
աշխարհաքաղաքական նախադրյալները, դիտարկվում են մերձա-
վորարևելյան մի շարք քաղաքական խնդիրներ և Ճապոնիայի ու
ՄՀԽ-ի անդամ երկրների դիրքորոշումը դրանց նկատմամբ, ինչպես
և Մոցի երկրների տեղն ու դերը Ճապոնիայի արտաքին
քաղաքականության մեջ:

Աշխատանքը նախատեսված է արևելագետների, միջազ-
գայնագետների, դիվանագետների և ընթերցող լայն շրջանակների
համար:

ISBN 978-5-8080-1232-5

© Ե. Վ. Հարությունյան

Պարսից (Արաբական) ծոցը (այսուհետ՝ Ծոցը) քաղաքական, էներգետիկ, տրանսպորտային և առևտրային տեսանկյուններից կարևորագույն տարածաշրջաններից է աշխարհում: Վերջին մի քանի տասնամյակների ընթացքում այն դարձել է ամենալարված աշխարհագրական գոտիներից մեկը: Քաղաքական խնդիրները, հակամարտությունները, բնական ռեսուրսներին տիրելու տերությունների կողմից իրականացվող ծրագրերը, արաբական միապետությունների ներքին և արտաքին քաղաքական կողմնորոշումները բազմիցս դարձել են աշխարհի տարբեր երկրների գիտնականների հետազոտության առարկա: Նման հետաքրքրությունը պայմանավորված է համաշխարհային տնտեսությունն էներգակիրներով ապահովելու Ծոցի ռազմավարական նշանակությամբ:

Քննարկվող ժամանակաշրջանում լինելով աշխարհի երկրորդ տնտեսական գերտերությունը՝ և զուրկ լինելով բնական ռեսուրսներից՝ Ճապոնիան մեծ կախում ունի էներգակիրների ներկրումից, մասնավորապես Ծոցի երկրներից, տարածաշրջանում արդյունահանված նավթի 55%-ն արտահանվում է Ճապոնիա՝ ապահովելով երկրի նավթային պահանջարկի 90%-ը: Այդ պատճառով Ճապոնիայի տնտեսության համար Ծոցը կենսական կարևոր նշանակություն ունեցող տարածաշրջան է:

Ճապոնիան համագործակցում է Ծոցի արաբական երկրների հետ ինչպես տարածաշրջանային կազմակերպության՝ Ծոցի համագործակցության խորհրդի (ՄՀԽ) շրջանակ-

* Մինչև 2010 թ. ըստ ՀՆԱ-ի տվյալների Ճապոնիան երկրորդ տեղում էր՝ զիջելով միայն ԱՄՆ-ին: Այժմ այն զբաղեցնում է երրորդ տեղը՝ ԱՄՆ-ից և Չինաստանից հետո:

ներում, այնպես էլ յուրաքանչյուր պետության հետ առանձին-առանձին:

ՄՀԽ-ն ստեղծվել է 1981 թ. մայիսի 25-ին Մոսկվայի միապետական կարգեր ունեցող արաբական վեց պետությունների՝ Արաբական Միացյալ Էմիրությունների, Բահրեյնի, Կատարի, Սաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի և Օմանի միջև տարածաշրջանային կազմակերպության ստեղծման վերաբերյալ միասնական պայմանագրի ստորագրման արդյունքում:

Աշխատությունն արդիական է ոչ միայն ճապոնիայի արտաքին քաղաքականությունը Մոսկվայի տարածաշրջանում ավելի խորը հասկանալու, այլև թե՛ ճապոնիայի, թե՛ ՄՀԽ-ի անդամ երկրների մոտեցումները տարածաշրջանային և միջազգային խնդիրների շուրջ ավելի հստակ ընկալելու տեսանկյունից:

Գրքում տեղ է գտել նաև ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի անդամ երկրների երկկողմ հարաբերությունների զարգացման դինամիկայի ուսումնասիրությունը ՄՀԽ-ի ստեղծումից մինչև 2011 թ. ընդգրկելով 30 տարվա ժամանակահատված:

Աշխատանքում ուսումնասիրվում է ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության ձևավորման պատճառները և սառը պատերազմի տարիներին ճապոնիայի արտաքին քաղաքականությունը մերձավորարևելյան, մասնավորապես Մոսկվայի տարածաշրջանում: Դիտարկվում են աշխարհաքաղաքական այն նախադրյալները, որոնք խթանեցին ՄՀԽ-ի ստեղծումը: Ցույց է տրվում Իրան-իրաքյան պատերազմի (1980-1988թթ.) արդյունքում առաջացած նավթային ճգնաժամի ազդեցությունը թե՛ ՄՀԽ-ի երկրների, թե՛ ճապոնիայի տնտեսության վրա ուսումնասիրելով ՄՀԽ-ի անդամ երկրների դերը նավթային ճգնաժամի, ինչպես նաև ճապոնիայի կիրառած ջանքերն Իրան-իրաքյան հակամարտության կարգավորման հարցերում: Ուսումնասիրվում է ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի անդամ երկրների դիրքորոշումն Իրաքի կողմից

Քուվեյթին բռնակցելու (1990թ.) խնդրի շուրջ, ինչպես նաև երկու կողմերի ջանքերը՝ վերականգնելու Քուվեյթի ինքնիշխանությունն ու վնասված տնտեսությունը: Հետազոտվում է Մոցի նավթարդյունահանող երկրների քաղաքականությունն ՕՊԵԿ-ի շրջանակներում, և ՕՊԵԿ-ի դերը նավթային ճգնաժամերի և տարածաշրջանային խնդիրների լուծման հարցերում: Քննության են ենթարկվում այն պատճառները և նախադրյալները, որոնք ստիպեցին Ճապոնիային ակտիվացնել իր մերձավորարևելյան քաղաքականությունը հետսառը պատերազմյան շրջանում, ինչպես նաև մեծացնել իր ռազմաքաղաքական դերը Մոցում: Մանրամասն ուսումնասիրվում են Ճապոնիայի երկկողմ հարաբերությունները ՄՀԽ-ի անդամ երկրներից յուրաքանչյուրի հետ առանձին – առանձին հարաբերությունների հաստատման օրվանից մինչև 2011 թ.:

Մույն աշխատության գրման համար մեծ նշանակություն ունեցավ 2012 թվականին հեղինակի՝ Ճապոնիա կատարած երկամսյա գիտական գործուղումը, որի ժամանակ հնարավորություն ընձեռնվեց աշխատության հիմնական դրույթները ներկայացնել Ճապոնիայի մի շարք գիտական կենտրոններին և ինստիտուտներին ու կազմակերպել նրա քննարկումը, մասնավորապես Ճապոնիայի միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտում (Japan Institute of International Affairs), Ճապոնիայի էներգետիկ տնտեսության ինստիտուտում (The Institute of Energy Economics, Japan), Ժամանակակից իսլամական ուսումնասիրությունների կենտրոնում (Center for Contemporary Islamic Studies), Խաղաղության ու անվտանգության հետազոտական ինստիտուտում (Research Institute for Peace and Security), ինչպես նաև Կանսայ ճապոներեն լեզվի ինստիտուտում (Japanese-Language Institute, Kansai):

Բավական օգտակար էին ճապոնական մի շարք մասնագետների, մասնավորապես Ճապոնիայի միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի գիտաշխատող Տեսսուո Կո-

տանհի, Ճապոնիայի էներգետիկ տնտեսության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող և տնօրենի խորհրդական Հոսակա Շուջիի, նույն ինստիտուտի ավագ տնտեսագետ և տնօրենի խորհրդական Յասուհիկո Նագատայի, Ժամանակակից իսլամական ուսումնասիրությունների կենտրոնի տնօրեն Օսամու Միյատայի, ինչպես նաև Խաղաղության ու անվտանգության հետազոտական ինստիտուտի տնօրեն Մասաշի Նիշիհարայի և այլոց հետ կայացած քննարկումները և նրանց դիտարկումները:

Անշուշտ, վերոնշյալ աշխատանքի գրման համար անգնահատելի արժեք են ներկայացնում նաև այն նյութերը և գիտական աշխատությունները, որոնք ձեռք են բերվել Կանսայ ինստիտուտի, Օսակայի և Տոկիոյի գրադարաններից:

Աշխատության փորձաքննության համար շատ կարևոր էր նաև հեղինակի մասնակցությունը 2013 թ. Մոսկվայի արևելագիտության ինստիտուտում կայացած «Ճապոնիան Ասիայում՝ տարածաշրջանային հարաբերությունների հեռանկարները և իրադրությունը» գիտաժողովին, որտեղ հանդես գալով «Ճապոնիայի նավթային ծովային ուղիներին սպառնացող անվտանգության խնդիրների շուրջ» թեմայով զեկուցմամբ՝ միաժամանակ քննարկման էր ներկայացվել ատենախոսության հիմնական հիմնադրությունները: Հեղինակը հնարավորություն է ունեցել նաև օգտվելու գիտական թեմայի վերաբերյալ Ռուսաստանում առկա հարուստ գրականությունից:

Աշխատությունը շարադրված է հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն և ճապոներեն տարաբնույթ աղբյուրների, գիտական ուսումնասիրությունների, մասնավորապես պաշտոնական փաստաթղթերի, պարբերականների, հայ և օտարազգի հետազոտողների խնդրո առարկա թեմային նվիրված աշխատությունների ու հոդվածների քննական հետազոտության և վերլուծության հիման վրա:

Հատուկ շնորհակալություն եմ ցանկանում հայտնել 22 ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Ռուբեն Մաֆրաստյանին՝ աշխատության հրատարակչությանն աջակցելու համար:

Իմ խորին երախտագիտությունն եմ հայտնում պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, գիտության վաստակավոր գործիչ, 22 ԳԱԱ թղթակից անդամ, սույն գիտական աշխատանքի ղեկավար և գրքի խմբագիր Նիկոլայ Հովհաննիսյանին՝ ցուցաբերած գիտական աջակցության համար: Նրա մասնագիտական մեծ փորձը, գիտական վիթխարի ժառանգությունն անգնահատելի արժեք են առաջին անգամ ճապոնագիտության ոլորտում նման աշխատություն գրելու հարցում:

Շնորհակալ եմ իմ բոլոր գործընկերներից, ովքեր իրենց անաչառ դիտարկումներով նպաստել են այս աշխատության որակի բարձրացմանը:

Անշուշտ, երախտապարտ եմ ծնողներիս և ամուսնուս, ովքեր միշտ եղել են իմ կողքին և աջակցել են:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ
ՃԱՊՈՆԻԱՆ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ՆՐԱ ՎԵՐԱԾՈՒՄԸ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆԻ
(1946-1980 թթ.)

1.1 ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՃԱՊՈՆԻԱՆ ԵՎ ՆՐԱ ՎԵՐԱԾՈՒՄԸ ԶԱՐԳԱՑԱԾ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ (1946-1970 թթ.)

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում պարտություն կրած Ճապոնիան անձնատուր եղավ և խիստ կախման մեջ ընկավ ԱՄՆ-ից: Ճապոնիայում ԱՄՆ-ը ստանձնեց գերակա դեր՝ վարչակարգի կառավարիչ նշանակելով ամերիկացի գեներալ Դուգլաս Մակարտուրին¹: Վերջինիս կառավարմանն աջակցելու նպատակով Տոկիոյում ստեղծվել էր խորհրդակցական մարմին՝ Միացյալ խորհուրդ, որի կազմի մեջ ներառված էին ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Ավստրալիայի, ԽՍՀՄ-ի, Հնդկաստանի, Նոր Զելանդիայի և Չինաստանի ներկայացուցիչները: Վաշինգտոնը Ճապոնիայի բռնազավթման և երկրի ներսում անցկացվող բոլոր բարեփոխումներն իրականացնում էր հիմնվելով ԱՄՆ-ի նախագահ Հարի Տրումանի 1945 թ. սեպտեմբերի 6-ին ընդունած «ԱՄՆ-ի քաղաքականության հիմնական սկզբունքները Ճապոնիայի օկուպացման սկզբնական փուլում» փաստաթղթի վրա²: Գլխավոր նպատակը, որ հետապնդում էր Վաշինգտոնը, Ճապոնիային ապառազմականացնելն էր, որպեսզի Տոկիոն

¹ Nishikawa T., The Future of the Japanese Constitution: From the "MacArthur Constitution" to What?, Ohio, p. 52, <http://www.surugadai.ac.jp/sogo/media/bulletin/Hikaku17/Hikaku17Nishikawa.pdf>

² Truman H., "Special Message to the Congress Presenting a 21-Point Program for the Reconversion Period", September 6, 1945, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=12359>

այլևս վտանգ չներկայացնի ԱՄՆ-ի հեռավորարևելյան շահերին, ինչպես նաև դառնա հարթակ՝ Խորհրդային Միության դիրքերն Ասիայում թուլացնելու համար: Այդ մասին 1947 թ. մայիսին ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Դ. Աչեսոնը նշել է. «ԱՄՆ-ը Գերմանիային և Ճապոնիային դիտարկում է ԽՍՀՄ-ի դեմ պայքարում՝ որպես իր ապագա դաշնակիցներ»³:

Անձնատուր լինելու հենց առաջին օրից հարց բարձրացվեց երկրի պետական կառուցվածքի մասին: Ճապոնական կայսերապետական ինստիտուտը որոշվեց պահպանել և կայսրին չհամարել թշնամի այն բանից հետո, երբ կայսրը հրաժարվեց իր «աստվածային» ծագումից: Երկրի պետական կառուցվածքն ամրագրվեց 1946 թ. նոյեմբերի 3-ին ընդունված նոր սահմանադրության մեջ, որն ուժի մեջ մտավ 1947 թ. մայիսի 3-ին⁴: Սահմանադրության մեջ հիմնական կետերից մեկը վերաբերում էր Ճապոնիայի՝ պատերազմական գործողություններ վարելու իրավունքի հրաժարմանը՝ որպես միջազգային վեճերի լուծման միջոց: Սահմանափակվեցին նաև կայսրի գործառույթները՝ տալով վերջինիս ազգի միասնության և պետության խորհրդանշի կարգավիճակ⁵: Սահմանադրությունը 1947 թ. փետրվարի 12-ին ստացավ զենքերալ Մակարտուրի հավանությունը և արդեն փետրվարի 13-ին ներկայացվեց Ճապոնական կառավարության ներկայացուցիչների, իսկ փետրվարի 22-ին՝ կայսրի քննարկմանը: Այն մարտի 6-ին պաշտոնապես ներկայացվեց ժողովրդին՝ որպես

³ 日本経済 (Նիհոն կեիձաի՝ Ճապոնիայի տնտեսություն), Tokyo, 26.2.1972; Sigur J., *The Asian Alliance, Japan and the United States Policy*, N.Y., 1972, p. 54.

⁴ Ճապոնիայի սահմանադրությունը բաղկացած է 11 գլխից և 103 հոդվածներից: Հատկանշական է, որ վերոնշյալ սահմանադրությունը գործում է մինչ օրս և ընդունման օրվանից ոչ մի փոփոխության չի ենթարկվել: Սյու մասին տե՛ս Togo K., *Japan's Foreign Policy, 1945-2003, The Quest for a Proactive Policy*, Boston, 2010, p. 35.

⁵ Նույն տեղում, էջ 59:

ճապոնական կառավարության ինքնուրույն մշակված փաստաթուղթ⁶:

Սկսած 1948 թ.՝ ԱՄՆ-ի ասիական քաղաքականության մեջ փոփոխություն նկատվեց: Եթե մինչ այդ Վաշինգտոնը որոշել էր ապառազականացնել ճապոնիան, որպեսզի վերջինս հավակնություններ չունենա խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում, ապա այժմ ստիպված էր վերանայել իր դիրքորոշումը, քանի որ թուլացնելով ճապոնիային՝ նպաստում էր ասիական մյուս երկրների ուժեղացմանը⁷: Դրա վառ ապացույցն էր Չինաստանում⁸ և Հյուսիսային Կորեայում⁹ սոցիալիստական կարգերի հաստատումը, Վիետնամում և Ֆիլիպիններում սկսված ազգային-ազատագրական շարժումները:

Արդեն 1948 թ. մարտին ԱՄՆ-ի պետդեսպարտամենտի ներկայացուցիչ Ջ. Կենանը, ճապոնիա ժամանելուց և Մակարտուրի հետ զրուցելուց հետո նշեց, որ անհրաժեշտ է

⁶ Молодяков В., Молодякова Э., Маркарян С., История Японии, XX век, М., 2007, с. 245; Современная Япония, Справочник, М., 1973, с. 756-773.

⁷ Zhu Z., America's Military Presence in Northeast Asia after the Cold War: Winning without Fighting?, East Asian Review, Volume 12, Number 2, Summer, 2000, p. 88.

⁸ Չան Կայշիի ղեկավարության ներքո գործող զոմինդանական բանակի պարտությունը հնարավոր եղավ ի կատար ածել ՌՍՀՄ-ի անմիջական օգնության շնորհիվ: 1949 թ. հոկտեմբերի 1-ին Պեկինում հաստատվեց Չինաստանի ժողովրդական Հանրապետությունը՝ Մաո Ցզեդունի գլխավորությամբ: Հաջորդ օրը Խորհրդային Միությունն առաջինը ճանաչեց ՉԺՀ-ի անկախությունը և կնքեց «Բարեկամության, միասնության և փոխադարձ օգնության» վերաբերյալ պայմանագիր: Այս մասին տե՛ս Глуткин В., Григорьев А., Кукушкин К., Никифоров В., Новейшая история Китая, 1917-1970 гг., М., 1972, с. 208.

⁹ 1948 թ. սեպտեմբերի 9-ին Հյուսիսային Կորեայում ստեղծվեց Կորեայի ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետությունը (ԿԺԴ), որի ղեկավար դարձավ Կիմ Իր Սենը: Այս մասին տե՛ս Торкунов А., История Кореи, М., 2003, с. 338.

վերագինել երկիրը: Նա ընդգծեց. «Ճապոնիայի ներուժը շատ ուժեղ է Հեռավոր Արևելքում և պետք է կարևոր տեղ տրվի ԱՄՆ-ի քաղաքականության մեջ»՝ հավելելով, որ անհրաժեշտ է վերականգնել Ճապոնիայի ինքնիշխանությունը¹⁰:

Ճապոնիայի հետ հաշտության պայմանագրի ստորագրման նպատակով Սան Ֆրանցիսկոյում 1951 թ. սեպտեմբերի 4-8-ը հրավիրվեց միջազգային խորհրդաժողով, որին մասնակցում էին 51 երկրների ներկայացուցիչներ¹¹: Հարկ ենք համարում նշել, որ խորհրդաժողովին չէին հրավիրված Կորեայի Ժողովրդա-Դեմոկրատական Հանրապետությունը (ԿԺՀ), Մոնղոլիայի Ազգային Հանրապետությունը, Վիետնամը և Չինաստանը: Փաստորեն այն երկրները, որոնք ամենից շատ տուժել էին Ճապոնիայի գործողություններից երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում:

Հաշտության պայմանագիրը ստորագրվեց 1951 թ. սեպտեմբերի 8-ին, որն ուժի մեջ մտավ 1952 թ. ապրիլի 28-ին¹²: ԱՄՆ-ը Ճապոնիայի հետ կնքեց նաև «Անվտանգության պայմանագիր», որը վերաբերում էր ամերիկյան ռազմական բազաների տեղակայմանը երկրում: Պայմանագրում ամերիկյան բազաների ներկայության ժամկետները չէին հստակեցվում՝ նշելով. «Ամերիկյան զորքերը կհեռանան Ճապոնիայից այն ժամանակ, երբ կստեղծվի մի այնպիսի համակարգ, որը

¹⁰ "News Week", N. Y., 03.11.1975; Марков А., Послевоенная политика Японии в Азии и Китае (1945-1977), М., 1979, с. 39.

¹¹ Treaty of Peace with Japan, United Nations Treaty Series 1952 (reg. no. 1832), Volume 136, pp. 45-164.

¹² Հաշտության պայմանագիրը բաղկացած էր 27 հոդվածներից՝ զետեղված 7 գլուխներում: Հաշտության պայմանագրի տեքստը տե՛ս История войны на Тихом океане, Т. V, М., 1958, с. 337-359.

կապահովի ծագող արևի երկրի անվտանգությունը տարածաշրջանում»¹³:

Հետագայում ավելի մանրամասն ԱՄՆ-ի զորքերի տեղակայմանը Ճապոնիայում անդրադարձ եղավ «Ադմինիստրատիվ համաձայնագրում», որը կնքվեց 1952 թ. փետրվարի 28-ին¹⁴: Ըստ այդ համաձայնագրի՝ ԱՄՆ-ը ստացավ անսահմանափակ իրավունք՝ օգտագործելու Ճապոնիայի բոլոր նավահանգիստները և օդանավակայանները: Փաստորեն այդ համաձայնագրի կնքմամբ ամերիկյան ռազմաքաղաքները ձեռք էին բերում «պետություն պետության ներսում» կարգավիճակ¹⁵, քանի որ վերջիններս Ճապոնիայի կառավարության վերահսկողությունից դուրս էին գտնվելու¹⁶:

Այսպիսով՝ ԱՄՆ-ի և Ճապոնիայի կառավարությունների միջև կնքված հաշտության պայմանագիրը, «Անվտանգության պայմանագիրը», «Ադմինիստրատիվ համաձայնագիրը», հետագայում՝ 1954 թ. մարտին, նաև «Փոխաշտպանության համաձայնագիրը», վերջնականապես ձևավորեցին Սան Ֆրանցիսկոյի պայմանագրերի համակարգը: Այն դարձավ իրավական հիմք Ճապոնա-ամերիկյան ռազմաքաղաքական դաշինքի համար:

Փաստորեն ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Ճապոնիայի անձնատուր լինելուց հետո անցել է երկու փուլ, ինչը Հեռավոր

¹³ Петров Д., Внешняя политика Японии после Второй мировой войны, М., 1968, с. 65.

¹⁴ Պայմանագրի տեքստը տե՛ս История войн на Тихом океане, էջ 370-399:

¹⁵ Ըստ «Ջապան փայմս»-ի ("Japan Press") հետազոտության տվյալների՝ Ճապոնիայի Հոկայդո կղզում 37 ռազմական բազաների փոխարեն տեղակայված էր 49 ռազմական բազա, փաստորեն՝ 30%-ով ավելի, քան հայտարարվում էր պաշտոնապես: Այս մասին տե՛ս "Japan Press", Tokyo, 28.10.1961, p. 11.

¹⁶ 占領下日本の分析 («Սեյրյոկա նիպոնո ֆուսսեկի»՝ «Ճապոնիայի օկուպացման պայմաններին վերաբերող վերլուծություն»), Kyoto, 1955, p. 64.

Արևելքում միջազգային իրադրության և ամերիկյան արտաքին քաղաքականության դիրքորոշման փոփոխությունների արդյունք էր: Առաջին փուլն ընդգրկում էր 1945-1948 թթ., երբ ամերիկացիները ցանկանում էին վերացնել Հեռավոր Արևելքում իրենց շահերի համար վտանգ ներկայացնող հակառակորդին՝ Ճապոնիային, և երկրորդ փուլը՝ 1948-1952 թթ. երբ փորձում էին Ճապոնիան վերածել «ենթակա» դաշնակցի՝ Ասիայում սկիզբ առած ազգային-ազատագրական շարժումները ճնշելու, ինչպես նաև Խորհրդային Միությանն ու Չինաստանին «զսպելու» նպատակով, որը կնպաստեր ԱՄՆ-ի ծավալապաշտական քաղաքականության հաստատմանն Ասիայում¹⁷:

Հաշտության պայմանագրի ստորագրումը հնարավորություն տվեց Ճապոնիային պատերազմից հետո հայտնվել միջազգային ասպարեզում՝ որպես ինքնուրույն երկիր, անկախ գործոն և դառնալ միջազգային հանրության բաղկացուցիչ մասը: Նրա այդ հնարավորություններն ավելի ամրապնդվեցին, երբ նա 1956 թ. դարձավ Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) անդամ:

Սան Ֆրանցիսկոյի պայմանագրի ստորագրումից հետո ԱՄՆ-ը ձեռնամուխ եղավ Ճապոնիայի վերադադման և քաղաքականության իրականացմանը¹⁸, ինչն ԱՄՆ-ի և Ճապոնիայի միջև հակասությունների առաջացման պատճառ հանդիսացավ: Եթե ԱՄՆ-ը Ճապոնիայի հետ հարաբերություններում կարևորում էր ռազմաքաղաքական հարաբերությունները՝ տնտեսական հարաբերություններին տալով երկրորդական դեր, ապա Ճապոնիան, հակառակը, ցանկանում էր օգտագործել ԱՄՆ-ի տեխնոլոգիական ներուժը իր երկրի

¹⁷ Livingston J., Moore J., Oldfeather F., Postwar Japan, 1945 to the Present, N. Y., 1974, p. 78.

¹⁸ Sakakibara E., Structural Reform in Japan: Breaking the Iron Triangle, Washington D.C., 2003, p. 89.

տնտեսությունը զարգացնելու համար¹⁹։ Մակայն Վաշինգտոնն ամեն կերպ փորձում էր ստիպել Ճապոնիային ի կատար ածել վերադարձականացման իր քաղաքականությունը՝ կիրառելով Ճապոնիայի իշխող օդակների վրա տնտեսական զանազան ճնշամիջոցներ, որոնք տվեցին իրենց արդյունքը, և Ճապոնիան ստիպված էր գնալ մի շարք զիջումների։ ԱՄՆ-ի պարտադրմամբ 1952 թ. Ճապոնիայի «Ոստիկանական պահուստային կորպուսը» ընդլայնվեց՝ 75 հազարից հասնելով 110 հազարի, իսկ 1953 թ.՝ 310 հազարի²⁰։ Ըստ 1952 թ. տվյալների՝ Ճապոնիան պետական բյուջեից հատկացրել էր 180.2 մլրդ իեն, այսինքն՝ բյուջեի 21%-ը ամերիկյան զորքերին իր տարածքում պահելու և այլ ռազմական ծախսեր հոգալու նպատակով²¹։ Հետագայում Ճապոնիայի «Ոստիկանական պահուստային կորպուսը» վերանվանվեց «Ազգային անվտանգության կորպուսի», որը բաղկացած էր 4 դիվիզիայից, յուրաքանչյուրը՝ 15000 զինվոր, և հատուկ «Հյուսիսային կորպուսից», որը տեղակայված էր Հոկայդոյում²²։ 1954 թ. մարտի 8-ին Տոկիոյում կնքվեց համաձայնագիր ԱՄՆ-ի և Ճապոնիայի միջև, ըստ որի՝ Ճապոնիայի «Ազգային անվտանգության կորպուսը» վերանվանվեց «Ինքնապաշտպանական ուժեր» (自衛隊 (Ձիեիտայ))²³։ Արդեն 1954 թ. Ճապո-

¹⁹ Игнатушенко С., Япония и США: Партнеры и конкуренты, М., 1970, с. 8.

²⁰ Պետագոնը ցանկանում էր «Ոստիկանական պահուստային կորպուսի» զինվորների թվաքանակն ատտիճանաբար մեծացնելով՝ ստեղծել Ճապոնական հզոր բանակ։ Այս մասին տե՛ս ㄞいにち («Մաինիտի»), Tokyo, 22.10.1952.

²¹ Петров Д., նշվ. աշխ., էջ 80:

²² "Nippon Times", Tokyo, 31.12.1953.

²³ Петров Д., նշվ. աշխ., էջ 116:

նիայի ցամաքային զորքերի թիվը հասնում էր 30 հազարի, այսինքն՝ 25%-ով ավելին էր նախորդ տարվա համեմատ²⁴:

Ճապոնիան գիտակցում էր, որ անհրաժեշտ է ամեն կերպ դուրս գալ տնտեսական ճգնաժամից, այդ պատճառով ընտրեց իր երկրի տնտեսության զարգացման համար մի այնպիսի ճանապարհ, որի շնորհիվ շատ կարճ ժամանակահատվածում կարողացավ դառնալ զարգացած տնտեսություն ունեցող երկրորդ տերությունն աշխարհում: Ճապոնիայի երկու տասնամյակի ընթացքում տնտեսության արագ զարգացումը հետագայում ստացավ «ճապոնական հրաշք» անվանումը²⁵:

Ճապոնիայի արդյունաբերության կարևորագույն ոլորտները հայտնվեցին ֆինանսամենաշնորհային կլանի ձեռքերում, որոնց ճապոներենով անվանում են «ձաիբացու» (財閥)²⁶: Այդ կլանի խոշոր ներկայացուցիչներն են «Միցուի», «Միցուրիշի», «Սուսիտոմո», «Ֆույո», «Դայիտի Կանգին» և «Սանվան» ֆինանսարդյունաբերական խմբերը²⁷: Ամենախոշոր խումբը համարվում է «Միցուրիշի»-ն, որի ակտիվները 1973 թ. դրությամբ կազմում էին 20 տրիլիոն իեն²⁸: Մենաշնորհի դիրքերի ամրապնդումը տնտեսությունում հանգեցրեց պետական մենաշնորհային կապիտալիզմի ձևավորմանը²⁹: Ելնելով այն

²⁴ Որոշ տվյալների համաձայն՝ հատկացրել է երկրի բյուջեի 17.6%-ը: Այս մասին տե՛ս Nakamura T., *Economic Development of Modern Japan*, Japan, 1985, p. 76.

²⁵ Thurow L., *Head to Head: The Coming Economic Battle among Japan, Europe and America*, N.Y., 1992, p. 247.

²⁶ Sakakibara E., նշվ. աշխ., էջ 59:

²⁷ Вербицкий С., Япония: Время сложных проблем, М., 1974, с. 7.

²⁸ Власов В., Монополистический капитал Японии на рубеже 60-70-х годов, М., 1977, с. 103.

²⁹ Հարկ է նշել, որ 3 մենաշնորհային կազմակերպություններ կենտրոնացրին իրենց ձեռքերում այլումինի արդյունաբերությունը, 7 կազմակերպություններ՝ նավթի արդյունաբերությունը, 8 կազմակերպություններ՝ էլեկտրամեքենաների և էլեկտրատարրավորումների արդյունաբերությունը և այլն:

հանգամանքից, որ երկրի տնտեսության հիմնական լծակները գտնվում էին կապիտալի մագնատների ձեռքերում՝ նրանց շահերի ապահովման նպատակով ստեղծվեց ճապոնական տնտեսական կազմակերպությունների դաշնություն (経団連 [Keizai Dantai Rengōkai])՝ «Կեիդանրեն»³⁰ կոչվող քաղաքական կառույցը, որի հիմնական գործառույթն է ներքին և արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղությունների տարորոշումը: Հենց դաշնության առաջարկով էր 1955 թ. նոյեմբերի 15-ին ճապոնիայի երկու հզոր պահպանողական գաղափարախոսություն ունեցող լիբերալ և դեմոկրատական կուսակցությունները միավորվեցին՝ կազմելով լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցությունը (LԴԿ)³¹: Այն ամբողջովին իր արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող հարցերում հիմնվում էր Տնտեսական կազմակերպությունների դաշնության առաջարկած քաղաքական լուծումների վրա³²: LԴԿ-ի ստեղծմամբ երկրում ձևավորվեց երկկուսակցական համակարգ, քանի որ մինչ այդ՝ 1955 թ. հոկտեմբերին, արդեն միավորվել էին ճապոնիայի սոցիալիստական կուսակցության (ՃՄԿ) աջ և ձախ թևերը՝ ստեղծելով միասնական սոցիալիստական կուսակցությունը³³: Այսպես՝ լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցությունը 1955 թվականից սկսած մինչև 1993 թ. անընդմեջ կարողացավ իր ձեռքերում պահել իշխանության

Այս մասին մանրամասն տե՛ս Певзнер Я., Экономика Японии после Второй Мировой войны, М., 1955, с. 131; Динкевич А., Экономика послевоенной Японии (1945-1955гг.), М., 1958, с. 115.

³⁰ <http://www.keidanren.or.jp>. «Կեիդանրեն»-ը՝ որպես կազմակերպություն ստեղծվել է 1946 թ., սակայն ֆինանսամեթաֆորայի կյանները ձևավորվել էին դեռևս Մեիձիի ժամանակաշրջանում:

³¹ あさひ («Ասահի»), Osaka, 10.12.1954.

³² Encyclopedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/314212/Keidanren>

³³ Молодыхов В., Молодыхова Э., Маркхьян С., նշվ. աշխ., էջ 305-310:

դեկը³⁴, իսկ Ճապոնիայի սոցիալիստական կուսակցությունը հանդես էր գալիս որպես ընդդիմություն³⁵:

Երկրում ձևավորված քաղաքական համակարգը գիտական գրականության մեջ անվանում են «Ժողովրդավարական կարաոկե», որը բացատրվում է նրանով, որ կարևոր չէ, թե երկրում ով է կանգնած իշխանության դեկին, քանի որ քաղաքականության ընտրությունը չեն կանխորոշում կառավարող մարմինները: Ճապոնիայի իշխանությունը համեմատվում է կարաոկեի բեմահարթակի հետ, որտեղ միմյանց փոխարինում են թվացյալ երգիչները (խոսքը վերաբերում է դեկավար մարմիններին), որոնք փորձում են «երգել» այն «երգը», որը նախապես ընտրվել է «երգացանկից»³⁶:

Այսպիսով՝ երկրի մենաշնորհատերերը, իրենց ձեռքերում կենտրոնացնելով կառավարման լծակները, ձգտում էին Ճապոնիան վերածել տնտեսական զարգացած պետության: Արդեն 1955 թ. սկզբին կառավարությունն ընդունեց տնտեսության զարգացման առաջին հնգամյա պլանը (1956-1960 թթ.): Նրա գլխավոր նպատակն էր հասնել տնտեսական ինքնուրույնության և վերացնել գործազրկությունը: Ազգային տնտեսության, մասնավորապես արդյունաբերության զարգացումն իրականացվում էր արդյունաբերական քաղաքականության ռազիոնալիզացման շնորհիվ, որը պետականորեն հարկադրված քաղաքականություն էր: Այն իրենից ներկայացնում էր արդյունաբերության արդյունավետության մեծացում, արդյունաբերական կազմակերպությունների տեխնիկական մակարդակի բարձրացում, օգտագործվող հումքի և մատերիալի բարելավում, ողջ կառավարման համակարգի արդիականա-

³⁴ McKibbin W., *The Macroeconomic Experience of Japan since 1990: An Empirical Investigation*, Washington D.C., November, 1996, p. 18.

³⁵ Purnendra J., Inoguchi T., *Japanese Politics Today: Beyond Karaoke Democracy*, N.Y., 2011, p. 11.

³⁶ Նույն տեղում, էջ 2:

ցում, արդի տեխնոլոգիաների ներմուծում, այդ թվում՝ կադրային քաղաքականության, աշխատանքի վճարման համակարգի բարելավման, արտադրանքի որակի վերահսկման, ինչպես նաև ընկերությունների միջև հարաբերությունների վերակազմավորման սկզբունքների իրականացում: Այս ամենն իրագործելու համար պահանջվում էին լուրջ ներդրումներ և ջանքեր, հատկապես մասնավոր կազմակերպությունների կողմից, որոնց պետությունը մեծ աջակցություն էր ցուցաբերում³⁷:

Իրականացվող բարեփոխումների արդյունքները երկար սպասեցնել չտվեցին: Արդեն 1956 թ. դրությամբ արձանագրվեց 59%-ի աճ մասնավոր ներդրումների ոլորտում, 13%-ով աճեց համախառն ներքին արտադրանքը (ՀՆԱ), 22%-ով՝ արդյունաբերական արտադրությունը: Ամենամեծ առաջընթացը գրանցվեց մեքենաշինության, տեքստիլ, քիմիական և էներգետիկ ոլորտներում, որն աստիճանաբար կանխորոշեց արդյունաբերական ոլորտի ենթակառուցվածքի փոփոխությունը:

Փաստորեն տնտեսության ոլորտում կոշտ քաղաքականության իրականացումը հիմք ծառայեց երկրի տնտեսության զարգացման համար, որը նպաստեց մեծաքանակ կապիտալի կուտակմանը³⁸: Վերջինս տեխնոլոգիական նորամուծությունների և աստիճանաբար կյանքի մակարդակի բարելավման պայմաններում ներքին շուկայի արտադրանքի կայուն պահանջարկի երաշխիք դարձավ:

1956 թ. դեկտեմբերին վարչապետ Իտիրո Հատոյամայի հրաժարականից հետո Ճապոնիայի վարչապետ ընտրվեց Կիսի Նոբուսուկեն (1957 թ. փետրվար – 1960 թ. հուլիս): Նա մշակեց 1958-1962 թթ. համար նախատեսված «Նոր երկարա-

³⁷ Лебедева И., Малый бизнес в Японии, Справочное издание, М., 2004, с. 30.

³⁸ Молодых В., Молодых Э., Маркарян С., նշվ. աշխ., էջ 296:

Ժամկետ տնտեսական պլան»՝ որոշակի փոփոխությունների ենթարկելով նախորդ պլանը: Նոր պլանի հիմնական նպատակն էր ապահովել արդյունաբերության կայուն աճ, բարելավել վճարային հաշվեկշիռը, ինչպես նաև լուծել բնակչության զբաղվածության խնդիրը:

Ճապոնիայի տնտեսական գերտերությունն դառնալու ճանապարհին մեծ դեր խաղաց նաև «Ազգային եկամտի կրկնապատկման նախագիծը», որը պատմության մեջ հայտնի է «Իկեդայի պլան» անվանումով: Այն լուրջ մշակումներից հետո ուժի մեջ մտավ 1960 թ. դեկտեմբերին: Վերոնշյալ պլանը մշակել էր նոր վարչապետ Իկեդա Հայատոն (10 տարի ժամկետով՝ ընդգրկելով 1961-1970 թթ.), որի հիմնական նպատակը տնտեսական աճի առավելացումն (մաքսիմալիզացում) էր, ժողովրդի կյանքի մակարդակի բարելավումը, զբաղվածության խնդրի լուծումը, ազգային եկամտի կրկնապատկումը: Նախագիծը նախատեսում էր նաև գյուղատնտեսության, միջին և մանր արդյունաբերության, տեղական արտադրանքի մրցունակության բարձրացում³⁹:

Մեծ տեմպերով զարգանում էր նաև արտաքին առևտուրը: 1960-1970 թթ. Ճապոնիայում արտահանումն աճեց 3.6%-ից մինչև 7.6%, ներկրումը՝ 3.8%-ից հասավ 6.1%-ի⁴⁰: Հատկանշական է այն փաստը, որ 1950-ականների վերջերին կապիտալիստական երկրներում ճապոնական «Սոնի» ընկերությունը ճանաչվեց որպես ռադիոընդունիչների լավագույն արտադրող: 1960 թ. հիմնվեց «Սոնի կորպորեյշն օֆ Ամերիկա» ("Sony Corporation of America") ընկերությունը, ինչն ազդարարեց արտադրանքի ելքը համաշխարհային շուկա⁴¹: Եթե 1960 թ. տվյալներով Ճապոնիան զբաղեցնում էր երկրորդ

³⁹ Nakamura T., նշվ. աշխ., էջ 74:

⁴⁰ 現代日本経済指標 («Գնեղայ նիհոն կեիձասի հյոու») «Ժամանակակից Ճապոնիայի տնտեսական պատմություն», Tokyo, 1975, p. 168.

⁴¹ Морига А., Сделано в Японии, М., 1990, с. 6.

տեղը հեռուստացույցների, ռադիոյի, իսկ չորրորդ տեղը՝ պողպատի ու էլեկտրաէներգիայի արտադրության ոլորտներում⁴², ապա արդեն 60-ականների վերջերին արտահանման մեջ սկսեց գերիշխել ծանր արդյունաբերությունը:

1964 թ. Ճապոնիան արձանագրեց 13.8% տնտեսական աճ, իսկ շՆԱ-ի՝ 10.7%-ի աճ: Ճապոնիայի ներդրումը կապիտալիստական երկրների արդյունաբերության մեջ 1964 թ. դրությամբ կազմում էր 5.4%՝ զիջելով միայն ԱՄՆ-ին (44.2%), Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությանը (ԳՖՀ) (9%), Անգլիային (8.6%)՝ հետևում թողնելով Ֆրանսիային (4.1%) և Իտալիային (4.4%)⁴³:

1965 թ. Ճապոնիան արձանագրեց նոր տնտեսական աճ, որն անվանեցին «Իձանագիի թնայուն»: Այդ շրջանում արդյունաբերական արտադրանքն աճեց 270%-ով, ինչն աննախադեպ արդյունք էր, քանի որ առավելագույն աճը, որ գրանցվել էր որևիցե երկրում մինչ այդ, կազմել էր ընդամենը 80%: Արդեն 1968 թ. Ճապոնիան առաջ անցավ տնտեսական աճի ցուցանիշով բոլոր երկրներից, քացի ԱՄՆ-ից, իսկ 1970-ականների սկզբին իր շՆԱ-ի տվյալներով դարձավ տնտեսական երկրորդ տերությունը կապիտալիստական աշխարհում⁴⁴:

Այսպիսով 1970-ականների սկզբին Ճապոնիան դասվեց տնտեսական զարգացած երկրների շարքին: 1975 թ. նոյեմբերի 15-17-ը Ռամբույում Ֆրանսիայի, ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, ԳՖՀ-ի, Իտալիայի և Ճապոնիայի ղեկավարների միջև տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ որոշվեց ստեղծել «Մեծ վեց-

⁴² Հարկ է նշել, որ Ճապոնիայի ապրանքների իրացման հիմնական պատճառը բարձր մրցունակությունն էր: «Պատրաստված է Ճապոնիայում» քրեկը դարձավ բարձրորակ արտադրանքի խորհրդանիշը: Այս մասին տե՛ս Морита А., նշվ. աշխ., էջ 22:

⁴³ Международным ежегодник, 1965, М., 1965, с. 363-364.

⁴⁴ Nakamura T., նշվ. աշխ., էջ 73:

նյակ» միջազգային խումբը⁷, որի շրջանակներում զարգացած տնտեսություն ունեցող պետությունները սկսեցին համագործակցել ընդհանուր միջազգային խնդիրների լուծման հարցերում:

1.2 ՀԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԵՐԶԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՑԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Հապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության ձևավորումն ընդունված է համարել տարածաշրջանում նավթի հայտնաբերման ժամանակից սկսած, այսինքն 1930-ականների կեսերից, երբ առաջին անգամ Մոցում նավթ հայտնաբերվեց⁸: Այն սկիզբ դրեց Հապոնիայի և Մոցի երկրների միջև նավթային հարաբերությունների հաստատմանը: Այսպես՝ Հապոնական «Նիպպոն օյլ կորպորեյշն»-ը ("Nippon Oil Corporation"), որը ստեղծվել էր դեռևս 1888 թ.⁹, սկսեց նավթ ներկրել Բահրեյնից¹⁰, հետագայում նաև Սաուդյան Արաբիայից¹¹: Սակայն դա երկար չտևեց, քանի որ Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին Հապոնիայի արևմտյան հակառակորդ-

⁷ 1976 թ. «Մեծ վեցնյակ»-ին միացավ նաև Կանադան՝ վերածելով այն «Մեծ յոթնյակի»:

⁸ Առաջին անգամ նավթ հայտնաբերվեց Բահրեյնում 1932 թ., և արդեն 1936 թ. Բահրեյնի կղզում կառուցվեց նավթամշակող գործարան 1 տարում 3 մլն 500 հազար բարել հզորությամբ, իսկ 1955 թ. դրությամբ՝ այն հասավ 84 մլն բարել հզորության: Այս մասին տե՛ս "Oil and Gas Journal", 26.12.1955, p. 142.

⁹ Ներկայումս այս կազմակերպությունը կոչվում է «Նիպպոն օյլ ընդ էներջի կորպորեյշն» ("Nippon Oil & Energy Corporation"): Այս մասին տե՛ս Hosaka S., Japan and the Gulf: A Historical Perspective of Pre-Oil Relations, Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies, 2011, p. 17.

¹⁰ あさひ («Ասահի»), Osaka, July 6, 1934.

¹¹ Առաջին անգամ նավթը Սաուդյան Արաբիայում արդյունահանվել է 1938 թ. մարտին Դամմամ կոչվող շրջանից: Այս մասին տե՛ս Баскин В., Нефтяные монополии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1957, с. 161.

ները՝ ի դեմս ԱՄՆ-ի և Անգլիայի, արգելեցին Սաուդյան Արաբիային և Բահրեյնին նավթ վաճառել Ճապոնիային, որի պատճառով ծագող արևի երկիրը որոշ ժամանակով հեռացավ Մոցի տարածաշրջանից:

Ճապոնիայի ներկայությունը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում կրկին ակտիվացավ արդեն 1950-ականների կեսերից, երբ երկիրը սկսեց արձանագրել տնտեսական աճ և դրան զուգահեռ մեծացավ երկրի էներգիայի պահանջարկը: Բնական ռեսուրսներ չունենալու պատճառով Ճապոնիայի մենաշնորհային ընկերությունները, հաշվի առնելով նավթի գների անհամեմատ էժան լինելու հանգամանքը (1 ֆարել նավթն արժեք 2 դոլար)⁴⁹, 1955 թ. «արդյունաբերության արդիականացման» կարգախոսի ներքո էներգետիկ և արդյունաբերական ընկերություններում քարածխի փոխարեն որպես վառելանյութ սկսեցին օգտագործել նավթը⁵⁰: Եթե Ճապոնիան հետպատերազմյան շրջանում իր էներգետիկ պահանջարկն ապահովում էր 60%-ը քարածխի և 7%-ը նավթի ներկրման միջոցով, ապա 1970-ականների սկզբին դառնալով զարգացած տնտեսություն ունեցող երկրորդ տերությունն աշխարհում⁵¹, այն ինքնին նպաստեց նավթային ներկրումների քանակի մեծացմանը: Այսպիսով, եթե Մոցի տարածաշրջանից 1955 թ. դրությամբ Ճապոնիան ներկրում էր 56.6 մլն ֆարել նավթ և զբաղեցնում էր 7-րդ տեղն իր նավթային ներկրումների քանակով, ապա 1962 թ. Ճապոնիայում նավթային ներկրումները

⁴⁹ Вербицкий С., *loc. cit.*, էջ 29-30:

⁵⁰ Индикция Р., ОПЕК в мировом капиталистическом хозяйстве, М., 1983, с. 9.

⁵¹ 1960-1970-ականների ընթացքում Ճապոնիայի տարեկան միջին տնտեսական աճը կազմում էր 9%, իսկ 1980-ականներին՝ 4%: Այս մասին տե՛ս The Boom and the Bust of the Japanese Economy: A Quantitative Look at the Period 1980-2000, Japan and the World Economy, Volume 21, Issue 1, January 2009, p. 116; Japan and the World Economy, Volume 21, Issue 1, January 2009, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/4142.htm>

կազմեցին 44%, իսկ 1972 թ. դրությամբ՝ 73%-ը⁵²: Արդեն 1973 թ. Ճապոնիան ներկրեց 1 մլրդ 800 մլն բարել նավթ, որը կազմում էր իր նավթային պահանջարկի 90%-ը⁵³:

Հարկ է նշել, որ նավթի արդյունաբերությունն ամենամեծաշնորհային ոլորտներից մեկն է: Նավթային շուկան առաջիններից էր, որ բաժանվեց նավթի առևտրի ոլորտում գործող խոշոր ընկերությունների միջև: Նրանցից 3-ը՝ ամերիկյան «Ստանդարտ օյլ օֆ Նյու Ջերսի»-ն («Standard Oil of New Jersey» («Esso»), որը հետագայում վերանվանվեց «Էքսոն» («Exxon»)), անգլո-հոլանդական «Ռոյալ դատչ շելլ»-ը («Royal Dutch Shell») և անգլիական «Բրիթիշ պետրոլիում»-ը («British Petroleum») հիմք դրեցին միջազգային նավթային կարտելի ստեղծմանը: Հետագայում նրանց միացան ևս 4 ամերիկյան նավթային ընկերություններ՝ «Տեքսակո»-ն (Texaco), «Սոկալ»-ը («Standard Oil of California» («SoCal»)), «Ստանդարտ օյլ կորպորեյշն օֆ Նյու Յորք»-ը («Standard Oil Corporation of New York» («Socony»)), որը հետագայում վերանվանվեց «Մոբիլ» («Mobil»)) և «Գալֆ օյլ»-ը («Gulf oil»)՝ ստեղծելով «Յոթ քույրեր» կոչվող միջազգային նավթային կարտելը, որն իր ձեռքում էր կենտրոնացրել Մերձավոր և Միջին Արևելքի նավթային պաշարների 99%-ը⁵⁴: Սկզբնական շրջանում կարտելի գլխավոր նպատակն էր արդյունահանվող նավթի ցածր գնի պահպանումը նավթային առաջարկի կարգավորման և կողմնակի մրցակիցների չեզոքացման միջոցով, որոնց շարքերին էին դասվում «անկախ» ամերիկյան, ինչպես նաև Արևմտյան Եվրոպայի և Ճապոնիայի պետական ու մասնավոր նավթային ընկերությունները, որոնց հաճախ անվանում էին «աուքսադերներ»⁵⁵: 1950-

⁵² McNaughten T., *Arms and Oil*, Washington, 1985, p. 4.

⁵³ Nakamura T., նշվ. աշխ., էջ 73; Miyagi Y., *Japan's Middle East Security Policy: Theory and Cases*, London, 2008, pp. 1-2.

⁵⁴ Odell P., *Oil and World Power*, N.Y., 1986, p. 7.

⁵⁵ Инджожен Р., նշվ. աշխ., էջ 11:

1960-ականներին «աութսայդերների» թիվը նավթի արդյունահանման գործընթացում աճեց՝ հասնելով 13%-ի, իսկ 1972 թ.՝ 29%-ի⁵⁶, որը մեծ մասամբ պայմանավորված էր Արևմտյան Եվրոպայի և Ճապոնիայի ձգտումով ստեղծել անգլո-ամերիկյան նավթային կարտելից համեմատաբար անկախ մեխանիզմ՝ վառելանյութի ձեռքբերման նպատակով: 1950-ականների վերջերին նավթային խոշոր պաշարներ ունեցող երկրները սկսեցին նախապատվություն տալ «աութսայդերների» հետ համագործակցությանը, քանի որ վերջիններս ավելի շահավետ պայմաններ էին առաջարկում⁵⁷:

Աստիճանաբար նավթարդյունահանող երկրների մոտ սկսեց զարգանալ քաղաքական անկախություն ձեռք բերելու ձգտումը: Օտարերկրյա մենաշնորհային ընկերությունների ազդեցությունն իրենց երկրում թուլացնելու, ինչպես նաև երկրի բնական հարստություններն ինքնուրույն տնօրինելու նպատակով մերձավորարևելյան երկրներում տեղի էին ունենում ազգային-ազատագրական շարժումներ: Արդեն 1960 թ. նավթարդյունահանող երկրները՝ Վենեսուելան և Սաուդյան Արաբիան, իրենց շահերը պաշտպանելու նպատակով միավորվեցին՝ ստեղծելով Նավթ արդյունահանող երկրների կազմակերպությունը (Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC)) (ՕՊԵԿ)⁵⁸: Իսկ 1968 թ. հունվարի 9-ին ստեղծվեց Նավթ արդյունահանող արաբական երկրների կազմակերպությունը (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC)) (ՕԱՊԵԿ)⁵⁹: Վերջինիս հիմնադիրներն էին Քուվեյթը, Լիբիան, Սաուդյան Արաբիան: 1970 թ. այդ կազմա-

⁵⁶ Jacoby N., *Multinational Oil*, N.Y., 1974, p. 177.

⁵⁷ Андреасян Р., Казюков А., *ОПЕК в мире нефти*, М., 1978, с. 112.

⁵⁸ Citino N., *From Arab Nationalism to OPEC: Eisenhower, King Saud, and the Making of U.S.-Saudi relations*, Bloomington, 2010, p. 146.

⁵⁹ Былинник С., *Экономическое сотрудничество и интеграция стран Востока*, М., 1982, с. 139.

կերպության մեջ մտան նաև Աբու Դաբին, Ալժիրը, Բահրեյնը և Կատարը, իսկ 1972 թ.⁶⁰ Եգիպտոսը, Իրաքը և Սիրիան⁶¹։ Մի շարք նավթարդյունահանող երկրներում 1970-ականներին սկսվեց նավթահանքերի ազգայնացման գործընթացը։ Առաջին ելույթները տեղի ունեցան Լիբիայում (1970 թ.)⁶², Ալժիրում (1971 թ.)⁶³, Իրաքում (1972 թ.)⁶⁴։ Արդյունքում ՕՊԵԿ-ի երկրներին հաջողվեց իրենց ձեռքերում կենտրոնացնել նավթարդյունահանման գործընթացը և հետագայում նավթն օգտագործել որպես «քաղաքական զենք»՝ տերությունների վրա ազդելու համար։

Ճապոնիան մինչ 1973 թ. փորձում էր չմիջամտել մերձավորարևելյան քաղաքական խնդիրներին՝ տարածաշրջանի երկրների հետ պահպանելով զուտ տնտեսական հարաբերություններ։ Սակայն իրավիճակը փոխվեց նավթային առաջին ճգնաժամի հետևանքով, ինչը ստիպեց Ճապոնիային քայլեր ձեռնարկել մերձավորարևելյան երկրների հետ քաղաքական հարաբերություններ հաստատելու ուղղությամբ։

⁶⁰ Al-Farsi F., Saudi Arabia: A Case Study in Development, London, 1978, pp. 53-54.

⁶¹ Кукушкин В., Нефть и развитие: Ливия, Алжир, М., 1985, с. 74.

⁶² Комлев Л., Становление национальной нефтяной промышленности Алжира, Бюллетень иностранной коммерческой информации (БИКИ), 1971, Прил. N 5, с. 86.

⁶³ Боронов Р., Нефть и политика США на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1977, с. 97.

**1.3 ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՆԱՎԹԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ (1973 թ.) ԵՎ ԵՐԿՐՈՐԴ
(1979-1980 թթ.) ՃԳՆԱԺԱՄԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**

1973 թ. հոկտեմբերի 6-ին սկիզբ առավ հերթական արաբ-իսրայելական պատերազմը: Պատերազմող կողմերի միջև հրադադարի հաստատման, ԱՄՆ-ի և արևմտյան պետությունների վրա ճնշում գործադրելու նպատակով ՕԱՊԵԿ-ը՝ ի դեմս Սաուդյան Արաբիայի թագավոր Ֆեյսալի⁶⁴, 1973 թ. հոկտեմբերի 20-ին հայտարարեց նավթի գների 70%-ով բարձրացման⁶⁵ և 5%-ով նավթարդյունահանման կրճատման վերաբերյալ⁶⁶: ՕԱՊԵԿ-ն Իսրայելի գլխավոր դաշնակիցներ համարվող Միացյալ Նահանգներին ու Նիդերլանդներին նավթի վաճառքի արգելման որոշմամբ սկիզբ դրեց նավթային էմբարգոյին: Նավթը՝ որպես քաղաքական և տնտեսական գենք օգ-

⁶⁴ 1973 թ. որոշակիորեն սրվեցին սաուդա-ամերիկյան հարաբերությունները: ԱՄՆ-ը մի կողմից ձգտում էր լավ հարաբերություններ պահպանել Սաուդյան Արաբիայի և արաբական այլ պահպանողական երկրների հետ, իսկ մյուս կողմից՝ վիթխարի ռազմատնտեսական օգնություն էր ցույց տալիս Իսրայելին: Վերջին փաստը նպաստում էր Սաուդյան Արաբիայում հակաիսրայելական տրամադրությունների ուժեղացմանը՝ վտանգի տակ դնելով նաև սաուդա-ամերիկյան հարաբերությունները: Այս մասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, Երևան, 2007, էջ 363:

⁶⁵ Մոցի նավթ արդյունահանող 6 պետությունները՝ ԱՄՆ-ն, Իրանը, Իրաքը, Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը և Կատարը, հոկտեմբերի 20-ին 3.01 դոլարից բարձրացրեցին նավթի գինը մինչև 5.11 դոլարի, իսկ արդեն դեկտեմբերին նավթի գները հասան մինչև 11.65 դոլարի 1 բարելի համար: Այս մասին տե՛ս Sheikh A., Oil and Power: Political Dynamics in the Middle East, London, 1987, p. 56.

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 53:

տագործելու մասին ՕԱՊԵԿ-ի որոշումը, տնտեսական լուրջ ճգնաժամի պատճառ դարձավ արաբական նավթից կախում ունեցող երկրներում՝ ԱՄՆ-ում, Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում և Ճապոնիայում⁶⁷: Փաստորեն ծագող արևի երկիրն արաբների կողմից անուղղակիորեն դասվեց «ոչ բարեկամական» երկրների շարքին, որի հետևանքով Ճապոնիա արտահանվող նավթի ծավալը կրճատվեց 10%-ով: Ավելին՝ գների բարձրացման պատճառով Ճապոնիան վճարում էր մի քանի անգամ շատ գումար, քան նախորդ տարիներին⁶⁸: Այսպես, եթե 1972 թ. դրությամբ ներկրվող նավթի համար Տոկիոն վճարում էր 4.3 մլրդ դոլար, ապա 1973 թ. վճարեց 10 մլրդ դոլար, որն իր բացասական ազդեցությունն ունեցավ Ճապոնիայի տնտեսության վրա և հանգեցրեց երկրում գնաճի (ինֆլյացիա) առաջացմանը⁶⁹: Ըստ 1973 թ. տվյալների՝ Ճապոնիա է ներկրվել ընդհանուր առմամբ 11.4 մլրդ բարել նավթ⁷⁰, որից 43%-ը ներկրվել է արաբական երկրներից, ընդ որում՝ 10,7%-ը՝ Սաուդյան Արաբիայից, իսկ 6,9%-ը՝ Քուվեյթից⁷¹: Մինչ 1973 թ. Իրանը նույնպես իր մեծ ներդրումն ուներ Ճապոնիա ներկրվող նավթի հարցում՝ ապահովելով

⁶⁷ Ըստ «Ալ-Ախբար» թերթի տվյալների՝ համաշխարհային կապիտալիստական շուկան չտացավ մոտ 245 – 350 մլն բարել նավթ արաբական երկրներից: Այս մասին տե՛ս Осипов А., Экономическая экспансия США в арабских странах, М., 1980, с. 76.

⁶⁸ Sugihara K., Allan J., Japan in the Contemporary Middle East, London, 1993, p. 1.

⁶⁹ Գնաճը երկրում 1974 թ. դրությամբ կազմում էր 24%: Այս մասին տե՛ս Энергетические последствия повышения цен на нефть, ТАСС, Атлас 1 (861), 4.01.1974, с. 34.

⁷⁰ О положении японской экономики, ТАСС, Атлас 20 (880), 17.05.1974, с. 52.

⁷¹ Wu Yuan – Li, Japan's Search for Oil: A Case Study on Economic Nationalism and International Security, Stanford, 1977, p. 72.

Ճապոնիա առաքվող նավթի 42%-ը⁷², որը կազմում է երկրի նավթային պահանջարկի 17%-ը⁷³: Սակայն 1973 թ. էմբարգոյի կիրառումից հետո ԱՄՆ-ի կողմից իրանական նավթի մեծաքանակ ներկրման արդյունքում համապատասխանաբար կրճատվեց Ճապոնիա արտահանվող նավթի քանակը (1973 թ.՝ 31% նավթ)⁷⁴: Ստեղծված իրավիճակում երկիրն անհրաժեշտ վառելահումքով ապահովելու նպատակով Ճապոնիան հարկադրված էր վերանայել արաբական երկրների նկատմամբ իր դիրքորոշումը՝ հստակ գիտակցելով, որ այսուհետ նավթ գնելու համար զուտ ֆինանսական միջոցներն անբավարար են⁷⁵: Այդ մասին անգամ հայտարարել է ԱՄՆ-ում Ճապոնիայի նախկին դեսպան Ֆումիհիկո Տոգուն՝ նշելով. «Մինչև 1973 թ. Ճապոնիան Մերձավոր Արևելքի երկրների հետ չէր վարում հավասարակշռված քաղաքականություն, քանի որ դրամի առկայության դեպքում մենք միշտ կարող էինք նավթ գնել»⁷⁶:

Ստեղծված իրավիճակը ստիպեց Ճապոնիային վերանայել իր հարաբերություններն արաբական երկրների հետ: Վերջիններիս հետ քաղաքական հարաբերությունների հաստատման առաքելությամբ Մերձավոր Արևելք գործուղվեց Ճապոնիայի փոխվարչապետ Տակեո Միկին, որը 1973 թ. դեկտեմբերի 10-28-ն այցելեց Եգիպտոս, Իրաք, Կատար, Բուվեյթ, Արաբական Միացյալ Էմիրություններ (ԱՄԷ), Սաուդյան

⁷² Որոշ տվյալների համաձայն՝ 1973 թ. Իրանից Ճապոնիա ներմուծվող նավթը կազմել է 37,3%: Այս մասին տե՛ս Богатуров А., Японская дипломатия в борьбе за источники энергетического сырья (70-80-е годы), М., 1988, с. 108.

⁷³ Уляничев С., Энергетика Японии: Экономические проблемы развития, М., 1981, с. 110. Տարբեր տվյալներ գոյություն ունեն 1979 թ. դրությամբ Իրանից Ճապոնիա արտահանվող նավթի քանակի վերաբերյալ, որոնք տատանվում են 11-17%-ի սահմաններում:

⁷⁴ Wu Yuan - Li, նշվ. աշխ., էջ 72:

⁷⁵ Вербицкий С., նշվ. աշխ., էջ 47:

⁷⁶ Yositsu M., Caught in the Middle East, Toronto, 1984, p. 3.

Արաբիա և Սիրիա⁷⁷: Փոխվարչապետին հաջողվեց նավթարդյունահանող արաբական երկրներին համոզել, որպեսզի վերջիններս ճապոնիային դասեն «բարեկամական պետությունների» շարքին⁷⁸: Ճապոնիան ստիպված էր գնալ նաև որոշ քաղաքական զիջումների և վերանայել իր դիրքորոշումն արաբ-իսրայելական հակամարտության մասնակից կողմերի նկատմամբ: Եթե մինչ այդ Ճապոնիան պաշտպանում էր արաբ-իսրայելական հակամարտության նկատմամբ ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը, ապա այժմ դատապարտում էր Իսրայելի քաղաքականությունն արաբների նկատմամբ: Այդ դիրքորոշումն ակնհայտ դարձավ, երբ 1973 թ. նոյեմբերի 22-ին Ճապոնիան ընդունեց ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 1967 թ. նոյեմբերի 22-ին ընդունած N 242-րդ բանաձևը, համաձայն որի՝ Իսրայելը պարտավորվում է դուրս բերել իր զորքերն արաբական գրավյալ տարածքներից⁷⁹: Բացի այդ, 1975 թ. փետրվարի 6-ին փոխվարչապետ Տակեո Միկիին խորհրդարանում հայտարարեց՝ Պաղեստինի ազատագրական կազմակերպության (ՊԱԿ) հետ Տոկիոյի կիսապաշտոնական հարաբերությունների հաստատման վերաբերյալ՝ ընդունելով Պաղեստինի արաբ ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքը և պաշտպանելով մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ բանակցային գործընթացում ՊԱԿ-ի մասնակցության անհրաժեշտությունը⁸⁰: Ավելին՝ Ճապոնիան ոչ միայն իր անուղղակի միջնորդությունն էր առաջարկում արաբ-իսրայելական հակամարտության կարգավորման գործընթացում⁸¹, այլև

⁷⁷ Wu Yuan-Li, նշվ. աշխ., էջ 72:

⁷⁸ Boratynov A., նշվ. աշխ., էջ 107:

⁷⁹ Blaker M., *Oil and the Atom: Issues in US-Japan Energy Relations*, N.Y., 1980, p. 8.

⁸⁰ Ивджоков Р., նշվ. աշխ., էջ 33:

⁸¹ Ճապոնական միջնորդության էությունն այն էր, որ վերջինս փորձում էր ՕԱՊԵԿ-ին համոզել գնալ «փոխզիջումների» ԱՄՆ-ի և Իսրայելի հետ

ցանկանում էր դառնալ կապող օղակ նավթարդյունահանող և ներկրող երկրների միջև: Այս առնչությամբ հայտարարությամբ հանդես եկավ նաև Ճապոնիայի էներգետիկայի տնօրեն Ս. Իկուտան՝ նշելով. «Մենք պարտավոր ենք նպաստել նավթարդյունահանող և ներկրող երկրների միջև երկխոսության հաստատմանը: Ճապոնիան *կարող է և պետք է* դառնա միջնորդ Մերձավոր Արևելքի նավթարդյունահանող երկրների և Արևմուտքի միջև»⁸²:

Ճապոնական դիվանագիտությանը հաջողվեց հարաբերություններ հաստատել նաև Իրաքի հետ և, օգտագործելով վերջինիս ներքին խնդիրները⁸³, 1974 թ. իրաքյան նավթի ներկրման վերաբերյալ միջկառավարական պայմանագիր ստորագրեց: Իր հերթին Ճապոնիան պարտավորվում էր մոտ 2 մլրդ դոլարի վարկ և փոխառություն տրամադրել Իրաքին⁸⁴: Դեռ ավելին Իրաքի (այդ թվում նաև Սաուդյան Արաբիայի) նավթաքիմիական համալիրներ գործուղվեցին ճապոնացի փորձագետներ, որոնք իրենց փորձով պետք է նպաստեին տեղի նավթարդյունաբերության զարգացման գործընթացին⁸⁵:

Ճապոնիայի կառավարությունը 1966-1974 թթ. ընթացքում ստեղծեց 45 ճապոնական նավթարդյունաբերող ընկերություններ, որոնք իրենց հետազոտական աշխատանքները ծավալեցին Աֆրիկայում, Հյուսիսային Ամերիկայում, Հարավային

հարաբերությունների վերականգնման հարցում: Սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արաբական տարածքում են տեղակայված իսրայելական զորքերը, դա, փաստորեն նշանակում էր միակողմանի զիջումներ նավթարդյունահանող արաբական երկրների կողմից:

⁸² Bogaturov A., նշվ. աշխ., էջ 108:

⁸³ Իրաքը, իր բնական պաշարների պահպանման նկատառումներից ելնելով, երկրից դուրս էր մղել օտարերկրյա կապիտալը, որի արդյունքում անդրազգային ընկերությունները բողոքարկել էին Իրաքի դեմ: Այս մասին տե՛ս Герасимов О., Иракская нефть, М., 1969, с. 153-164.

⁸⁴ Bogaturov A., նշվ. աշխ., էջ 66:

⁸⁵ Նույն տեղում, էջ 113-114:

Ամերիկայում, Արևելյան Ասիայում, Ինդոնեզիայում, Չինաստանում և ԽՍՀՄ-ում⁸⁶՝ որպես Մերձավոր Արևելքի վառելանյութի այլընտրանքային ներկրման տարբերակ:

Նավթային առաջին ճգնաժամի ժամանակ ճապոնիայի կառավարության և մասնավոր սեկտորի ջանքերի շնորհիվ ստեղծվեց «ճապոնիայի մերձավորարևելյան համագործակցության կենտրոնը»՝ ՃՄՀԿ-ն (JCCME - Japan Cooperation Centre for the Middle East): ՃՄՀԿ-ի ստեղծումից ի վեր ճապոնիան դարձավ կապակցող օղակ Մերձավոր Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրների միջև՝ համագործակցելով առևտրի, ներդրումների, տնտեսության և տեխնոլոգիայի ոլորտներում⁸⁷:

1973-1974 թթ. տնտեսական ճգնաժամից հետո բոլոր զարգացած երկրներին, այդ թվում ճապոնիային, հետճգնաժամյան տնտեսական մակարդակը վերականգնելու համար պահանջվեց մի քանի տարի: Ճապոնիայի տնտեսության համար էներգետիկ ճգնաժամի հասցրած հարվածն ավելի քան զգալի էր: 1974 թ. երկրում սկսեցին իրականացնել արդյունաբերության ռացիոնալիզացում, որը նախատեսում էր օգտագործվող ռեսուրսների նվազեցում: Ճապոնիան տնտեսական ճգնաժամից դուրս գալու նպատակով մշակեց էներգետիկ քաղաքականություն⁸⁸, որն իր մեջ ներառում էր հետևյալ ուղղությունները՝ էներգետիկ աղբյուրների տարրորոշում, նավթային պահուստարանների ստեղծում և նավթառաքման այլընտրանքային աղբյուրների ապահովում⁸⁹: Սկսեցին օգտագործել նոր տեխնոլոգիաներ օգտակար գործողության գործակցի (ՕԳԳ) մեծացման նպատակով:

⁸⁶ Кучко В., Энергетические проблемы Японии, ТАСС, БПИ N 129, 05.07.1979, с. 31.

⁸⁷ Japan Cooperation Centre for the Middle East, <http://www.jccme.or.jp/>

⁸⁸ Ульянов С., ևշվ. աշխ., էջ 110:

⁸⁹ Նույն տեղում, էջ 103:

Ճապոնիայի էներգետիկ քաղաքականության *առաջին ուղղությունն* էներգետիկ աղբյուրների տարոգրշումն է: 1974 թ. արտաքին առևտրի և արդյունաբերության նախարարությունը սկսեց իրականացնել «Մանշայն» ("Sunshine") ծրագիրը, որը նախատեսում էր էներգիա ստանալ արևից, երկրաջերմային ջրերից, ջրածնից, քամուց, օվկիանոսյան հոսքերից և այլն: 1978 թ. մշակեց «Մունլայթ» ("Moonlight") ծրագիրը, որը պետք է ստեղծեր նոր տեխնոլոգիա՝ վառելանյութից էներգիա ստանալու համար:

Ծագող արևի երկրի էներգետիկ քաղաքականության *երկրորդ կարևորագույն ուղղությունը* նավթային պահուստների ստեղծումն էր, որի վերաբերյալ 1975 թ. օրենք ընդունվեց⁹⁰, համաձայն որի՝ հնարավոր տնտեսական ճգնաժամերից խուսափելու համար Ճապոնիան տարեկան 10 օրվա նավթային պաշար պետք է կուտակեր⁹¹:

Էներգետիկ քաղաքականության *երրորդ ուղղությունը* նավթից կախվածությունը թուլացնող վառելիքի այլընտրանքային միջոցների զարգացումն էր⁹²: Վերոնշյալ ուղղության զարգացման ջատագովն էր Ճապոնիայի արտաքին առևտրի և արդյունաբերության փոխնախարար Նաոհիրո Ամայը, որի կարծիքով օգտագործվող նավթի ծավալները *քարածուխով և ատոմային էներգիայով* փոխարինելու դեպքում տարեկան 105 մլն Բարելով կկրճատվի օգտագործվող նավթի քանակը:

⁹⁰ 石油のびちくのかくほなどにかんするほりつ, 27.12.1975. (Օրենք նավթային պահուստի ապահովման վերաբերյալ): Այս մասին տե՛ս <http://www.law.e-gov.go.jp/cgi-bin/idxsearch.cgi>

⁹¹ Այսօր Տոկիոն իր վերգետնյա և ստորգետնյա պահեստներում ունի մոտ 600 մլն Բարել նավթ, որը համարժեք է 172 օր սպառմանը: Այս քաղաքականությունն ուղղված էր թուլացնելու կախվածությունը համաշխարհային նավթային շուկայի գնային տատանումներից: Այս մասին տե՛ս Носова И., Энергетическая дипломатия Японии, Ежегодник, Япония 2004-2005, М., 2005, с. 88.

⁹² Кучко В., ևշվ. աշխ., էջ 34:

1979թ. ճապոնական կառավարությունը 12 մլրդ դոլար հատկացրեց ատոմային էներգիայի զարգացման նպատակով և ընդունեց օրենք էներգիայի խելամիտ օգտագործման վերաբերյալ⁹³:

Վառելանյութերից կախվածությունը թուլացնելու նպատակով կիրառված մի շարք միջոցառումների արդյունքում 1973-1984 թթ. արդյունաբերական արտադրանքն աճեց 43.8%-ով, իսկ վառելանյութի և օգտագործվող հումքի քանակը կրճատվեց 2.4%-ով:

Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ 1973-1974 թթ. նավթային ճգնաժամի հասցրած ահռելի վնասներն ունեցան նաև իրենց դրական ազդեցությունը ճապոնիայի արդյունաբերության մեջ կառուցվածքային փոփոխություններ մտցնելու և հետագա ճգնաժամային իրադրությունները հնարավորինս հեշտ հաղթահարելու հարցում: Եվ հենց այդ քաղաքականության շնորհիվ արդեն 1978 թ. ծագող արևի երկիրը վերականգնեց հետճգնաժամյան շրջանում ունեցած տնտեսական աճը⁹⁴:

Սակայն դա երկար չտևեց, քանի որ մերձավորարևելյան տարածաշրջանում տեղի ունեցան կտրուկ փոփոխություններ, որոնք փոխեցին ողջ իրադրությունը տարածաշրջանում նպաստելով նոր ճգնաժամի առաջացմանը: Այսպես 1979 թ. փետրվարին Իրանում հաղթանակեց իսլամական հեղափոխությունը, որի արդյունքում Իրանի արտաքին քաղաքականությունը ստացավ հակաամերիկյան ուղղվածություն⁹⁵: Այն իր ազդեցությունն ունեցավ նաև Իրանի նավթային քաղաքականության վրա, քանի որ Թեհրանը կրճատեց նավթի արդյունահանումը⁹⁶ և 1979 թ. հունիսի 26-27-ն ՕՊԵԿ-ի զագաթ-

⁹³ Западная печать об энергетическом кризисе, ТАСС, БПИ N 160, 17.08.1979, с. 16.

⁹⁴ Nakamura T., նշվ. աշխ., էջ 93:

⁹⁵ Բայբուրդյան Վ., Իրանի պատմություն, Երևան, 2005, էջ 704-713:

⁹⁶ Togo K., նշվ. աշխ., էջ 294:

նաժողովի ժամանակ Իրանը և Իրաքը հայտարարեցին նավթի գնի բարձրացման վերաբերյալ: Միջազգային հանրությունը, այդ թվում նաև Ճապոնիան, արձագանքեցին ՕՊԵԿ-ի այս որոշմանը բավական բացասական: Արդեն 1979 թ. հուլիսին Տոկիոյում հրավիրված «Մեծ յոթնյակի» զագաթնաժողովի ժամանակ քննարկվեցին էներգետիկ խնդիրների կարգավորման և Մոցի տարածաշրջանում ստեղծված լարվածության թուլացման խնդիրները⁹⁷: Ճապոնիան քննադատեց ՕՊԵԿ-ի նավթի գների բարձրացման որոշումը և ի պատասխան դրան՝ առաջարկեց ստեղծել Նավթ սպառող պետությունների կազմակերպություն⁹⁸, որտեղ կսահմանվի չափաբաժիններ նավթ ներկրող երկրների համար՝ հաշվի առնելով վերջիններիս սպառողական առանձնահատկությունները:

Իրանյան նավթի քանակի կրճատման հետևանքով առաջացած վակուումը փորձեցին լրացնել Սաուդյան Արաբիան⁹⁹, Իրաքը և Քուվեյթը՝ ավելացնելով իրենց նավթի արդյունահանման քանակը¹⁰⁰՝ անկանոն գնաճը կանխելու և նավթային հերթական ճգնաժամից խուսափելու նպատակով, սակայն ապարդյուն: Նրանց չհաջողվեց կանխել նավթային գնաճը: Այսպես 1979 թ. դեկտեմբերի դրությամբ նավթի գինը 1978 թ. համեմատ աճեց 2 անգամ՝ հասնելով 24 դոլարի 1 բարելի համար, իսկ 1980 թ.՝ 32 դոլարի¹⁰¹: Դա հանգեցրեց նավթային երկրորդ ճգնաժամի առաջացմանը, որը շատ հաճախ անվա-

⁹⁷ О Токийском совещании "Семерки", ТАСС, ВПИ N 139, 19.07.1979, с. 13.

⁹⁸ Богоявленская Е., Япония на совещаниях "Большой семерки" (от Рамбулье до Токио, 1975-1986 гг.), М., 1986, с. 36.

⁹⁹ Սաուդյան Արաբիան ավելացրեց նավթի արդյունահանման քանակը՝ հասցնելով 1 օրում մինչև 10.5 մլն բարելի: Այս մասին տե՛ս "Washington Star", Washington, 16.05.1979.

¹⁰⁰ Wilfrid K., After the Second Oil Crisis: Energy Policies in Europe, America and Japan, Canada, 1982, p. 17.

¹⁰¹ Валькова Л., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, М., 1987, с. 22.

նում են նաև «գնային ճգնաժամ»: Հատկանշական է, որ նավթի գնի աճը հարվածեց Ճապոնիայի առևտրական հաշվեկշիռին և 1979 թ. գրանցվեց 7,64 մլրդ դոլարի պակասուրդ, որը 1980 թ. հասավ մինչև 10,72 մլրդ դոլարի¹⁰²:

ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ Իրանի նկատմամբ սկսեց կիրառվել զանազան պատժամիջոցներ: Տարածաշրջանում իրավիճակն ավելի վատթարացավ «Կարտերի դոկտրինայի» ընդունման և Իրանի դեմ ԱՄՆ-ի պատժամիջոցների կիրառման հարցում իր դաշնակիցների միանալուն ուղղված Վաշինգտոնի կոչերի արդյունքում: ԱՄՆ-ը Մերձավոր Արևելքը հայտարարեց իր «կենսական շահերի» տարածաշրջան և կայունություն հաստատելու նպատակով ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում շարժական հարվածային ուժեր տեղակայեց¹⁰³: Հատկանշական է այն փաստը, որ սկզբնական շրջանում ԱՄՆ-ի դաշնակիցների մեծ մասը չեզոք դիրք էին զբաղեցնում և չէին ցանկանում միանալ պատժամիջոցներին՝ վախենալով վատթարացնել իրենց հարաբերություններն Իրանի հետ, իսկ որոշ պետություններ էլ (մասնավորապես Սաուդյան Արաբիան, Բուվեյթը) մտավախություն ունեին, որ Միացյալ Նահանգների գործողությունները խրախուսելու դեպքում, վերջինս իր նավերը կուղարկի Օոց, ինչն ավելի կսրի հակամաքիկյան տրամադրություններն իրենց երկրի ներսում և կնպաստի իսլամական հեղափոխության տարածմանը¹⁰⁴:

Այս հարցի շուրջ Ճապոնիայի քաղաքականությունը՝ ի դեմս վարչապետ Մասայոսի Օհիրոյի, սկզբնական շրջանում ավելի հակված էր Միացյալ Նահանգների նկատմամբ

¹⁰² Togo K., նշվ. աշխ., էջ 295:

¹⁰³ Маркхарт Р., Зона Персидского залива: Проблемы, перспективы, М., 1986, с. 16.

¹⁰⁴ Cleveland W., A History of the Modern Middle East, Boulder: Westview Press, 2010, p. 115; Журнал "Тайм" о конфликте между США и Ираном, ТАСС, БПИ N 234, 03.12.1979, с. 9.

դաշնակցական պարտքի կատարմանը, որն արտահայտվեց ԱՄՆ-ի զինված ուժերը Մերձավոր Արևելքում տեղակայելու նախաձեռնությունը սատարելու պատրաստակամությամբ, սակայն դեմ արտահայտվեց Սպիտակ տան կողմից նախարարյունահանող երկրների նկատմամբ պատժամիջոցների կիրառման հարցի շուրջ: Ճապոնիան անպատասխան էր թողնում Իրանի դեմ պատժամիջոցներին միանալուն ուղղված ամերիկյան կողմի հորդորները՝ հապաղելով պարզորոշ իր դիրքորոշումն արտահայտել Իրան-ամերիկյան հարաբերությունների շուրջ: Տոկիոյի հմուտ խուսառնակումն իր առաջին պտուղը տվեց: Իրանից ԱՄՆ-ի նավթի գնումից հրաժարվելը¹⁰⁵ նպաստեց Իրանում նավթի ավելցուկի առաջացմանը, որն էլ վերջինս փորձեց իրացնել ազատ շուկայի միջոցով: Ճապոնիան ձեռք բերեց վաճառքի հանված նավթի կեսը՝ ավելի քան 21 մլն բարել նավթ¹⁰⁶: Դեռ ավելին՝ ձեռք բերված նավթի զգալի մասը՝ 194 հազար բարելը, Տոկիոն ճապոնական «Շելլ» (Shell) բաժնետիրական ընկերության միջնորդությամբ, որը միջազգային նավթային կարտելի մի մասն էր կազմում, վերավաճառեց արևմտաեվրոպական երկրներին¹⁰⁷: Ճապոնական կառավարության խուսառնակման քաղաքականության արդյունքում ճապոնական տասներկու նավթային ընկերություններին հաջողվեց 1980 թ. հունվարին համաձայնագիր կնքել «Նեյշընալ իրանիան օյլ» ("National Iranian Oil") ընկերության հետ, համաձայն որի, նախատեսվում էր Ճապոնիա արտահանել 500 հազար բարել

¹⁰⁵ Մինչ այդ ԱՄՆ-ը Իրանից գնում էր 1 օրում 900 հազար բարել նավթ, որը կազմում էր ԱՄՆ առաքվող նավթի 9%-ը: Այս մասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն., Իրան, Այաթոլլահ Խոմեյնիի դարաշրջանը, Երևան, 2004, էջ 49:

¹⁰⁶ Blaker M., նշվ. աշխ., էջ 27:

¹⁰⁷ Դա ճապոնիայի պատմության ընթացքում առաջին դեպքն էր, երբ ճապոնական կազմակերպությունը միջնորդ էր հանդիսանում նավթ վաճառելու հարցում: Այս մասին տե՛ս Boratyn A., նշվ. աշխ., էջ 124:

նավթ¹⁰⁸։ Ավելին՝ Ճապոնիայի իշխող վերնախավը պատրաստակամություն հայտնեց շարունակել Բենդեր-Խոմեյնու նավթահամալիրի կառուցումը։ Փաստորեն հակառակ ձևավորված այն թյուր կարծիքին, որ Ճապոնիան Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո դարձել էր ԱՄՆ-ի կամակատարն արտաքին քաղաքականության հարցերում, ծագող արևի երկիրը ճգնաժամային իրավիճակներում միշտ առաջնորդվում էր՝ իր երկրի տնտեսական շահերից ելնելով։

Բոլոր դեպքերում իրանական հարցի շուրջ ԱՄՆ-ի քաղաքականության ուղեծրից Ճապոնիայի շեղվելու փորձերը հանգեցրեցին ճապոնա-ամերիկյան հարաբերությունների սրմանը։ Ճապոնիայի «ինքնուրույն» գործելակերպը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում Զիմի Կարտերի վարչակազմը՝ ի դեմս Մ. Մենսֆիլդի, որակեց որպես դաշնակցային պարտքի ուրացում։ Վաշինգտոնը Ճապոնիայից պահանջեց միանալ Իրանի դեմ կիրառվող տնտեսական պատժամիջոցներին և հրաժարվել իրանական նավթի գնումից։ Տեղի տալով Վաշինգտոնի կիրառած ճնշումներին՝ ճապոնական կառավարությունը 1980 թ. մայիսի 18-ին Բոյուսելում անցկացվող խորհրդակցության ժամանակ ևս միացավ հակաիրանական տնտեսական պատժամիջոցին։

Հատկանշական է, որ ի տարբերություն 1973 թ. նավթային ճգնաժամի՝ Ճապոնիան համեմատաբար հեշտ հաղթահարեց նավթային երկրորդ ճգնաժամի հետևանքները։ Բանն այն է, որ Ճապոնիայի պահուստային էներգետիկ քաղաքականության կիրառման շնորհիվ, երկիրն ապահովված էր 88 օրվա համար նախատեսված նավթային պաշարներով, բացի այդ, գոյություն ուներ յոթօրյա կառավարական վառելիքի պա-

¹⁰⁸ Рождественская Д., Внешнеполитические связи Исламской республики Иран с развитыми капиталистическими странами, Иран: История и современность, Сб. статей, М., 1983, с. 182.

հուստ: Ըստ փորձագետների՝ վերոնշյալ պահուստներում առկա նավթային պաշարների շնորհիվ Ճապոնիան լիովին կարող էր մոտ 2 տարի Իրանից նավթ չներկրել¹⁰⁹:

Բացի դրանից, ճապոնական մոնոպոլիաները սկսեցին կարճաժամկետ պայմանագրեր կնքել նավթարդյունահանող այլ երկրների հետ, ինչպիսին են՝ Վենեսուելան, Ինդոնեզիան, Քուվեյթը, Կատարը և Օմանը¹¹⁰: Այսպես, ըստ 1980 թ. պայմանագրի ճապոնական նավթային ընկերությունները համաձայնություն ձեռք բերեցին Կատարից և Օմանից օրական համապատասխանաբար 125 հազար և 32 հազար բարել նավթ ներկրելու վերաբերյալ¹¹¹: Իսկ 1981 թ. հուլիսին ճապոնական «Ջապան-Օման կոմպանի» ("Japan-Oman Company") ընկերությունը կոնցեսիոն պայմանագիր ստորագրեց Օմանի հետ՝ տրամադրելով 45 մլն դոլար երկրում հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով: Մեկ այլ ճապոնական կոնսորցիումը՝ «Օման օյլ դիվելոպմենտ» ("Oman Oil Development" company) ընկերությունը, նույն թվականի հոկտեմբերին պայմանագիր կնքեց Օմանի կառավարության հետ Մասիրա կղզում նավթահետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու վերաբերյալ¹¹²: Ավելին Ճապոնիան համաձայնության եկավ Սաուդյան Արաբիայի ղեկավարության հետ նավթի արտահանման քանակի ավելացման շուրջ (600 հազարից մինչև 1 մլն 400 հազար բարել նավթ 1 օրում):

Փաստորեն նավթային երկրորդ ճգնաժամը՝ ի տարբերություն իր նախորդի, չունեցավ այդքան ծանր հետևանքներ Ճապոնիայի տնտեսության համար և տար-

¹⁰⁹ Носова И., л.24, աշխ., էջ 88:

¹¹⁰ Շնորհանուր առմամբ նախատեսվում էր երկիր ներկրել մոտ 250 հազար բարել նավթ 1 օրում:

¹¹¹ Economic Situation in Qatar, "Financial times", London, 16.02.1981; Поль Омана в районе Персидского залива, ТАСС, БПИ N 241, 08.12.1981, с. 42.

¹¹² Situation in Oman, "Financial Times", London, 13.11.1981.

բերվում էր իր բնույթով հետևյալ առանձնահատկություններով՝

➤ Նավթային երկրորդ էմբարգոն միայն Իրանի նախաձեռնությունն էր, որը չխրախուսեց նավթարդյունահանող ոչ մի պետություն, ինչը թուլացրեց ճգնաժամի հասցրած վնասների չափը:

➤ Իրանի նավթի արդյունահանման քանակի նվազեցման արդյունքում համաշխարհային շուկայում նավթի գինը կտրուկ աճեց, որն ունեցավ իր բացասական ազդեցությունը նավթ ներկրող երկրների տնտեսության վրա: Այսպես՝ 1980 թ. դրությամբ նավթի ձեռքբերման նպատակով Ճապոնիան վճարեց օրական 5 մլն բարել նավթի համար ավելի քան 53 մլրդ դոլար¹¹³:

➤ Եվ վերջապես 1973 թ. ճգնաժամից հետո զարգացած արդյունաբերական պետությունները, այդ թվում նաև Ճապոնիան, պահուստային էներգետիկ քաղաքականության կիրառման շնորհիվ ավելի պատրաստված էին էներգետիկ ճգնաժամային ցնցումներին և կարողացան համեմատաբար հեշտ հաղթահարել նավթային ճգնաժամի հետևանքները:

¹¹³ Wilfrid K., նշվ. աշխ., էջ 255:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐ
ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԻ
ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ԵՎ ՃԱՊՈՒՄԱՆ
(1981-1990 թթ.)

2.1 ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ
ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ ԵՎ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ

Ծոցի համագործակցության խորհրդի (այսուհետ՝ ԾՀ) ստեղծման աշխարհաքաղաքական նախադրյալները կարելի է դասակարգել՝ ըստ միջազգային և տարածաշրջանային հարթությունների:

Միջազգային հարթության վրա առկա կարևորագույն նախադրյալներից են՝ 1945թ. երկրորդ կեսից միջազգային հարաբերություններում ձևավորված ռազմաքաղաքական նոր իրադրության՝ սառը պատերազմի տարիներին ԽՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի միջև Ծոցում իրենց գերիշխանությունը հաստատելու ուղղությամբ ծավալված պայքարը, տարածաշրջանի նավթային պաշարներին տիրանալու համար ամերիկյան և անգլիական մենաշնորհների միջև ընթացող մրցակցությունը, Արաբական թերակղզում հետզհետե իր կորցրած քաղաքական և տնտեսական ազդեցությունը վերականգնել ցանկացող Մեծ Բրիտանիայի փորձերը և այլն:

Տարածաշրջանային հարթության վրա առկա նախադրյալներից են՝ Ծոցի երկրների միջև գերիշխանություն հաստատելու համար ընթացող մրցակցությունը, Իրանի իսլամական հեղափոխության արտահանման վտանգը, ինչպես նաև վերջինիս հետևանք հանդիսացած Իրան-իրաքյան պատերազմը, որոնք իրենց հերթին խթան հանդիսացան տարածաշրջանային խմբավորման ստեղծման համար:

Տարածաշրջանում անգլիական դիրքերի թուլացմանը նպաստեցին դեռևս 1933 թ. «Արաբիան-Ամերիկան օյլ կոմպանի»-ի՝ ԱՐԱՄԿՈ-ի՝ ("Arabian-American Oil Company"- ARAMCO) ստեղծումը, որին հաջորդեց ԱՄՆ-ի կողմից Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Մոցի երկրների օդային տարածքի օգտագործումը և Սաուդյան Արաբիայի Դհահրան քաղաքում ամերիկյան ռազմաբազայի տեղակայումը: ԱՄՆ-ը իր դիրքերն ամրապնդեց նաև Բահրեյնի նավահանգիստներում¹¹⁴: Ստեղծված իրավիճակից ելնելով՝ 1968 թ. հունվարի 16-ին անգլիական կառավարությունը հայտարարեց իր գորքերը Սուեզի ջրանցքի գոտուց դեպի արևելք ընկած բոլոր տարածքներից դուրս բերելու վերաբերյալ¹¹⁵: Անգլիայի նման դիրքորոշման դրդապատճառները կարելի է բացատրել հետևյալ գործոնների առկայությամբ.

Առաջին՝ Մեծ Բրիտանիան Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո դուրս եկավ թուլացած: Նա այլևս չունեի համապատասխան նյութական, ֆինանսական և ռազմական պահուստային ուժեր և ստիպված էր աստիճանաբար իր դիրքերը զիջել այլ պետություններին, մասնավորապես իր գլխավոր դաշնակից ԱՄՆ-ին:

Երկրորդ՝ 1940-1950-ականներին Ասիայում, Աֆրիկայում և Լատինական Ամերիկայում նոր թափ առած ազգային-ազատագրական շարժումները հարցականի տակ դրեցին համաշխարհային գաղութային համակարգը: Օրակարգի

* Կազմակերպության պաշտոնական անվանումը՝ «Սաուդի Արաբիան օյլ կոմպանի» ("Saudi Arabian Oil Company") է, հակիրճ՝ «Սաուդի Արամկո» ("Saudi Aramco"):

¹¹⁴ Stivang N., Iran and the GCC States: Prospects for Long Term Regional Security in the Gulf, Gulf thesis, 2006, p. 14.

¹¹⁵ Faisal bin Salman al-Saud, Iran, Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968-1971, London, 2003, p. 10.

հարց դարձավ նրա վերացման խնդիրը, որն իր իրավաբանական ձևակերպումը ստացավ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1960 թ. միաձայն ընդունած որոշման մեջ՝ գաղութային համակարգի վերացման և գաղութային կախման մեջ զտնվող բոլոր երկրների անկախության և սուվերենության ճանաչման մասին: Դրանով Մեծ Բրիտանիան պարտավորվում էր հրաժարվել նաև իր մի շարք գաղութներից և պրոտեկտորատներից, ինչը նա արեց արդեն 1960-ականների վերջին: Փաստորեն դա օրինաչափ արդյունք էր տասնամյակների այն համառ պայքարի, որը մղում էին Անգլիայի պրոտեկտորատ համարվող մի շարք պետություններ, այդ թվում Բահրեյնը, Ադենը, Քուվեյթը, Կատարը, Օմանն ու Մասկատի և Պայմանագրային Օմանի ազգային-հայրենասիրական ուժերը՝ հանուն իրենց ազգային անկախության:

Երրորդ բրիտանական որոշումն ընդունվեց սառը պատերազմի ամենաթեժ պահին: Աշխարհն արդեն բաժանված էր երկու միմյանց հակադիր ռազմաքաղաքական բլոկների, որոնցից մեկը գլխավորում էր Խորհրդային Միությունը, իսկ մյուսը՝ ԱՄՆ-ը: Անգլիան մտնում էր ԱՄՆ-ի գլխավորած խմբի մեջ և ամեն կերպ օգնում վերջինիս:

Ահա այս գործոններով էր պայմանավորված Մեծ Բրիտանիայի 1968 թ. հունվարի 16-ին ընդունած որոշումը՝ «կամովին» հեռանալ Սուեզի գոտուց արևելք ընկած տարածքներից¹¹⁶: Սակայն հարկ է նշել, որ պաշտոնապես տարածաշրջանից հեռանալու վերաբերյալ հայտարարությունը չէր նշանակում, որ Անգլիան պատրաստ էր հրաժարվելու Մոցի երկրների նկատմամբ ունեցած իր հավակնություններից: Անգլիան մտադիր էր իր հովանու ներքո ստեղծել դաշնային

¹¹⁶ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, Երևան, 2006, էջ 111-113:

պետություն, որի մեջ նախատեսում էր միավորել 9 էմիրություններին՝ Բահրեյնին, Կատարին և Պայմանագրային Օմանի մեջ մտնող յոթ էմիրություններին՝ Աբու Դաբիին, Աջմանին, Դուբային, Շարջային, Ռաս ալ-Խայմային, Ում ալ-Քայվայնին և Ֆուջեյրային։ Դա հիմք տվեց այն տեսակետն արտահայտելու, որ «Անգլիան հեռանում է մնալու նպատակով»¹¹⁷։

Երեք տարի տևած քննարկումներից հետո պարզվեց, որ կան որոշ բարդություններ այդ բոլոր էմիրությունները մեկ պետության, թեկուզ և դաշնային, միավորելու հարցում։ Դա առաջին հերթին կապված էր Բահրեյնի և Կատարի դիրքորոշման փոփոխության հետ, որը պայմանավորված էր մի շարք պետությունների՝ Եգիպտոսի, Իրանի, Իրաքի, Սաուդյան Արաբիայի և Սիրիայի ազդեցությունը տարածաշրջանում ընդլայնելու հավակնությունների հետ։

Իրանի շահ Մուհամմադ Ռեզա Պահլավին, որը շատ սերտ ռազմաքաղաքական հարաբերություններ ուներ ԱՄՆ-ի հետ և համարվում էր նրա հենարանը Օոցի շրջանում, հույս ուներ, որ Մեծ Բրիտանիայի հեռանալուց հետո Իրանը կփոխարինի նրան այդ տարածաշրջանում և կդառնա տարածաշրջանային «գերտերություն»։ Շահը բավական բացասական արձագանքեց դաշնության ստեղծմանը և բացեիքաց ներկայացրեց իր հավակնությունները Բահրեյնի նկատմամբ՝ փաստարկելով, որ Բահրեյնը պատմական տարբեր ժամանակներում գտնվել է Իրանի տիրապետության տակ, մինչդեռ նրա էմիր ալ-Խալիֆաները Բահրեյն են եկել և դարձել նրա կառավարողները միայն XVIII դարում¹¹⁸։ Շահը շատ կոշտ կերպով հայտարարեց, որ Իրանը երբեք չի համաձայնվի, որ

¹¹⁷ Լույս տեղում, էջ 114։

¹¹⁸ Война в Персидском заливе и неустойчивость границ, ТАСС, БПИ N 37, 23.02.1981, с. 34.

Բահրեյնը նախատեսվող արաբական պետությունների դաշնության մաս կազմի: Բահրեյնի նկատմամբ իրենց հավակնությունները փորձեցին ներկայացնել նաև տարածաշրջանի այլ պետություններ՝ Սաուդյան Արաբիան և Իրաքը: Փաստորեն տարածաշրջանում, թեև ոչ ակնհայտորեն, սակայն պայքար էր գնում գերիշխանության հաստատման համար Սաուդյան Արաբիայի և Իրանի, ինչպես նաև Իրաքի միջև: Վերջինս ցանկանում էր իր դիրքերը տարածաշրջանում ամրապնդել՝ տարածքային հավակնություններ ներկայացնելով թե՛ Սաուդյան Արաբիային և թե՛ Իրանին: Նման լարված իրադրությունում Բահրեյնի հարցը քննարկման դրվեց ՄԱԿ-ում, որտեղ որոշվեց Բահրեյնին հռչակել անկախ պետություն (1971 թ. օգոստոսի 15-ին): Հավանաբար դա իր ազդեցությունն ունեցավ նաև Կատարի դիրքորոշման վրա: Նա ևս գերադասեց դառնալ անկախ պետություն, քան թե մաս կազմել էմիրությունների ծրագրվող դաշնությանը: Կատարի անկախությունը հռչակվեց 1971 թ. սեպտեմբերի 3-ին: Ենթադրվում է, որ Կատարի որոշման մեջ իրենց դերը խաղացին նրա բավական լավ հարաբերությունները Սաուդյան Արաբիայի հետ, մանավանդ որ Կատարում զգալի էր վահաբիների ազդեցությունը, իսկ վահաբիական իսլամը տիրապետող է հանդիսանում Սաուդյան Արաբիայում: Բացի դրանից, Կատարը հույս ուներ օգտվել Սաուդյան Արաբիայի նավթից ստացվող եկամուտներից¹¹⁹:

Այսպիսով՝ մնացին Պայմանագրային Օմանի մեջ մտնող յոթ էմիրությունները: Նրանք բազմաթիվ և հանգամանալի քննարկումներից հետո եկան այն եզրակացության, որ իրենք միմյանց հետ միացնող ավելի շատ բան ունեն, քան թե բաժանող: Տվյալ պահին նրանց համար շատ կարևոր էր

¹¹⁹ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 115:

անվտանգության ապահովման, ինչպես նաև տնտեսության զարգացման խնդիրները, որոնք հնարավոր չէր լուծել առանց միավորվելու: Սակայն վերոնշյալ էմիրությունների միավորումը հարթ չընթացավ: Դաշնության մեջ հրաժարվեց մտնել Ռաս ալ-Խայմայը, որտեղ, ինչպես և Շարջայում, կառավարում էր ալ-Կասիմիների դինաստիան: Նրա էմիրը հավակնություններ ուներ Մեծ և Փոքր Թոմբեր կղզիների, ինչպես նաև նավթահանքերի նկատմամբ: Այդ կղզիների նկատմամբ հավակնություններ ուներ նաև Իրանը: Այդ պայմաններում Ռաս ալ-Խայմայի էմիրն ակնկալում էր ստանալ վեց էմիրությունների, մասնավորապես Աբու Դաբիի աջակցությունն իր պահանջների նկատմամբ: Սակայն չստանալով ակնկալվող օգնությունը՝ էմիրը հայտարարեց, որ Ռաս ալ-Խայմայը չի միանա դաշնությանը¹²⁰: Օգտվելով ստեղծված նպաստավոր իրադրությունից՝ Իրանը 1971 թ. նոյեմբերի 30-ին բռնազավթեց Աբու Մուսա, Մեծ և Փոքր Թոմբեր կղզիները՝ դրանով իսկ էմիրություններին կանգնեցնելով կատարված փաստի առջև: Ավելին՝ Իրանի վարչապետ Ա. Հովեյդը, խորհրդարանում իր ելույթի ժամանակ հայտարարեց, որ վերոնշյալ կղզիներում բարձրացվել է իրանական դրոշը, և նրանք այսուհետ համարվում են Իրանի տարածքային մասնիկ¹²¹:

Հատկանշական է, որ վերոնշյալ երեք կղզիներն ունեն շատ կարևոր ռազմավարական նշանակություն: Իրանը, որի իրավասության տակ են գտնվում Հորմուզի նեղուցում տեղակայված չորս կղզիները՝ Հորմուզը, Լարակը, Քեշմը և Հենգամը, գրավելով Մոցի այդ երեք կղզիները (Աբու Մուսան, Մեծ և Փոքր Թոմբերը), իր գերիշխանությունը հաստատեց Մոցում և Հորմուզի նեղուցում, որտեղով անցնում են

¹²⁰ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 116:

¹²¹ Огапески Н., Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985, с. 82.

միջազգային կարևորագույն ծովային ուղիները (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 1)¹²²:

1971 թ. դեկտեմբերի 2-ին վեց արաբական էմիրությունները (առանց Ռաս ալ-Նայմայի¹²³) միավորվեցին՝ ստեղծելով դաշնային պետություն Արաբական Միացյալ էմիրություններ անվամբ: Իրանի գործողությունները որակելով որպես ագրեսիա և տարածքային ամբողջականության խախտում՝ ԱՄԷ-ն հայտարարեց, որ իր կազմի մեջ մտնող Շարջայի էմիրության իրավասությունը տարածվում է Աբու Մուսա կղզու վրա, իսկ Մեծ և Փոքր Թոմբեր անմարդաբնակ կղզիները պատկանում են Ռաս ալ-Նայմայի էմիրությանը:

Հարկ է նշել, որ կղզիների ճակատագրի լուծման հարցում կա որոշակի տարբերություն Շարջայի և Ռաս ալ-Նայմայի դիրքորոշումների միջև: Շարջան համաձայնվեց Անգլիայի և Իրանի միջև ձեռք բերված համաձայնագրին, ըստ որի՝ Իրանն իրավունք էր ստանում կղզու հյուսիսային մասում պահել կայագոր, իսկ Շարջան՝ տնօրինելու այդ նույն հյուսիսային մասում բնակվող բնակչության առօրյա բոլոր հարցերը: Դա փոխզիջումային մի համաձայնագիր էր, որն ինչ-որ լուծում էր հանդիսանում, սակայն խնդրի վերջնական կարգավորման հարցը մնում էր բաց¹²⁴: Ինչ վերաբերում է մյուս երկու կղզիներին, ապա Ռաս ալ-Նայմայը դեմ է նրանց նկատմամբ իրանական հավակնություններին: Համանման կոշտ դիրքորոշում է գրավել նաև Իրանը, որը շարունակում է

¹²² Faisal bin Salman al-Saud, նշվ. աշխ., էջ 83:

¹²³ Հարկ է նշել, որ Ռաս ալ-Նայմայը միայն 1972 թ. փետրվարին միացավ ԱՄԷ-ին՝ զգալով, որ ինքն առանձին չի կարող գոյություն ունենալ, առավել ևս լուծել վիճելի տարածքային հարցեր Իրանի հետ: Այս մասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 117:

¹²⁴ "Memorandum of Understanding" between Iran and Sharjah, November, 1971, http://www.parstimes.com/history/iran_sharjah.html

պաշտպանել իր «իրավունքները»: Ստեղծված պայմաններում ԱՄԷ-ի կառավարությունը հարցը տեղափոխեց Հաագայի միջազգային դատարան, որը մինչ օրս դեռևս վերջնական որոշում չի ընդունել¹²⁵:

Արաբական աշխարհը՝ ի դեմս Եգիպտոսի, Իրաքի, Սաուդյան Արաբիայի, Սիրիայի և Քուվեյթի խիստ քննադատեց Իրանի ագրեսիան ԱՄԷ-ի նկատմամբ: Քուվեյթը հայտարարեց, որ գրաված կղզիներն ունեն արաբական ծագում, իսկ Սաուդյան Արաբիան Իրանի ագրեսիան որակեց որպես էր-Ռիյադի դիրքերը խաթիվելու փորձ¹²⁶: Իրաքյան կառավարության դիրքորոշումը նույնպես բավական կոշտ էր վերոնշյալ խնդրի շուրջ: Նա ոչ միայն դատապարտեց ԱՄԷ-ի նկատմամբ Իրանի ագրեսիան, այլև խզեց իր դիվանագիտական հարաբերություններն ինչպես Իրանի, այնպես էլ Անգլիայի հետ, քանի որ կասկածում էր, որ Լոնդոնն էր Թեհրանին «կանաչ լույս» տվել վերջինիս գործողություններում¹²⁷: Ավելին Իրաքը կատարվածի մեջ մեղադրեց նաև արաբական երկրներին, մասնավորապես Քուվեյթին, Սաուդյան Արաբիային և Օմգի մյուս արաբական շեյխություններին, որոնք չսատարեցին 1970 թ. սկզբին Իրաքի առաջարկած տարածաշրջանային կազմակերպություն ստեղծելու գաղափարը: Այդ կազմակերպության գլխավոր նպատակը, ըստ Իրաքի ղեկավարության, լինելու էր տարածաշրջանի պաշտպանությունը և ուղղված էր լինելու Օմգում Իրանի գերիշխանության հաստատման դեմ: Արաբական երկրների չեզոք դիրքորոշումն Իրաքի այս առաջարկի նկատմամբ պայմանավորված էր նախ և առաջ այն մտահոգությամբ, որ առաջարկված կազմա-

¹²⁵ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 140:

¹²⁶ Перспектива сотрудничества государств Персидского залива, ТАСС, БПИ N 122, 23.06.1981, с. 30.

¹²⁷ Оганесян Н., նշվ. աշխ., էջ 83:

կերպության ստեղծմամբ կամրապնդվեր Բաղդադի դիրքերը տարածաշրջանում, որին դեմ էին Մոցի մյուս պետությունները: Ավելին՝ Քուվեյթը, որն իր անկախության հռչակման օրվանից պայքարում է իր տարածքի նկատմամբ Իրաքի ունեցած հավակնությունների դեմ¹²⁸, 1970 թ. բարելավեց իր հարաբերություններն Իրանի հետ: Կողմերը համաձայնության եկան տարածքային ջրերի սահմանագատման հարցում, որոնց նկատմամբ Իրաքն ուներ իր հավակնությունները¹²⁹: Այս համաձայնագիրը նպաստեց որոշ ժամանակով Իրաքի հավակնությունների սանձահարմանը Քուվեյթի Վարբահ և Բուքիյան կղզիների նկատմամբ, որոնց գրավումը կարող էր Իրաքին ելք ապահովել դեպի Մոց¹³⁰ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 2):

Հատկանշական է, որ Իրան-իրաքյան հարաբերությունների լարվածության հիմքում ընկած էին ոչ միայն ԱՄԷ-ի և Քուվեյթի տարածքների նկատմամբ կողմերի ունեցած հավակնությունները, այլև ընդհանուր սահմանային խնդիրներ, մասնավորապես Շատ ալ Արաբ գետի հետ կապված¹³¹, որի ռազմավարական նշանակությունն այն է, որ այստեղ են տեղակայված երկու կարևորագույն նավահանգիստները՝ «Աբդախան»-ը և «Բասրա»-ն, որտեղով անցնում են խոշոր նավթային տանկերները¹³²:

¹²⁸ Sifry M., Cerf Ch., *The Gulf War Reader, History, Documents, Opinions*, N.Y., 1991, p. 17.

¹²⁹ Ali A. Hakim, *The Middle Eastern States and the Law of the Sea*, Manchester, 1979, p. 112.

¹³⁰ Zahlan R., *The Making of the Modern Gulf States*, London, 1998, p. 126.

¹³¹ Մանրամասն Իրաք-իրանյան տարածքային-սահմանային հակասությունների մասին տե՛ս Գ. Գևորգյան, Իրաք-իրանյան տարածքային-սահմանային հակասությունների հարցի շուրջ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Հատոր XXIV, Երևան, 2005, էջ 88-100:

¹³² Williamson J., *In a Persian Oil Field*, N.Y., 1930, p. 190.

Իրանի դիրքերը նկատելիորեն ամրապնդվեցին նաև Մոցի այլ երկրներում, մասնավորապես Օմանում. Դուֆար շրջանում սկսված ապստամբական շարժումը կասեցման նպատակով 1973 թ. գարնանը երկրում իրանյան զորքեր տեղակայեցին¹³³: Դուֆարի ապստամբական շարժմանը մեծապես աջակցում էին Եմենի ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետությունը (ԵԺԴ), Իրաքը, իսկ Խորհրդային Միությունը զենք էր մատակարարում¹³⁴:

Անգլիան, մտահոգվելով Օմանում ԽՍՀՄ-ի դիրքերի հնարավոր ամրապնդմամբ, ստեղծեց Հատուկ օդային ծառայություն Օմանին լայնածավալ օգնություն ցույց տալու համար: Դա հատուկ ավիացիոն ռազմական խմբավորում էր, որը ունեւորում էր ապստամբների կենտրոնները: Օմանին աջակցություն տրամադրեցին նաև Սաուդյան Արաբիան, Եգիպտոսը, Հորդանանը, որի շնորհիվ հաջողվեց ճնշել ապստամբությունը¹³⁵: Արդեն 1977 թ. Իրանի և Օմանի միջև Հորմուզի նեղուցի անվտանգության ապահովման նպատակով միասնական կոմյունիկե ստորագրվեց¹³⁶:

Տարածաշրջանում բավական մեծ իրարանցում առաջացրեց անգլիացիների այն հայտարարությունը, որ մինչև 1977 թ. մարտ ամիսը դուրս կհանեն իրենց ռազմաբազան Օմանի Մասիրա կղզուց¹³⁷: Աշխուժորեն սկսեց քննարկվել անգլիական ռազմաբազաների դուրսբերման արդյունքում առաջացած վակուումը մեկ այլ օտարերկրյա զորքերով փոխարինելու հարցը: Մինչ այդ 1972 թ. նմանօրինակ խնդրի հետ էր բախվել

¹³³ Ձորքերը մնացին Օմանում մինչև Իրանի իսլամական հեղափոխությունը: Այս մասին տե՛ս Багикова Л., նշվ. աշխ., էջ 164:

¹³⁴ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 693:

¹³⁵ Նույն տեղում, էջ 694:

¹³⁶ "The Middle East", London, May, 1978.

¹³⁷ "The Middle East", London, January, 1977.

նան Բահրեյնը, երբ անգլիացիներն իրենց ռազմաբազան դուրս բերեցին Ջուֆաիր քաղաքից, որտեղ անմիջապես իրենց դիրքերն ամրապնդեցին ամերիկյան զորքերը: Սակայն Սաուդյան Արաբիայի ջանքերի շնորհիվ Բահրեյնում տեղակայված ամերիկյան ռազմաբազայի ժամկետը, որն ավարտվում էր 1977 թ. հունիսին, չերկարաձգվեց: Արդյունքում վերոնշյալ ռազմաբազան, որը բաղկացած էր 40000-անոց անձնակազմից, տեղակայվեց Օմանում¹³⁸: Ավելին՝ 1980 թ. Օմանի սուլթան Գաբուսը ռազմական համագործակցության պայմանագիր կնքեց ԱՄՆ-ի հետ՝ իրավունք տալով վերջինիս օգտագործել երկրի օդանավակայանները և նավահանգիստները, որի դիմաց Օմանը նրանից ստացավ տնտեսական և ռազմական օգնություն¹³⁹:

ԱՄՆ-ը ցանկանում էր իր ազդեցությունը հաստատել նաև Սաուդյան Արաբիայի նավթահանքերի վրա: Այդ նպատակով 1978 թ. ԱՄՆ-ի կոնգրեսը մշակեց ծրագիր՝ շահական Իրանի միջոցով Սաուդյան Արաբիայի դեմ ռազմական գործողություններ իրականացնելու վերաբերյալ: Ամերիկյան այս նախագիծը «Միդլ Իստ» անգլիական ամսագրի քաղաքական մեկնաբան Ջ. Պերոնը քննադատեց՝ նշելով, որ նման մոտեցումը հեզևանք է Սաուդյան Արաբիայի նկատմամբ, քանզի վերջինիս պաշտպանությունն ամբողջովին կախված է ԱՄՆ-ից¹⁴⁰: Սակայն Սաուդյան Արաբիայի նկատմամբ ԱՄՆ-ի այդ ծրագիրն այդպես էլ չիրականացավ 1979 թ. փետրվարին Իրանում իսլամական հեղափոխության հաղթանակի պատճառով: Իրանի արտաքին քաղաքականությունը ստացավ ոչ միայն հակաամերիկյան ուղղվածություն՝ չեզոքացնելով իր տարածքում տեղակայված ամերիկյան ռազմաբազան, չեղյալ

¹³⁸ "The Middle East", London, April, 1977.

¹³⁹ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 705-706:

¹⁴⁰ "The Middle East", London, May, 1978.

հայտարարելով 1959 թ. կնքված Իրան-ամերիկյան ռազմական պայմանագիրը և զինամթերքի առաքման վերաբերյալ միլիարդավոր դոլարների համաձայնագրերը, այլև նպաստեց Մոցի տարածաշրջանում ուժային դասավորվածության փոփոխությանը¹⁴¹:

Իրանում միապետական կարգերի տապալումը Մոցի արաբական երկրները որակեցին որպես տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի քաղաքական պարտություն¹⁴²: Չնայած ԱՄՆ-ի նախագահ Ռ. Ռեյգանի տված բոլոր երաշխիքներին, համաձայն որի՝ Վաշինգտոնը թույլ չի տա, որպեսզի նմանատիպ իրավիճակ սպառնա արաբական միապետներին¹⁴³, տարածաշրջանում հաճախակի դարձած իսլամական հեղափոխական շարժումներն իրենց շիական տարբերակով Մոցի երկրների մոտ հակառակ կարծիքն էին ձևավորում: Հատկապես վտանգն ավելի սուր արտահայտվեց 1979 թ. նոյեմբերի 20-ին՝ մի խումբ կրոնական ֆանատիկների կողմից Սաուդյան Արաբիայում գտնվող Մեքքայի Մեծ մզկիթի բռնագրավումից և դրա արդյունքում 255 հավատացյալների զոհվելուց հետո¹⁴⁴: Ավելին՝ Իրանի անուղղակի միջնորդությամբ Բահրեյնում հեղաշրջման իրականացման փորձ կատարվեց¹⁴⁵:

Իրանում տեղի ունեցած հեղափոխությունը ստիպեց ԱՄՆ-ին վերանայել տարածաշրջանում ունեցած իր դիրքորոշումը և փնտրել նոր դաշնակիցներ՝ իր շահերը տարածա-

¹⁴¹ Машин В., Яковлев А., Персидский залив в планах и политике запада, М., 1985, с. 61.

¹⁴² Նույն տեղում, էջ 111:

¹⁴³ Mohr C., Senate Unit Votes, 9 to 8, To Oppose Saudi AWACS Sale, "New York Times", 17.10.1981.

¹⁴⁴ Quandt W., Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security and Oil, Washington D.C.: Brookings Institution, 1981, pp. 93-96.

¹⁴⁵ Кучик С., Международные экономические отношения, Совет Сотрудничества Арабских Государств Персидского залива (ССАГПЗ), <http://readbookz.com/pbooks/book-42/ru/chapter-2090/>

շրջանում պաշտպանելու համար: Որպես հնարավոր դաշնակից դիտարկվում էր Եգիպտոսը, որը դեռևս 1978 թ. սեպտեմբերի 17-ին միացել էր քեմադնիդյան համաձայնագրին, իսկ 1979 թ. մարտի 26-ին հաշտության պայմանագիր էր ստորագրել Իսրայելի հետ¹⁴⁶: «Վաշինգտոն պոստը» այդ մասին նշել է. «Եգիպտոսը դառնում է ամերիկյան քաղաքականության հիմնական զենքն Աֆրիկայի և Մոցի երկրների վրա ճնշում գործադրելու հարցում»¹⁴⁷:

Եգիպտոսի անջատողական քաղաքականությունն արաբական աշխարհում գնահատվեց խիստ բացասական, և Կահիրեն հայտնվեց մեկուսացման մեջ¹⁴⁸: Եգիպտոսի քաղաքական մեկուսացումից հետո Սաուդյան Արաբիան փորձեց իր վրա վերցնել արաբական, ինչպես նաև մուսուլմանական աշխարհի առաջնորդի դերը: Վերջ դրվեց Եգիպտոս - Սաուդյան Արաբիա - Իրան առանցքին՝ նպաստելով 1980-ականների սկզբին արաբական աշխարհում Իրաք - Սաուդյան Արաբիա - Հորդանան նոր առանցքի ստեղծմանը¹⁴⁹: Իրաքը և Սաուդյան Արաբիան, թեև ունեին տարածքային տարածայնություններ «Չեզոք գոտու» հետ կապված (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 3), սակայն 1981 թ. դեկտեմբերի 26-ին երկու կողմերի միջև համաձայնագրի ստորագրմամբ վերջնականապես լուծվեց այն¹⁵⁰:

¹⁴⁶ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 302-303:

¹⁴⁷ "The Washington Post", Washington, 30.03.1980.

¹⁴⁸ "The Economist", London, 12.08.1978.

¹⁴⁹ Валькова Л., նշվ. աշխ., էջ 169:

¹⁵⁰ Հատկանշական է, որ թեև երկկողմանի պայմանագիրը հանրությանը չի ներկայացվել և չի հստակեցվել, թե պայմանագրի կնքման արդյունքում սահմանը երկու երկրների միջև, որ սահմանագծով է անցնելու, այնուամենայնիվ, ընդունված է համարել, որ սահմանային վեճ Սաուդյան Արաբիայի և Իրաքի միջև այլևս գոյություն չունի: Այս մասին տե՛ս The Iraqi-Saudi Neutral Zone: A Diamond in the Sand, 06.12.2010,

Թեհրանում ԱՄՆ-ի դիրքերի թուլացումից շտապեց օգտվել Խորհրդային Միությունը: Վերջինս «ամրապնդեց» իր հարավային սահմաններն Անդրկովկասում (Կիրովաբադ), Թուրքմենստանում (Աշխաբադ) և Աֆղանստանում (Շինդանդ)՝ կործանիչ MIG-23 և SU-24 տիպի ինքնաթիռներ տեղակայելով, որը հնարավորություն էր տալիս համապատասխանաբար 525 և 970 մղոն տրամագծաչափով վերահսկողություն սահմանել օդային տարածքում¹⁵¹:

ԱՄՆ-ը իր հերթին ԽՍՀՄ-ի աֆղանական ներխուժումից և Իրանում իսլամական կարգեր հաստատվելուց հետո՝ 1979 թ. դեկտեմբերին, որդեգրեց ուժային քաղաքականություն, որը ձևակերպվեց «Կարտերի դոկտրինայում»¹⁵²: Նոր հայեցակարգի համաձայն՝ Վաշինգտոնն իրեն «իրավունք» էր վերապահում ԱՄՆ-ի «կենսական կարևորության շահեր» ներկայացնող աշխարհի ցանկացած հատվածում, տվյալ դեպքում Մոցի տարածաշրջանում, կանխել սոցիալական կամ այլ բնույթի զարգացումներն ու արտաքին որևէ ուժի կողմից վերահսկողություն հաստատելու փորձերը: 1980 թ. գարնանը Սալիտակ տունը հանդես եկավ Մոցում մարտավարական միջուկային զենք կիրառելու ԱՄՆ-ի իրավասության մասին հայտարարությամբ¹⁵³: Ավելին՝ ԱՄՆ-ը ռազմաօդային բազաներ տեղակայեց մի շարք երկրներում՝ Թուրքիայում, Սաու-

<http://basementgeographer.com/the-iraqi-saudi-neutral-zone-a-diamond-in-the-sand/>

¹⁵¹ McNaught T., նշվ. աշխ., էջ 53-61:

¹⁵² Carter J., "The State of the Union", January, 1980, Weekly Compilation of Presidential Documents, Volume 16, 28.01.1980, p. 197; US Policy toward Iran: Hearings before the Committee on Foreign Relations, US Senate, 100th Congress, 1st session, January 14, 16, 23 and 27, 1987, Washington: Government Printing Office, 1987, p. 3.

¹⁵³ Keshishyan L., Middle East, London, 1979, p. 39.

դյան Արաբիայում¹⁵⁴, Իսրայելում և Լիբանանում¹⁵⁵՝ սպառազինելով կործանիչ F-4E, A-10, F-3, A-7D/E, A6-E, F-15E, F-111 D/E տիպի օդանավերով:

Իրանում նոր կարգերի հաստատումը, թեև փոխեց իրադրությունը տարածաշրջանում, սակայն այն չնպաստեց Իրանի արտաքին քաղաքականության փոփոխմանը: Իրանը, ինչպես և նախկինում, ձգտում էր գերիշխանություն հաստատել տարածաշրջանում, սակայն այժմ նա որոշել էր այն իրականացնել «իսլամական հեղափոխության արտահանման» հայեցակարգի միջոցով¹⁵⁶: Հայեցակարգի իրականացման առաջին և ամենահարմար թեկնածուն դիտվում էր Իրանի անմիջական հարևան Իրաքը, որի բնակչության կեսից ավելին դավանում էր շիիզմ, և Իրանում հույս ունեին, որ շիաները կապստամբեն, կտապալեն Իրաքում կառավարող արաբական սոցիալիստական Բաաս կուսակցության վարչակարգը, և Իրաքը կվերածվի Իրանից հետո երկրորդ շիական իսլամական աստվածապետության: Իրանի բացահայտ սպառնալիքներն Իրաքի նկատմամբ 1980 թ. սեպտեմբերի 22-ին սկիզբ դրեցին Իրան-իրաքյան պատերազմին:

Անկասկած, պատերազմը ձեռնտու էր գերտերություններին, նույնիսկ, ըստ ամերիկյան հետազոտող Ռոբերտ Պերիի, ԱՄՆ-ը է հրահրել Իրաքին պատերազմ սկսել Իրանի դեմ¹⁵⁷: Ըստ որոշ աղբյուրների՝ ԱՄՆ-ի հատուկ ծառայության

¹⁵⁴ Սառայան Արաբիան համաձայնվեց տեղակայել ամերիկյան ռազմաօդային բազան իր տարածքում միայն որոշ ժամանակով, քանի որ դեմ էր որևիցե գերտերության մշտական ներկայությանն իր երկրում: Այս մասին տե՛ս Вазюкова Л., *և* շվ. աշխ., էջ 175:

¹⁵⁵ McNaugher T., *և* շվ. աշխ., էջ 63:

¹⁵⁶ Арабаджян А., О государственной политике ИРИ, Специальный бюллетень, N 5, М., 1988, с. 5.

¹⁵⁷ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 528:

գործակալներն իրաքյան ղեկավարությանը տրամադրել են Իրանի ռազմական ուժերի վերաբերյալ տվյալներ՝ հավաստիացնելով Սադամ Հուսեյնին, որ Իրանի նկատմամբ Իրաքը ռազմական առավելություն ունի¹⁵⁸։ Նման քաղաքականությունը պատմագիտության և քաղաքագիտության մեջ վաղուց որակվել է որպես «ուրիշի ձեռքով կրակի միջից շագանակներ հանելու» քաղաքականություն¹⁵⁹։

ԽՍՀՄ-ը, իր հերթին, ձևական չեզոքություն էր պահպանում հակամարտության ողջ ընթացքում, սակայն դա չէր խանգարում վերջինիս գաղտնի գեներ վաճառել պատերազմող երկու կողմերին էլ¹⁶⁰։

Այսպիսով՝ Իրան-իրաքյան պատերազմն իրենից ներկայացնում էր եռակի սպառնալիք Մոցի արաբական երկրների համար՝ գերտերությունների ազդեցության գոտիների ընդլայնման վտանգ, իսլամական հեղափոխության արտահանման սպառնալիք և Իրաքի բաասական սոցիալիստական գաղափարախոսության ազդեցության տարածման վտանգ։ Հետևաբար, պատերազմում կողմերից ոչ մեկի հաղթանակը ձեռնտու չէր արաբական միապետներին։ Այդ պատճառով միապետական կարգեր ունեցող արաբական վեց պետությունները որոշեցին միավորվել՝ ստեղծելով Մոցի համագործակցության խորհուրդը, որը ոչ միայն տնտեսական և քաղաքական, այլև ռազմական կառույց է¹⁶¹։

¹⁵⁸ Сажин В., К вопросу о причинах ирано-иракской войны, Специальный бюллетень, N 5, М., 1988, с. 59.

¹⁵⁹ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 529։

¹⁶⁰ Epstein J., Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent, International Security, Volume 6, N 2, Fall 1981, pp. 126-158.

¹⁶¹ Предложения Саудовской Аравии о "коллективной безопасности" в районе Персидского залива, ТАСС, БПИ N 4, 07.04.1981, с. 36.

Իրաքի արտգործնախարար Սաադուն Համադին ՕՂև-ի ստեղծման գաղափարը հայտարարեց ավելորդություն Արաբական պետությունների լիգայի (ԱՊԼ) անդամ երկրների միջև կնքված փոխադարձ պաշտպանության վերաբերյալ պակտի առկայության պայմաններում: Իրանը և Իրաքը պարզ գիտակցում էին, որ վերոնշյալ քայլով սառույան ղեկավարությունն իր ձեռքն է վերցնում նախաձեռնությունը՝ օգտվելով երկու պետությունների միջև սկիզբ առած պատերազմից: Սակայն Իրաքը ստիպված էր հաշտվել ստեղծված իրադրության հետ ՕՂև-ի անդամ երկրներից պատերազմի ընթացքում ֆինանսական աջակցություն ստանալու ակնկալիքով:

Հատկանշական է, որ ՕՂև-ի ստեղծման գաղափարն ի հայտ է եկել դեռևս 1975 թ., երբ Քուվեյթի էմիրը 1975 թ. մայիսի 16-ին այցելեց Աբու Դաբի, որտեղ ԱՄԷ-ի ղեկավարության հետ երկարատև բանակցություններից հետո ստորագրեցին կոմյունիկե միասնական արտգործնախարարների հանձնաժողով ստեղծելու վերաբերյալ: Արդեն 1976 թ. մայիսին Քուվեյթի էմիրն առաջարկեց ստեղծել միասնական համակարգ՝ Օոցի արաբական երկրների միջև քաղաքական, տնտեսական, կրթական և տեղեկատվական ոլորտներում համագործակցություն հաստատելու նպատակով: Վերոնշյալ գաղափարն ի կատար ածելու նպատակով 1978 թ. դեկտեմբերին Քուվեյթի վարչապետն այցելեց Սաուդյան Արաբիա, Բահրեյն, Կատար, ԱՄԷ և Օմանի սուլթանություն, որտեղ համաձայնություն ձեռք բերեց հինգ արաբական պետությունների հետ Օոցում իրենց դիրքերն ամրապնդել ցանկացող գերտերություններին հակազդելու նպատակով միասնական տարածաշրջանային կազմակերպություն ստեղծելու վերաբերյալ¹⁶²: Արդեն 1981 թ. փետրվարի 4-ին Էր-Ռիյադում կայա-

¹⁶² Маликов Б., Совет Сотрудничества Арабских Государств Залива, М., 1994, с. 14-15.

ցած խորհրդածողովի ժամանակ որոշում ընդունվեց տարածաշրջանային կազմակերպություն ստեղծելու վերաբերյալ¹⁶³ և արդեն 1981 թ. մայիսի 25-ին Արու Դաբիում Մոցի միապետական կարգեր ունեցող արաբական վեց պետությունները՝ Սաուդյան Արաբիան, ԱՄԷ-ն, Բահրեյնը, Կատարը, Քուվեյթը և Օմանը, ստորագրեցին պայմանագիր՝ հիմք դնելով ՕՀԽ-ի ստեղծմանը։ Կազմակերպության շտաբ-կայանը տեղակայվեց Էր-Ռիյադում, ինչն ընդգծում է Սաուդյան Արաբիայի գերիշխող դերը կազմակերպությունում։

Խորհրդի շրջանակներում անդամ երկրների անվտանգության ապահովման նպատակով Սաուդյան Արաբիայի պաշտպանության նախարար արքայազն Սուլթանը մշակեց ծրագիր, որը բաղկացած է հետևյալ կետերից՝

1. Նավթահանքերում և ռազմավարական կարևոր նավահանգիստներում հնարավոր ռազմական հարձակման դեպքում անդամ երկրների ռազմական գործողությունների համակարգում։

2. Հորմուզի նեղուցը շրջանցող լրացուցիչ նավթախողովակաշարերի կառուցում։ Հստ այդ նախագծի խողովակաշարերը պետք է անցնեն Իրաքի հարավային մասով, Քուվեյթով, Սաուդյան Արաբիայով, Կատարով, Արու Դաբիով հասնելով մինչև Օմանյան նեղուց և այնտեղից դուրս գան դեպի բաց ծով։

Նախատեսվում էր այդ խողովակաշարերն օգտագործել կա՛մ նավթի առաքման, կա՛մ ջրի մատակարարման համար¹⁶⁴։

Արդեն 1981 թ. նոյեմբերի 11-ին ՕՀԽ-ի անդամ երկրների միջև կնքվեց միասնական տնտեսական համաձայնագիր, որի նպատակն էր համակարգել և դյուրացնել վեց պետություն-

¹⁶³ Родригес А., Нефть и эволюция социальных структур арабских монархий, М., 1989, с. 231.

¹⁶⁴ "The Observer", London, 22.02.1981; Валькова Л., նշվ. աշխ., էջ 174:

ների միջև իրականացվող առևտրափոխանակությունը, կապիտալի տեղաշարժը, տեխնոլոգիական և ֆինանսական համագործակցությունը¹⁶⁵:

1981 թ. վերջին Սաուդյան Արաբիան Կատարի, ԱՄԷ-ի և Բահրեյնի հետ կնքեց անվտանգության վերաբերյալ երկկողմանի պայմանագրեր, 1982 թ. մարտին նմանօրինակ պայմանագիր ստորագրեց նաև Օմանի հետ: Մեծ ջանքեր պահանջվեցին Սաուդյան Արաբիայից Քուվեյթի հետ նմանատիպ պայմանագիր կնքելու համար, քանի որ վերջինս մտավախություն ուներ, որ այդ պայմանագրով ՄՀԽ-ի անդամ երկրներն իրավունք կստանան միջամտելու Քուվեյթի ներքին գործերին¹⁶⁶:

1982 թ. հունվարի 25-ին ՄՀԽ-ի անդամ երկրների պաշտպանության նախարարները հավաքվեցին Էր-Ռիյադում՝ միասնական պաշտպանական քաղաքականության ձևավորման նպատակով: Արդյունքում որոշվեց ստեղծել միասնական ռազմական արդյունաբերություն, ինչպես նաև միասնական ռազմական զինված ուժեր, որոնք հետագայում ստացան «Թերակղզու վահան» անվանումը¹⁶⁷: ՄՀԽ-ի անդամ երկրները նաև պայմանավորվեցին վարել համաձայնեցված քաղաքականություն ռազմական տեխնիկայի գնման հարցում¹⁶⁸: Իսկ արդեն 1982 թ. վերջին քննարկման դրվեցին հակաօդային պաշտպանության (ՀՕՊ) ընդհանուր համակարգի ստեղծման,

¹⁶⁵ The Unified Economic Agreement between Countries of Gulf Cooperation Council, Riyadh, 11.11.1981, <http://www.sagja.gov.sa/Documents/Int%20agreement/Agreement%20of%20Gulf%20Cooperation%20Council.pdf>

¹⁶⁶ Барыкова Л., *с.24*, *աշխ.*, էջ 174:

¹⁶⁷ The Joint Arabian Peninsula Shield Forces Established since 1982 to Safeguard Security, Stability of GCC-Member States, "Bahrain News Agency", Bahrain, 22.12.2012, <http://www.bna.bh/portal/en/news/538738>

¹⁶⁸ The Cooperation Council for Arab States of the Gulf, Military Cooperation, <http://www.gcc-sg.org/eng/index8409.html?action=Sec-Show&ID=49>

ռազմական արդյունաբերության վերականգնման, տեղեկատվության փոխանակման, զինծառայողների համատեղ դասընթացների և ուսումնավարժանքների անցկացման հետ կապված հիմնախնդիրները¹⁶⁹։ 1984 թ. նոյեմբերին ՄՀԽ-ի հերթական խորհրդաժողովի ժամանակ անդամ երկրների միջև կնքվեց համընդհանուր պաշտպանության վերաբերյալ պայմանագիր¹⁷⁰։ Ըստ այդ պայմանագրի՝ ստեղծվեցին կոլեկտիվ պաշտպանության և համատեղ հրամանատարության համակարգեր։ Որոշվեց նաև պաշտպանական ուժերը բաժանել երկու խմբի՝ յուրաքանչյուրը 10000 զինվոր, որոնց գլխավորելու էին Սաուդյան Արաբիայի սպաները¹⁷¹։ Բացի այդ, Բահրեյնին և Օմանին տրամադրվեց 1,8 մլրդ դոլարի աջակցություն՝ իրենց սեփական ռազմական ուժերը ստեղծելու նպատակով։

1985 թ. Մոցի պետությունները համաձայնության եկան 3,7 մլրդ դոլար արժողությամբ համընդհանուր հակաօդային պաշտպանության համակարգ ստեղծելու հարցի շուրջ, որը պետք է իրականացվեր «Բոուինգ» ("Boeing") և «Ջեներալ էլեկտրիկ» ("General Electric") ընկերությունների հետ համատեղ։ Ավելին՝ համատարածաշրջանային հակաօդային պաշտպանական համակարգեր ստեղծելու նպատակով Սաուդյան Արաբիան Բահրեյնին և Օմանին տրամադրեց 50 մլն դոլար։ Արդեն 1994 թ. ստեղծվեց ՄՀԽ-ի միացյալ ռազմական կոմիտեն։ Հարկ է նշել, որ Մոցի տարածաշրջանի երկրների ռազմական ծախսերն ամենաբարձրն են աշխարհում։ Այսպես՝ Սաուդյան Արաբիան ծախսում է 2400 դոլար բնակչության 1 անձի համար, ԱՄԷ-ն՝ 2100 դոլար, Կատարը՝ 1700 դոլար,

¹⁶⁹ Военная политика стран Персидского залива, ТАСС, БПИ N 194, 03.10.1984, с. 25.

¹⁷⁰ Валькова Л., նշվ. աշխ., էջ 174:

¹⁷¹ Gulf Cooperation Council, <http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/gcc.htm>

Քուվեյթը՝ 1200 դուլար, Օմանը՝ 1060 դուլար: Համեմատության համար նշենք, որ Վաշինգտոնը ծախսում է ընդամենը 520 դուլար բնակչի մեկ շնչի համար¹⁷²: Փաստորեն 1980-ականների դրությամբ 1 անձի համար ռազմական նպատակով ծախսվող պետությունների շարքում առաջին տեղը զբաղեցնում էր Սաուդյան Արաբիան՝ հինգ անգամ գերազանցելով ԱՄՆ-ին:

Փաստորեն սառը պատերազմի տարիներին գերտերությունների միջև Մերձավոր և Միջին Արևելքի տարածաշրջանում իրենց ազդեցության հաստատման ուղղությամբ ծավալված մրցակցությունը, տարածաշրջանային հարթության վրա Ծոցի մի շարք երկրների միջև գերիշխանության հաստատման համար ընթացող պայքարը, իրարամերժ շահերի բխումը, իսլամական հեղափոխության տարածման վտանգը դարձան այն հիմնական նախադրյալները, որոնք նպաստեցին, նույնիսկ, կարելի է ասել, խթանեցին միապետական կարգեր ունեցող արաբական վեց պետությունների միավորումը և ՕՂԽ-ի ստեղծումը¹⁷³:

2.2 ՕՂԽ-Ի ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԵՐՍՈՒՄ ԱՌԿԱ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՕՂԽ-ն ունի կառուցվածքային համակարգ, որը բաղկացած է հետևյալ ստորաբաժանումներից՝ Գերագույն խորհրդից, Նախարարական խորհրդից, Գլխավոր քարտուղարությունից¹⁷⁴:

¹⁷² Рейган и Персидский Залив, ТАСС, БПИ N 45, 05.03.1981, с. 26.

¹⁷³ "The Middle East", London, January, 1981, p. 17.

¹⁷⁴ ՕՂԽ-ի կառուցվածքը մանրամասնորեն ներկայացված է կազմակերպության կանոնադրության մեջ, որը բաղկացած է 22 հոդվածներից: Այս մասին տե՛ս The Charter of the Cooperation Council of the Arab States of the Gulf, <http://www.gcc-sg.org/eng/indexcf7a.html?action=Sec-Show&ID=1>

Գերագույն խորհուրդը ՄՀԽ-ի որոշում ընդունող ամենա-
բարձր մարմինն է, որի կազմի մեջ մտնում են Խորհրդի
անդամ երկրների ղեկավարները: Գերագույն խորհրդի շրջա-
նակներում հանդիպումները տեղի են ունենում պարբերա-
բար՝ տարին մեկ անգամ կամ արտահերթ կարգով՝ ըստ ան-
դամ երկրների պահանջի:

Գերագույն խորհրդին կից գործում է «Վեճերի լուծման
հանձնաժողովը», որի գործառույթն է անդամ երկրների միջև
ծագած խնդիրների լուծումը:

Գերագույն խորհրդի նպատակն է իրականացնել ՄՀԽ-ի
հետևյալ գործառույթները

1. Հաշվի առնելով բոլոր անդամ երկրների
շահերը՝ տարորոշել ՄՀԽ-ի հիմնական քաղաքականու-
թյունը և նպատակները:

2. Տարորոշել այլ պետությունների և միջազգային
կազմակերպությունների հետ հարաբերությունների
հաստատման հիմքերը:

3. Տարորոշել «Վեճերի լուծման հանձնաժողովի»
գործընթացային կանոնները:

4. Դիտարկել Նախարարական խորհրդի
ներկայացրած առաջարկությունները, զեկույցները և այն
վավերականացնել:

5. Վերանայել Գլխավոր քարտուղարության
նախապատրաստած զեկույցները և ուսումնասիրություն-
ները:

6. Նշանակել գլխավոր քարտուղարին:

7. Հաստատել Գլխավոր քարտուղարության
բյուջեն:

8. Փոփոխություններ կատարել Մոցի համա-
գործակցության խորհրդի կանոնադրության մեջ:

9. Հաստատել Խորհրդի ներքին ընթացա-
կարգային կանոնները:

Նախարարական խորհուրդ

Այն բաղկացած է ՄՀԽ-ի անդամ երկրների արտգործնախարարներից: Պարբերական հանդիպումները տեղի են ունենում յուրաքանչյուր երեք ամիսը մեկ, իսկ արտահերթ հանդիպումները՝ ըստ անդամ երկրների պահանջի: Նախարարական խորհրդի գործառույթներն են

1. Մշակել ՄՀԽ-ի արտաքին քաղաքականությունը, նախապատրաստել հանձնարարականներ, ուսումնասիրություններ և ծրագրեր, որոնք միտում ունեն զարգացնելու զանազան ոլորտներում ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև համագործակցությունը;

2. Խրախուսել, զարգացնել և համակարգել տարբեր ոլորտներում կազմակերպության անդամ երկրների գործողությունները;

3. Քաղաքականության ձևավորման ժամանակ հաշվի առնել նախարարների ներկայացրած հանձնարարականները;

4. Ներկայացնել առաջարկներ Գերագույն խորհրդին ՄՀԽ-ի կանոնադրության մեջ փոփոխություններ մտցնելու վերաբերյալ:

Նախարարական խորհրդում որոշումներն ընդունվում են ձայների մեծամասնությամբ:

Գլխավոր քարտուղարություն

Գլխավոր քարտուղարությունը կազմվում է Գերագույն խորհրդի կողմից: Գլխավոր քարտուղարության հիմնական գործառույթներն են՝

1. ՄՀԽ-ի անդամ երկրների համագործակցության և համակարգման վերաբերյալ ուսումնասիրությունների, նախագծերի և ծրագրերի պատրաստում;

2. Պարբերաբար ՄՀԽ-ի կատարած աշխատանքների վերաբերյալ զեկույցների պատրաստում;

3. Հետևողական լինել անդամ երկրների կողմից Գերագույն խորհրդի և Նախարարական խորհրդի որոշումների և հանձնարարականների իրականացմանը;

4. Պատրաստել Գերագույն խորհրդին և Նախարարական խորհրդին անհրաժեշտ զեկույցները և ուսումնասիրությունները;

5. Պատրաստել վարչական և ֆինանսական հարցերի կարգավորմանը վերաբերող նախագծեր, որոնք կնպաստեն ՄՀԽ-ի աճին և զարգացմանը;

6. Վերջնական հաշվարկների տեսքով Գերագույն խորհրդի հաստատմանը ներկայացնել ՄՀԽ-ի բյուջեն, որը կազմվում է անդամ երկրների հավասար ներդրումների արդյունքում;

Ըստ անհրաժեշտության՝ Նախարարական խորհրդի նախագահին առաջարկել հրավիրել Խորհրդի արտահերթ նիստ:

Գլխավոր քարտուղարության իրավասության տակ են գտնվում տեղեկատվական կենտրոնը և հինգ վարչությունները՝

➤ ֆինանսական և վարչական հարցերով զբաղվող վարչությունը,

➤ իրավական հարցերի մշտական վարչությունը,

➤ շրջակա միջավայրի և մարդկային ռեսուրսների մշտական վարչությունը,

➤ տնտեսական հարցերի մշտական վարչությունը,

➤ քաղաքական հարցերի մշտական վարչությունը:

Վերոնշյալ վարչությունները վերահսկողություն են սահմանում կազմակերպության 21 բաժինների վրա¹⁷⁵ (տե՛ս Հավելված, Աղյուսակ 1):

¹⁷⁵ Abe H., Regional Integration in the Gulf: the Background to the Formation of the GCC, Working Papers Series, No.9.

Մրընթաց զարգացող և մեծ ներուժ ունեցող ՄՀԽ-ն, որը միտում ունի տարածաշրջանային կազմակերպությունից վերածվելու անկախ միջազգային գործունի, Խորհրդի ներսում առկա մի շարք խնդիրների պատճառով չի կարողանում այդ նպատակն արագ իրականացնել: ՄՀԽ-ի ներսում առկա խնդիրները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք կատեգորիաների՝

1. տարածքային վեճեր, որոնք առկա են ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև;

2. ֆինանսական, առևտրատնտեսական և մաքսային հարցերի շուրջ տարաձայնություններ;

3. տարածաշրջանային և միջազգային բնույթի առանձին խնդիրների շուրջ Խորհրդի ներսում առկա հակասություններ:

ՄՀԽ-ի անդամ երկրների մեծամասնությունը վերջին տարիների ընթացքում կարողացել է լուծել համարյա բոլոր տարածքային տարաձայնությունները, որոնք ի հայտ էին եկել Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո Անտանտի երկրների կողմից Օսմանյան կայսրության լծից ազատագրված արաբական երկրների տարածքներում մանդատային համակարգի ստեղծման արդյունքում: 1970-ականների կեսերից մինչև 1990-ականների վերջերը ՄՀԽ-ի պետությունների մեծամասնությունն ուներ տարածքային հավակնություններ: Հատկապես մեծ էին Սաուդյան Արաբիայի տարածքային հավակնությունները, որը պայմանավորված էր Արաբական թերակղզում ամենամեծ տարածք ունենալու և, հետևաբար, տարածաշրջանի բոլոր պետությունների հետ ընդհանուր սահմաններ ունենալու հանգամանքով: 1970-ականների սկզբին Օմգի մի շարք պետություններ, ազատվելով Մեծ Բրիտանիայի պրոտեկտորատից և ձեռք բերելով անկախություն, սկսեցին պայքարել Սաուդյան Արաբիայի տարածքային հավակնությունների դեմ:

Այսպես՝ մինչ օրս բացակայում է Քուվեյթի և Սաուդյան Արաբիայի միջև ծովային սահմանի վերաբերյալ հստակ որոշումը, քանի որ Սաուդյան Արաբիան իր հավակնություններն է ներկայացնում Կարուխ և Ումմ-ալ-Սարադիմ կղզիների նկատմամբ, որոնք գտնվում են «Չեզոք գոտու» տարածքում (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 2): Նշենք, որ «Չեզոք գոտին» պաշտոնապես հաստատվել է 1922 թ. դեկտեմբերի 2-ին Քուվեյթի և Սաուդյան Արաբիայի միջև կնքված Ուքաիրի պայմանագրի համաձայն՝ այն հայտարարելով որպես երկու պետությունների իրավասության տակ գտնվող ընդհանուր տարածք¹⁷⁶:

Տարաձայնություններ կային նաև Սաուդյան Արաբիայի և Կատարի միջև: Սաուդա-կատարյան 1965 թ. դեկտեմբերի 4-ի սահմանների տարորոշման վերաբերյալ համաձայնագիրը վերջնականապես չէր հաստատել պետությունների միջև պետական սահմանները՝ թողնելով շատ վիճելի հարցեր, որոնք կողմերի համաձայնությամբ պետք է լուծվեին բանակցային գործընթացի հետագա փուլերում¹⁷⁷: Արդեն 1974 թ. էր-Ռիյադը հայտարարեց Ալ-Խաֆուս շրջանի նկատմամբ իր իրավասությունների մասին: Ալ-Խաֆուսը գտնվում է Կատարի հարավարևելյան մասում (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 4): Վերոնշյալ տարածքի ռազմավարական նշանակությունն այն է, որ այն միակ ցամաքային գոտին է, որն ընկած է Կատարի և ԱՄԷ-ի միջև, իսկ վերջինս համարվում է ՄՀԽ-ի երկրների շարքում Դոհայի ամենամեծ առևտրային գործընկերը: Գիտակցելով այդ՝ Սաուդյան Արաբիան կտրականապես հրաժարվեց ընդունել այն, որ Ալ-Խաֆուսը պատկանում է Կա-

¹⁷⁶ Abd al-Hadi Khalaf, *The Elusive Quest for Gulf Security*, Middle East Report, Volume 17, Washington, September/October 1987, <http://www.merip.org/mer/mer148/elusive-quest-gulf-security>

¹⁷⁷ Gause G., *Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*, N.Y., 1994, p. 131.

տարին, ինչն էլ իր հերթին հանգեցրեց նրան, որ վերջինիս ողջ տարածքը հայտնվեց շրջափակման մեջ՝ կորցնելով էմիրությունների հետ ունեցած անմիջական կապը¹⁷⁸:

1992 թ. սեպտեմբերին տեղի ունեցան սահմանային բախումներ երկու պետությունների միջև: Կատարը մեղադրեց Սաուդյան Արաբիային Ալ-Խաֆուսի շրջանը բռնակցելու մեջ: Մինչդեռ Սաուդյան Արաբիայի պաշտոնական տեղեկատվության համաձայն՝ Ալ-Խաֆուսի շրջանը բռնագավթվել է Կատարի կողմից, պարզաբանելով, որ վերջինս, օգտվելով 1990 թ. Քուվեյթի նկատմամբ Իրաքի ագրեսիայի կիրառման արդյունքում առաջացած քաոսից, բռնագավթել է սաուդյան տարածքից 14 կմ՝ այն անվանելով Ալ-Խաֆուս՝ դրանով իսկ ապահովելով իր ելքը դեպի ԱՄԷ-ի սահմանները¹⁷⁹:

Վերջնականապես տարածքային տարաձայնությունը երկու պետությունների միջև հնարավոր եղավ հարթել սաուդցիների միջնորդությամբ Կատարում հեղաշրջում իրականացնելուց հետո, որի արդյունքում 1995 թ. Կատարի շեյխ Խալիֆա աբ-Թանին գահընկեց արվեց և գահին տիրացավ նրա որդին՝ Համադ իբն Խալիֆա ալ-Թանին: Վերոնշյալ գործողությունների մեջ Կատարը մեղադրեց Սաուդյան Արաբիայի ալ-Գուֆրան ցեղի ներկայացուցիչներին: Թեև 1996 թ. Կատարում փորձ ձեռնարկվեց կրկին ետ վերադարձնել իշխանությունը գահազրկված միապետին, սակայն այն ձախողվեց: Արդեն 1999 թ. Սաուդյան Արաբիայի և Կատարի միջև կնքվեց պայմանագիր, որի շնորհիվ վերջնականապես լուծվեցին երկու երկրների միջև տարածքային տարաձայնությունները, և Ալ-Խաֆուսը հայտարարվեց Սաուդյան Արաբիայի տարածքային մաս: Պայմանագիրն ուժի մեջ մտավ

¹⁷⁸ Сух М., ОСАГИЗ: интеграция на фоне серьезных внутренних противоречий, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/14-06-12a.htm>

¹⁷⁹ Crystal J., Oil and Politics in the Gulf, Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar, Cambridge, 1995, p. 185.

2001թ. մարտի 21-ին՝ վերջ դնելով երկու կողմերի միջև հակամարտությանը¹⁸⁰:

Սաուդյան Արաբիան տարածքային հավակնություններ ուներ նաև ԱՄԷ-ի և Օմանի նկատմամբ, որը կապված էր Ալ-Բուրայմի օազիսի հետ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 5): Վերոնշյալ օազիսը մինչ XIX դարը պաշտոնապես գտնվում էր Մասկատի ու Օմանի սուլթանության և Աբու Դաբիի էմիրության իրավասության տակ, սակայն հաճախ էին տեղի ունենում բախումներ Սաուդյան Արաբիայի թագավորությունում բնակվող ցեղերի հետ: Մինչ ԱՄԷ-ի և Օմանի սուլթանության անկախանալը, վերջիններս, լինելով Մեծ Բրիտանիայի պրոտեկտորատները, փաստացիորեն Ալ-Բուրայմի օազիսի համար ընթացող պայքարում աջակցություն էին ստանում Անգլիայից, իսկ Սաուդյան Արաբիան՝ ԱՄՆ-ից:

Հատկապես Ալ-Բուրայմիի համար ծավալվող պայքարն ուժգնացավ այն բանից հետո, երբ հայտնի դարձավ վերոնշյալ օազիսում նավթային խոշոր պաշարների առկայության մասին: 1950 թ. անգլիական «Պետրոլեում կոնսեշն»-ը ("Petroleum Concession") ձեռնարկեց նավթի հետախուզական աշխատանքներ Օմանի ներքին շրջաններում, որն անհանգստացրեց Սաուդյան Արաբիային: Նա անմիջապես դիմեց զինված գործողությունների և 1952 թ. հունիսին գրավեց Բուրայմիի օազիսը¹⁸¹: Բուրայմիի հետ կապված հակամարտությունը թևակոխեց նոր և ավելի վտանգավոր փուլ: 1953 թ. վերջերին Անգլիան, օգտագործելով Աբու Դաբիի գործերը, ռազմական գործողություններ սկսեց Բուրայմիի օազիսում ընդդեմ Սաուդյան Արաբիայի: Սակայն միջազգային հանրության, մասնավորապես ՄԱԿ-ի բացա-

¹⁸⁰ Qatar, Saudi Arabia Sign Border Agreement, 22.03.2001, http://english.people.com.cn/english/200103/22/eng20010322_65657.html

¹⁸¹ Aldamer S., Saudi-British Relations, 1939-1953, Durham theses, Durham University, 2001, p. 294, <http://etheses.dur.ac.uk/4386/>

սական դիրքորոշումն Անգլիայի գործողությունների հանդեպ, ստիպեցին վերջինիս չափավորել իր «սխտրոժակը», և 1954 թ. հուլիսին կողմերը համաձայնության եկան պատերազմական գործողությունները դադարեցնելու և հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհով կարգավորելու շուրջ¹⁸²։ Բայց դա ամենևին չէր նշանակում, որ Անգլիան մտադիր էր հրաժարվել իր նպատակից։ Նա սկսեց ֆինանսավորել Մասկատին՝ հրահրելով ռազմական գործողություններ ընդդեմ Օմանի իմամության, որի արդյունքում բոլոր հարթավայրային տարածքներն անցան Մասկատին։ Ավելին Մասկատի գորքերը, համագործակցելով Աբու Դաբիի զինված ուժերի հետ, ազատագրեցին նաև Բուրայմիի օազիսի այն մասը, որը 1952 թ. գրավել էր Սաուդյան Արաբիան։ Բուրայմիի օազիսը բաժանվեց Մասկատի և Աբու Դաբիի միջև։ Վերոնշյալ գործողությունների արդյունքում ավելի ամրապնդվեցին Անգլիայի դիրքերը Մասկատում։

1974 թ. Ալ-Բուրայմիի շուրջ կրկին վեճ բռնկվեց այն բանից հետո, երբ սաուդա-ամերիկյան ԱՐԱՄԿՈ կոնցեռնը սկսեց այդ տարածքում իրականացնել փորման աշխատանքներ, ինչը բացասաբար ընդունեցին բրիտանացիները։ Նույն տարում Սաուդյան Արաբիան և ԱՄԷ-ն կնքեցին պայմանագիր, ըստ որի՝ էր-Ռիյադն ընդունեց Աբու Դաբիի իրավունքը Բուրայմիի օազիսում գտնվող վեց գյուղերի և Օմանի իրավասությունը 3 գյուղերի նկատմամբ։ Բացի այդ, «Շայբա» կոչվող նավթահանքը հայտարարվեց Օմանի և ԱՄԷ-ի ընդհանուր տարածք, որից ստացած եկամուտները պետք է կիսվեն երկու երկրների միջև¹⁸³։ Փոխարենը՝ Սաուդյան Արաբիան ձեռք բերեց իրավունք կառուցելու ցամաքային

¹⁸² Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 688։

¹⁸³ Oman-Regional Relations, http://www.mongabay.com/history/oman/oman-regional_relations.html

միջանցք Սաուդյան Արաբիայի տարածքից մինչև Ուդեյդ ծոցը, որը տեղակայված է Աբու Դաբիի արևմտյան ափին: Առաջին հայացքից Սաուդյան Արաբիան մեծ զիջումների գնաց էմիրություններին, սակայն այդ քայլի շնորհիվ ստացավ ռազմավարական կարևոր ելք դեպի Մոցի ջրերը:

Ներկայումս Սաուդյան Արաբիայի և ԱՄԷ-ի սահմանը դե ֆակտո վերահսկվում է 1974 թ. օգոստոսի 21-ին Ջիդդա քաղաքում կնքված պայմանագրի համաձայն: Ինչ վերաբերում է Սաուդյան Արաբիայի և Օմանի միջև տարածքային փոխհարաբերությանը, ապա սահմանային քարտեզը նրանց միջև, որը կազմվել է 1990 թ. երկկողմանի համաձայնագրի հիման վրա, վերջնականապես հաստատվեց միայն 1992 թ.:

Կատարի, Աբու Դաբիի և Սաուդյան Արաբիայի միջև կար տարաձայնություն նաև Խաուր ալ-Ուդաիդ ծովային նեղուցից մինչև Կատարի հյուսիսարևելյան մասը ձգվող հատվածի շուրջ, որտեղ Աբու Դաբիում Լիվա կոչվող օազիսը Սաուդյան Արաբիան 1970 թ. հայտարարել էր իր իրավասության տակ գտնվող տարածք¹⁸⁴: Սակայն Աբու Դաբիի էմիր Համադ իբն Խալիֆային հաջողվեց 2001 թ. լուծել այդ վեճն իր երկու կարևոր հարևանների՝ Սաուդյան Արաբիայի և Կատարի հետ¹⁸⁵:

Բավական լարված էին միջպետական հարաբերությունները նաև Բահրեյնի և Կատարի միջև: Բահրեյնը հավակնություններ ուներ Կատարի սահմանից 40 կմ հեռավորության վրա գտնվող Հավար կղզու նկատմամբ, որի վրա 1939 թ. իր վերահսկողությունն էր սահմանել: Հավարը, որն իր չափերով բավական փոքր կղզի է, կարևոր տարածք է ձկնորսության և մարգարտի հավաքման համար: Վերոնշյալ

¹⁸⁴ Day A., *Border and Territorial Disputes*, Harlow, 1987, p. 229.

¹⁸⁵ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 784-785:

տարածքի շուրջ վեճն ավելի թեժացավ, երբ այնտեղ նավթի և բնական գազի պաշարներ հայտնաբերվեցին: Բացի այդ, Բահրեյնը հավակնություններ ուներ Ջուբարա թերակղզու նկատմամբ, որը գտնվում էր Կատարի իրավասության տակ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 4): Ջուբարա թերակղզին մեծ կարևորություն է ներկայացնում Բահրեյնցիների համար, քանի որ այնտեղ բնակվել է Բահրեյնի Ալ-Խալիֆ իշխող դինաստիան, հետևաբար, Բահրեյնի հավակնություններն ունեն պատմական հիմնավորում¹⁸⁶: Ավելին՝ շատ կարևոր փաստ է նաև այն, որ վիճելի տարածքները կազմում են Բահրեյնի ընդհանուր տարածքի 1/3 մասը: 1986 թ. Բահրեյնը փորձ ձեռնարկեց Ջուբարա թերակղզին միացնել իր տարածքին, սակայն Կատարի զինված ուժերը հակազդեցին դրան¹⁸⁷: Կողմերը, թեև կնքեցին հաշտության պայմանագիր, սակայն 1991 թ. հուլիսին Կատարը սկիզբ դրեց դատական գործընթացին՝ դիմելով ՄԱԿ-ի միջազգային դատարան: Սկզբնական շրջանում Բահրեյնը հրաժարվեց ընդունել Հաագայի միջազգային դատարանի առաջարկած միջնորդական առաքելությունը, և միայն 2000 թ. Բահրեյնը համաձայնվեց, որ հարցը քննարկվի վերոնշյալ դատարանում: Ըստ Հաագայի միջազգային դատարանի որոշման՝ 2001 թ. մարտին Հավարի կղզին տրվեց Բահրեյնին, իսկ Ջուբարա թերակղզին՝ Կատարին¹⁸⁸:

Տարածքային վեճ կար նաև Օմանի և ԱՄԷ-ի միջև, որը կապված էր Ռաւ-Մուսանդամ և Ալ-Մադհա տարածքի նկատմամբ երկու կողմերի հավակնությունների հետ (տե՛ս Հավել-

¹⁸⁶ Ramazani R., The Gulf Cooperation Council, Record and Analizes, Virginia, 1988, p. 126.

¹⁸⁷ Исаев В., Филоник А., Королевство Бахрейн, Опыт развития в условиях изменения ресурсной ориентации, М., 2006, с. 74.

¹⁸⁸ Bahrain Risk: Political Stability Risk, The Economist Intelligence Unit, London, 22.04.2004.

ված, Քարտեզ 5): Սահմանային գիծն էմիրությունների դաշնության և Օմանի սուլթանության միջև որոշվեց 1999 թ., ինչը ստացավ իրավաբանական ամրագրում ևույն տարում կնքված համաձայնագրում: Ըստ այդ համաձայնագրի՝ Ռաս-Մուսանդամը և Ալ-Մադհան հայտարարվեցին Օմանի իրավասության տակ գտնվող տարածքներ: Սակայն տարածքային վեճը վերջնականապես հնարավոր եղավ կարգավորել միայն 2003 թ., երբ երկու պետությունները վավերացրին սահմանների վերաբերյալ համաձայնագիրը¹⁸⁹:

Հատկանշական է, որ տարածքային տարաձայնություններ առկա էին նաև ԱՄԷ-ի կազմի մեջ մտնող յոթ էմիրությունների, հատկապես Աբու Դաբիի, Դուբայի և Ռաս ալ-Խայմայի միջև, որոնք հարթվեցին Կատարի միջնորդական ջանքերի շնորհիվ¹⁹⁰:

Մյուս տարաձայնությունը, որն առկա է ՕՂԲ-ի անդամ երկրների միջև, ֆինանսական, առևտրատնտեսական և մաքսային հարցերի շուրջ է: Այսպես՝ Բահրեյնի և Օմանի կողմից ԱՄԷ-ի հետ միակողմանիորեն ազատ առևտրի գոտի (ԱԱԳ) ստեղծելու վերաբերյալ համաձայնագրի ստորագրումը լրջորեն ազդեց Սաուդյան Արաբիայի վերաբերմունքի վրա՝ համարելով այն ոչ իրավական, քանի որ ՕՂԲ-ի անդամները 2001 թ. դեկտեմբերի 31-ին Մասկատում ստորագրել էին «Տնտեսական համաձայնագիր», ըստ որի՝ Մոցի տարածքում հաստատվեց եզակի ներկրման հարկ, ևույնականացվեցին մաքսային և գրանցման գործընթացները, մաքսային հարկերից ազատվեցին այն ապրանքները, որոնք

¹⁸⁹ Ուշագրավ է այն փաստը, որ կնքված պայմանագիրը չիրազարակայնացվեց: Այս մասին տե՛ս United Arab Emirates: Geography, http://www.mongabay.com/reference/new_profiles/170.html

¹⁹⁰ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 769:

արտադրվում են ՕՀԽ-ի տարածքում¹⁹¹: Սաուդյան Արաբիան կասեցրեց Բահրեյնին տրվող ամենամյա ֆինանսական օգնությունը և խիստ սահմանափակումներ դրեց Բահրեյնից ներկրվող ապրանքների վրա, ինչպես նաև նվազեցրեց «Աբու Սաֆա» միասնական նավթահանքից Բահրեյն առաքվող նավթի քանակը: Հարկ է նշել, որ Սաուդյան Արաբիայի դիրքորոշումը բավականին արդարացի է, քանի որ ԱԱԳ-ի ստեղծման վերաբերյալ ԱՄՆ-ի հետ կնքած համաձայնագիրը չի համապատասխանում ՕՀԽ-ի տնտեսական շահերին, քանի որ ԱՄՆ-ին բաժին է հասնում ընդհանուր ներկրվող ապրանքների 10%-ը: Չնայած Սաուդյան Արաբիայի բացասական դիրքորոշմանը՝ ԱՄՆ-ը շարունակում է բանակցային գործընթացներ վարել նաև ԱՄԷ-ի և Կատարի հետ ԱԱԳ-ին միանալու հարցի շուրջ:

Մեկ այլ փորձություն էր ՕՀԽ-ի անդամների համար դրամավարկային միության ստեղծման և ընդհանուր դրամային արտարժույթի «խալիջի» ներկրման ուղղությամբ տարվող քայլերը: Բանակցային գործընթացը, որը 2007 թ. դանդաղ, սակայն հաստատակամորեն առաջ էր գնում, կասեցվեց ԱՄԷ-ի և Սաուդյան Արաբիայի տնտեսական շահերի բախման արդյունքում: Խնդիրն այն է, որ գործընթացի սկզբնական փուլում վերոնշյալ նախագծի բոլոր մասնակիցները համաձայն էին ՕՀԽ-ի կենտրոնական բանկի շտաբ-կայանը Դուբայում տեղակայելու հարցում՝ հաշվի առնելով վերջինիս համաշխարհային համբավը որպես ֆինանսական և բիզնես կենտրոն: Սակայն որոշ ժամանակ անց Սաուդյան Արաբիան վերանայեց իր դիրքորոշումը՝ առաջարկելով շտաբ-կայանը տեղակայել Էր-Ռիյադում՝ ՕՀԽ-ի այլ պետու-

¹⁹¹ The Economic Agreement between the GCC States, Adopted by the GCC Supreme Council (22nd Session; 31.12.2001) in the City of Muscat, Sultanate of Oman, <http://sites.gcc-sg.org/DLibrary/download.php?B=168>

թյունների համեմատ զարգացած տնտեսություն ունենալու հիմնավորմամբ: Էմիրություններում այդ զաղափարը խիստ բացասական ընդունվեց, ինչը հանգեցրեց նրան, որ ԱՄԷ-ն դուրս եկավ բանակցային գործընթացից:

Եվ վերջապես վերջին տարաձայնությունը՝ ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև տարածաշրջանային և միջազգային խնդիրների, նավթային քաղաքականության և անվտանգության ապահովման հարցերի շուրջ միասնական դիրքորոշման բացակայության հարցի շուրջ է: Հատկանշական է, որ ՄՀԽ-ի առջև ծառացած համարյա բոլոր խնդիրների նկատմամբ իր յուրօրինակ դիրքորոշմամբ է առանձնանում Օմանը: Այսպես, երբ Եգիպտոսը 1979 թ. վտարվեց Արաբական պետությունների լիգայի կազմից Իսրայելի հետ խաղաղության պայմանագրի ստորագրման պատճառով, Օմանը շարունակում էր պահպանել դիվանագիտական հարաբերություններ Կահիրեի հետ: Իրան-իրաքյան պատերազմի ժամանակ Օմանի սուլթանությունը Կատարի և Բահրեյնի հետ միասին չեզոք դիրքորոշում էին դրսևորում, մինչդեռ ՄՀԽ-ի մյուս անդամ երկրները պաշտպանում էին իրաքյան առաջնորդ Սադամ Հուսեյնին¹⁹²: Ավելին՝ 1985 թ. Օմանը դարձավ Մոցի երկրորդ պետությունը Քուվեյթից հետո, որը հաստատեց դիվանագիտական հարաբերություններ ԽՍՀՄ-ի հետ: Նույնիսկ 1990 թ. Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնազավթումից հետո Օմանը չխզեց իր դիվանագիտական հարաբերությունները Բաղդադի հետ՝ սահմանափակվելով միայն ագրեսիայի դատապարտմամբ: Օմանի դիրքորոշման տարբերությունը հաճախ բացատրվում է նրա կրոնական առանձնահատկությամբ: Նա միակ պետությունն է աշխարհում, որտեղ որպես կրոն համարվում է իբրադիզմը: Այն տարբերվում է ինչպես

¹⁹² Мелкумян Е., ССАГПЗ в глобальных и региональных процессах, М., 1999, с. 66.

ուղղափառ սուննիզմից, այնպես էլ շիիզմից: Իբադիական իսլամը կապված է նրա հիմնադրի Աբդալլահ իբն Իբադի անվան հետ¹⁹³:

Օմանը դրսևորում է նաև անկախ նավթային քաղաքականություն, որի հիմնական պատճառներից մեկն այն է, որ Մասկատը չի մտնում ո՛չ ՕՊԵԿ-ի, ո՛չ էլ ՕԱՊԵԿ-ի կազմի մեջ՝ դրանով իսկ կարողանալով խուսանավել վերոնշյալ կազմակերպությունների շրջանակներում ՄՀԽ-ի հինգ անդամ երկրների միասնական նավթային քաղաքականությունից:

Թեև անվտանգության քաղաքականության իրականացման հիմքում ՄՀԽ-ի անդամ երկրները հայտարարել են չեզոք և օտարերկրյա ուժերի ռազմական աջակցությունից խուսափելու դիրքորոշման մասին, այնուամենայնիվ, միանշանակ չէ ընդհանուր մոտեցումը նաև այս հարցի շուրջ: Այսպես՝ թե՛ Քուվեյթը և թե՛ Բահրեյնը չնայած այն հանգամանքին, որ դեմ էին արտահայտվել ոչ միայն ռազմական բազաների տեղակայմանը ՄՀԽ-ի տարածքում, այլև կայսերապետական պետություններից ռազմական տեխնիկա գնելու հարցի շուրջ, այնուամենայնիվ, 1984 թ. Բահրեյնը կրկին «հատուկ իրավունքներ» շնորհեց ԱՄՆ-ին իր ռազմական բազաներից մեկի նկատմամբ, ինչպես նաև թույլ տվեց ամերիկյան ռազմական նավերին հարկ եղած դեպքում օգտագործել իր նավահանգիստները¹⁹⁴: Օմանն ու ԱՄԷ-ն նույնպես

¹⁹³ Հարկ է նշել, որ Օմանի բնակչության 75%-ը դավանում է իբադիական իսլամ: Այդ աղանդը հիմնվել է Բասրայում 684 թ., երբ դեռևս շատ ակտիվ էին խմորումները մուսուլմանական աշխարհում և Սուլիմանադի կողմից ձևավորված նոր իսլամի երեսում: Կրոնաաստվածաբանական առումով իբադիան հանդես է գալիս հոգուտ իսլամի և իսլամական պետության այն տեսադրույթի վերականգնման, որը գոյություն է ունեցել Սուլիմանադի օրոք և նրա մահից հետո (632-644 թթ.): Այս մասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 678-681:

¹⁹⁴ "The Economist", London, 13.12.1980.

չիրաժարվեցին իրենց տարածքում ամերիկյան ռազմածովային և ռազմաօդային ուժերի ներկայությունից, փոխարենը՝ ԱՄՆ-ից ստանալով ռազմական և տնտեսական օգնություն¹⁹⁵:

Ճանկանալով խուսափել ԱՄՆ-ի ռազմական ոլորտի մենաշնորհման վտանգից Սաուդյան Արաբիան որոշեց սպառազինման հարցում չսահմանափակվել Միացյալ Նահանգներից զնվող ապրանքանիշերով՝ ներառելով այդ գործընթացին նաև Արևմտյան Եվրոպայի մի շարք երկրների, մասնավորապես Ֆրանսիային¹⁹⁶: Արդեն 1983-1984 թթ. Ֆրանսիան կարողացավ գրավել Ծոցի երկրների ռազմական շուկայի 50%-ը՝ վաճառելով 9.5 մլրդ դոլարի գենք Իրաքին և ՄՀԽ-ի անդամ երկրներին¹⁹⁷: Այսպես Սաուդյան Արաբիան ռազմաօդային ուժերի ամրապնդման նպատակով Միացյալ Նահանգներից գնեց 62 «F-15» և «F-5E» տիպի կործանիչ ինքնաթիռներ, համալրեց հակաօդային պաշտպանությունը «Awacs» (Ավաքս) ռադիոտեղորոշիչ վերահսկող ինքնաթիռներով¹⁹⁸, իսկ տանկերը ձեռք բերեց Ֆրանսիայից, Արևմտյան Գերմանիայից, Անգլիայից և Ավստրիայից¹⁹⁹:

¹⁹⁵ 1980 թ. ապրիլի կեսերին լիբանանյան «Ալ-Կիֆար ալ-Արաբի» ամսագրի տեղեկատվության համաձայն՝ դեռ նախքան Իրանի իսլամական հեղափոխության ավարտն ամերիկացիներն Իրանում տեղակայված ռադիոընդունիչ հետախուզական սարքավորումները տեղափոխել էին Դուբայ և համաձայնության էին եկել տեղի իշխանության հետ կառուցել «Զիրալ Ալի» նավահանգիստը, որտեղ պետք է տեղակայվեր ամերիկյան 15000 անձնակազմից բաղկացած ռազմաբազան: Այս մասին տե՛ս Ватакова Л., նշվ. աշխ., էջ 172:

¹⁹⁶ Johnson M., Saudi Arabia: Shoring up the Kingdom, "Time" Magazine, New York, 16.03.1981, p. 27.

¹⁹⁷ Соперничество США и Франции в районе Персидского залива, ТАСС, БПИ N 89, 8.05.1984, с. 34.

¹⁹⁸ Поставка системы АВАКС Саудовской Аравии-только начало новой стратегии, ТАСС, БПИ N 222, 11.11.1981, с. 4.

¹⁹⁹ Перемены в Саудовской Аравии, ТАСС, БПИ N 108, 03.06.1981, с. 34.

Ավելին՝ Սաուդյան Արաբիան Ֆրանսիայի հետ կնքեց պայմանագիր 4.4 մլրդ դոլարի հակաօդային պաշտպանության սպառազինություն ձեռք բերելու վերաբերյալ²⁰⁰։ 1986 թ. ՕՂԽ-ն համաձայնագիր կնքեց նաև Մեծ Բրիտանիայի հետ, որը ստացավ «Յամա-1» անվանումը։ Այն նախատեսում էր 72 «Տորնադո» մակնիշի կործանիչների և անգլիական ռազմական այլ տեխնիկայի գնում՝ ընդհանուր 5 մլրդ ֆունտ ստերլինգ արժողությամբ։ ՕՂԽ-ի երկրներին իր ռազմական աջակցությունն է տրամադրում նաև Պակիստանը, որը, չլինելով ՕՂԽ-ի անդամ-պետություն, զինված ուժեր է տրամադրում Սաուդյան Արաբիային²⁰¹։

ՕՂԽ-ի կարևորագույն խնդիրներից է նաև Խորհրդին անդամակցելու հարցը։ Դրան խանգարում է ՕՂԽ-ի կանոնադրության մեջ նոր անդամ երկրների ներգրավման վերաբերյալ համապատասխան հոդվածի բացակայությունը։ Այս հարցի շուրջ Աբդուլ Մուհսին Թաքիյ Մուզաֆարը՝ Արաբական պլանավորման ինստիտուտի գլխավոր քարտուղարը, նշել է, որ Իրաքի և երկու Եմենների բացակայությունը նորաստեղծ խորհրդում ավելի կխորացնի ճեղքը Օղի հարուստ և աղքատ երկրների միջև²⁰²։ Իսկ ինչպես նշել է Հյուսիսային Եմենի «Ալ-Հուրիա»՝ «Ազատություն» ամսագիրը. «Արաբական վեց պետությունների միասնական կոալիցիայի ստեղծումը կարող է վնասել մյուս արաբական երկրների փոխհամագործակցությանը»²⁰³։

Մյուս կարևորագույն խնդիրն է ՕՂԽ-ի անդամ երկրների սահմանադրություն չունենալու հարցը։ Սահմանադրության

²⁰⁰ Политика стран Персидского залива, ТАСС, Атлас N 8 (1390), 24.02.1984, с. 43.

²⁰¹ Khalid D., Pakistan's Relations with Iran and the Arab States, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Volume 5, Spring, 1982, pp. 20-21.

²⁰² The Gulf Cooperation Council, "Kuwait News Agency", May, 1981, p. 67.

²⁰³ Abe H., նշվ. աշխ., էջ 62:

բացակայությունը խոչընդոտում է ժողովրդավարական սկզբունքներով ազատ և ուղղակի ընտրությունների անցկացմանը: Այդ մասին «Ալ-Խալիջ» թերթը գրել է. «Ժողովրդի մասնակցությունն ընտրություններում կարող էր դառնալ ամենավճռորոշ գործոնը ներքին անվտանգության ապահովման հարցում»:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ ՄՂԽ-ն իր չլուծված խնդիրներով, անդամ երկրների միջև առկա հակասություններով հանդերձ իրենից ներկայացնում է կարևոր քաղաքական, տնտեսական, ինչպես նաև ռազմական կառույց, որն իր ներուժով և դերակատարությամբ դուրս է գալիս տարածաշրջանային կազմակերպության շրջանակներից և հանդես է գալիս որպես արդի միջազգային հարաբերությունների նշանակալի գործոն: Դրանով է բացատրվում մի շարք երկրների, այդ թվում նաև Ճապոնիայի շահագրգռվածությունը՝ խորացնել և ամրապնդել իր տնտեսական և քաղաքական հարաբերությունները վերոնշյալ խմբավորման անդամ երկրների հետ:

2.3 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ՈՒ ՄՂԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ (ԱՄԷ-Ի, ԲԱՂԵՅՆԻ, ԿԱՏԱՐԻ, ՍԱՈՒԴՅԱՆ ԱՐԱԲԻԱՅԻ, ՔՈՒՎԵՅԹԻ, ՕՄԱՆԻ) ՄԻՋԵՎ

Ճապոնիան համարվում է ՄՂԽ-ի անդամ երկրների ամենակարևոր քաղաքական ու տնտեսական գործընկերներից մեկը: Ճապոնիայի և ՄՂԽ-ի անդամ երկրների միջև հարաբերությունների սկիզբը դրվել է նախքան տարածաշրջանային խմբավորման ստեղծումը: Այսպես՝ Ճապոնիայի և Մառոկյան Արաբիայի միջև դիվանագիտական հարաբերությունները հաստատվել են դեռևս 1955 թ., որին այնուհետև հաջորդեց տնտեսական հարաբերությունների հաստա-

տումը: ՄԶԽ-ի մյուս անդամ երկրների հետ դիվանագիտական հարաբերությունների սկիզբը դրվել է անմիջապես անկախության ձեռքբերումից հետո՝ Քուվեյթի հետ 1961 թ.²⁰⁴, Օմանի, ԱՄԷ-ի²⁰⁵, Բահրեյնի²⁰⁶ ու Կատարի հետ՝ 1972 թ.:

1970-ականների սկզբին Ճապոնիան, դառնալով աշխարհի տնտեսական երկրորդ գերտերությունը և չունենալով բնական հանածոներ, երկրի էներգիայի պահանջարկն ապահովում է էներգակիրների ներկրման միջոցով, որոնք մեծ մասամբ առաքվում են Մոցի տարածաշրջանից: ՄԶԽ-ի անդամ երկրների նավթի ապացուցված պաշարները գերազանցում են 800 մլրդ բարել, որը կազմում է համաշխարհային ապացուցված նավթային պաշարների 55%-ը²⁰⁷: Ավելին՝ աշխարհի նավթարդյունաբերության 20%-ը և բնական գազի արդյունահանման 36%-ն իրականացվում է ՄԶԽ-ի երկրներում²⁰⁸: Սաուդյան Արաբիայի ապացուցված նավթային պաշարները գնահատվում են 260 մլրդ բարել, ԱՄԷ-ինը՝ 98,1 մլրդ բարել, Քուվեյթինը՝ 96.5 մլրդ բարել, Օմանինը՝ 4.8 մլրդ բարել, Կատարինը՝ 3.7 մլրդ բարել, Բահրեյնինը՝ 0.07 մլրդ բարել²⁰⁹:

²⁰⁴ Japan-Kuwait Relations, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/kuwait/index.html

²⁰⁵ Japan-United Arab Emirates Relations, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/uae/data.html

²⁰⁶ 1972 թ. մայիսի 2-ին Ճապոնիայի և Բահրեյնի միջև դրվեց դիվանագիտական հարաբերությունների սկիզբը: 1988 թ. հունվարի 27-ին բացվեց Ճապոնիայի դեսպանատունը Բահրեյնի Մահամա քաղաքում: Այս մասին տե՛ս Embassy of the Kingdom of Bahrain in Japan, Bilateral Relationships, <http://www.bahrain-embassy.or.jp/en/bilateral-relationships/>

²⁰⁷ McNaugher T., նշվ. աշխ., էջ 88:

²⁰⁸ Gause G., նշվ. աշխ., էջ 1:

²⁰⁹ Տվյալները վերցված են հետևյալ աղբյուրներից՝ Malle V., Economic Situation in the UAE, "Financial times", London, 14.04.1989; Перемены в Саудовской Аравии, ТАСС, БПИ N 79, 22.04.1981, с. 36; The Middle East and North Africa 1996, L., 1996; International Energy Statistics, Washington, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/TEDIndex3.cfm?tid=5&pid=57&cid=6>

Արժևորելով նավթի անխափան հոսքի ընթացքը՝ Տոկիոն իր արտաքին քաղաքականության մեջ մեծ տեղ է տալիս Մոցի երկրների հետ կայուն և բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը:

Դեռևս 1957 թ. Ճապոնիան ներգրավվեց նավթի արդյունահանման գործընթացի մեջ: Ծագող արևի երկիրն իր մեծ կապիտալի շնորհիվ կարողացավ ստեղծել «Արաբիեն օյլ» ("Arabian Oil") նավթային ընկերությունը²¹⁰, որը մտավ «Յոթ քույրեր» միջազգային նավթային կարտելի կազմի մեջ²¹¹ և մերձավորարևելյան տարածաշրջանում առկա ամերիկյան ու անգլիական նավթային մեկաշնորհների մրցակցության պայմաններում իրավունք ստացավ հետախուզական աշխատանքներ ծավալել Մոցի ծովափնյա շրջաններում: «Արաբիեն օյլ»-ը 1957 թ. կոնցեսիոն պայմանագիր ստորագրեց Սաուդյան Արաբիայի, իսկ 1958 թ. հուլիսին՝ Քուվեյթի հետ²¹²: Սաուդյան Արաբիայի ու Քուվեյթի սահմանագծում տեղակայված «Չեզոք գոտում» հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով²¹³: Հետախուզական աշխատանքների արդյունքում 1960 թ. «Արաբիեն օյլ»-ը հայտնաբերեց «Խաֆջի» նավթահանքը²¹⁴ և կոնցեսիոն հիմունքով սկսեց իրականացնել նավթի

²¹⁰ Озолини В., Экономика Саудовской Аравии, М., 1975, с. 125.

²¹¹ Peterson J., The Politics of Middle Eastern Oil, Washington, 1983, p. 3.

²¹² Քանի որ Քուվեյթը համարվում էր Մեծ Բրիտանիայի պրոտեկտորատը, Տարո Յամաշիտան «Արաբիեն օյլ»-ի հիմնադիր տնօրենը, ստիպված էր զեալ Լոնդոն «Չեզոք գոտում» հետախուզական աշխատանքներ ծավալելու համար թույլտվություն ստանալու նպատակով: Այս մասին տե՛ս Sharikat al-Zayt al-Arabiyyah al-Mahdudah, The 35-year History of the Arabian Oil Company, 1958-1993: A Bridge between the Arabian Gulf and Japan in War and Peace, 1995, p. 45.

²¹³ Venn F., Oil Diplomacy in the Twentieth Century, London, 1986, p. 126.

²¹⁴ Longrigg S., Oil in the Middle East, Its Discovery and Development, London, 1968, p. 311.

արդյունահանում, մշակում և վաճառք²¹⁵: «Խաֆջի» նավթահանքը մտնում է աշխարհի 30 ամենախոշոր նավթահանքերի ցանկի մեջ, որի նավթային պաշարները հաշվարկվում են ավելի քան 500 մլն բարել: Այս նավթահանքից արդյունահանված վառելանյութի 90%-ն «Արաբիեն օյլ»-ն արտահանում է Ճապոնիա, ինչն ապահովում է Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 40%-ը²¹⁶: 1961 թ. մինչ օրս «Արաբիեն օյլ» ընկերությունն արդյունահանել է ընդհանուր առմամբ 3.9 մլրդ բարել նավթ, որից 2.8 մլրդ-ն առաքվել է Ճապոնիա: Հետևաբար «Արաբիեն օյլ»-ից ստացված ողջ եկամտի 80%-ը բաժին է հասնում Ճապոնիային, իսկ մնացած 20%-ը հավասարապես բաժանվում է Սաուդյան Արաբիայի և Քուվեյթի միջև²¹⁷:

Հետագա հետախուզական աշխատանքների արդյունքում 1963 թ. «Արաբիեն օյլ»-ը հայտնաբերեց «Հոուր»-ը, որտեղից օրական արդյունահանում էր 2,160 բարել նավթ²¹⁸, իսկ 1967 թ.՝ «Լուլու» նավթահանքը և «Դորա» կոչվող բնական գազի հանքերը²¹⁹:

Ճապոնական «Արաբիեն օյլ» ընկերության նավթի արդյունահանման ծավալները տարեցտարի ավելանում էր պահանջելով նոր ներդրումներ: Խնդիրն այն է, որ «Խաֆջի» նավթահանքից արդյունահանված նավթն իր մեջ մեծ քանակությամբ նստվածք է պարունակում, որից մաքրագտելու համար Ճապոնիայի նավթամշակման արդյունաբերությունը բավական հզոր չէր և ի վիճակի չէր վերա-

²¹⁵ Sharikat al-Zayt al-Arabīyah al-Mahdūdah, նշվ. աշխ., էջ 54:

²¹⁶ Обонтир В., նշվ. աշխ., էջ 127:

²¹⁷ Obaid N., The Oil Kingdom at 100, Petroleum, Policymaking in Saudi Arabia, Policy Papers, Washington Institute for Near East Policy, Washington, 2000, p. 58.

²¹⁸ Նավթի արտահանումը «Հոուր» նավթահանքից սկսեց իրականացվել 1969 թ.: Այս մասին տե՛ս Sharikat al-Zayt al-Arabīyah al-Mahdūdah, նշվ. աշխ., էջ 67:

²¹⁹ Arabian Oil Company, <http://www.aoc.co.jp/e/his/history.html>

մըշակման ենթարկել օրեցօր աճող արդյունահանվող նավթի քանակը: Այդ պատճառով որոշվեց 1965 թ. կնքել համաձայնագիր «Արաբիեն օյլ»-ի և ճապոնական մի խումբ ընկերությունների միջև՝ «Ֆուջի օյլ» ("Fuji oil") ընկերություն ստեղծելու համար, որը 1969 թ. Տոկիոյում կառուցում է նավթամշակման գործարաններ՝ տարեկան 4 մլն տոննա հզորությամբ:

«Արաբիեն օյլ»-ի նավթի արդյունահանման քանակը 1961-1974 թթ.

«Արաբիեն օյլ»-ի նավթի արդյունահանման քանակը 1961-1974 թթ. (մլն. բարել)			
1961 թ.	3.5	1968 թ.	51.8
1962 թ.	10.5	1969 թ.	65.61
1963 թ.	22.4	1970 թ.	63.7
1964 թ.	30.1	1971 թ.	92.4
1965 թ.	31.5	1972 թ.	105.7
1966 թ.	45.5	1973 թ.	95.9
1967 թ.	47.6	1974 թ.	99.4
* Ներառում է իր մեջ նաև Սաուդյան Արաբիայի չստացված			
Աղբյուրներ՝ Middle East Economic Digest, London, Бюллетень иностранной коммерческой информации 1972-1973.			

1966 թ. ճապոնական «Արաբիեն օյլ» ընկերությունը, Քուվեյթի և Սաուդյան Արաբիայի կառավարությունների հետ համաձայնեցնելով, կնքեց «Նիպպոն գազոլին կոմպանի օֆ Ջապան»-ի ("Nippon Gasoline Company of Japan") հետ պայմանագիր՝ Սաուդյան Արաբիայում նավթի վերամշակման գործարան կառուցելու մասին: Նախատեսվում էր նավթի արդյունահանման քանակին զուգընթաց աստիճանաբար

մեծացնել վերամշակման գործարանի հզորությունը²²⁰։ Այսպես՝ 1960 թ. Ճապոնիան Սաուդյան Արաբիայի Ջիդդա և Էր-Ռիյադ քաղաքներում, իսկ 1980 թ.՝ Յանբույում կառուցեց նավթի վերամշակման գործարաններ։ Ավելին՝ Սաուդյան Արաբիան 1976-1985 թթ. ընթացքում նավթի վերամշակման ոլորտի զարգացման համար հատկացրեց 16.2 մլրդ դոլար, որի շնորհիվ 1970-1988 թթ. ընթացքում սաուդյան նավթի վերամշակման գործարանների հզորությունն աճեց համարյա 3 անգամ՝ հասնելով 483 մլն բարելի։ Սաուդյան Արաբիան այս ցուցանիշով զբաղեցնում է երկրորդ տեղը ողջ Ասիա-աֆրիկյան տարածաշրջանում՝ զիջելով միայն Ճապոնիային (1.5 մլրդ բարել ցուցանիշով)²²¹։

1975 թ. Սաուդյան Արաբիայի և Ճապոնիայի միջև ստորագրվեց տեխնոլոգիական համագործակցության պայմանագիր՝ նավթաքիմիական ոլորտի զարգացման նպատակով միասնական ընկերություն ստեղծելու մասին։ Արդյունքում ստեղծվեցին երկու միասնական ճապոնա-սաուդյան ընկերություններ՝ «ԱՐ-ՌԱՋԻ ՄԵԹԱՆ»-ը ("AR-RAZI METAN") (1979 թ.) և «ՇԱՐՔ»-ը ("SHARQ") (1981 թ.)²²²։ «ԱՐ-ՌԱՋԻ ՄԵԹԱՆ» ընկերությունը սկսել է մեթան արդյունահանել 1983 թվականից, որն այժմ մեթանի արդյունահանման ամենամեծ ընկերությունն է աշխարհում։ Ինչ վերաբերում է «ՇԱՐՔ» ընկերությանը, ապա այն ստեղծվել է ճապոնական «Միցուբիշի» ("Mitsubishi") և «Սաուդի բեյսիք ինդասթրիա կորպորեյշն»՝ ՍԱԲԻԿ ("Saudi Basic Industries

²²⁰ "Middle East Economic Digest", London, 1969, 13, N 50, p. 1536; Озолине В., *ևշվ. աշխ.*, էջ 131։

²²¹ Кулязени А., *Страны Персидского залива, иммиграция и классовая структура*, М., 1990, с. 38.

²²² Yamada M., *Gulf-Asia Relations as "Post-Rentier" Diversification?: The Case of the Petrochemical Industry in Saudi Arabia*, *Journal of Arabian Studies*, London, 2011, p. 110.

Corporation" (SABIC)) ընկերությունների միասնական ջանքերի արդյունքում²²³: Ընկերությունն անվանվեց «Արևելյան նավթաքիմիական ընկերություն» ("Eastern Petrochemical Company"), սակայն հակիրճ այն հայտնի է «ՇԱՐՔ» անվամբ: Այն սկսեց առևտրով զբաղվել 1985 թվականից: Վերոնշյալ երկու ընկերությունները «ԱՐ-ՌԱԶԻ ՄԵԹԱՆ»-ը և «ՇԱՐՔ»-ը, աջակցություն են ստանում Ճապոնիայի կառավարությունից, որը տեխնոլոգիաների տրամադրման դիմաց նավթ է ստանում:

Բահրեյնը, ինչպես արդեն նշվել է, առաջին արաբական պետությունն էր, որտեղ 1932 թ. առաջին անգամ նավթ հայտնաբերվեց: Այդ հանգամանքը նպաստեց 1934 թ. Ճապոնիայի և Բահրեյնի միջև առևտրական հարաբերությունների հաստատմանը: Սակայն այն երկար չտևեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սկսվելու և Ճապոնիայի ֆաշիստական խմբավորման մեջ ներգրավվելու պատճառով:

1971 թ. օգոստոսի 15-ին Բահրեյնն անկախություն ձեռք բերեց՝ ազատվելով Մեծ Բրիտանիայի պրոտեկտորատից, և Ճապոնիան առաջին պետությունն էր, որ 1971 թ. օգոստոսի 24-ին ճանաչեց Բահրեյնի անկախությունը:

Բահրեյնը կարևորում է Ճապոնիայի հետ իր հարաբերությունները և մեծ տեղ է տալիս տնտեսական հարաբերությունների ամրապնդմանն ու զարգացմանը²²⁴: Հատկանշական է, որ Բահրեյնում գործում են ճապոնական մոտ 22 ընկերություններ, որոնք իրենց գործունեությունն են ծավալում ֆինանսական, արդյունաբերական, ինչպես նաև նավթա-

²²³ Mitsubishi Corporation, Sharq, The Saudi Arabian Petrochemical Project: A Testament to Strong Japan-Saudi Ties, Endeavour, Volume 3, www.mitsubishicorp.com/jp/en/mclibrary/brojectstory

²²⁴ Embassy of Japan in Bahrain, Bilateral Relations, <http://www.bh.emb-japan.go.jp/bilateralRelations.htm>

քիմիական, գազի, ալյումինի և հեռահաղորդակցության ոլորտներում²²⁵:

Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև տնտեսական հարաբերությունների սկիզբը դրվել էր դեռևս 1958 թ.՝ մինչ երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը, որը տեղի ունեցավ 1961 թ.՝ Քուվեյթի անկախանալուց հետո: Տոկիոյի համար Քուվեյթն առաջին հերթին խոշոր նավթային պաշարներ ունեցող երկիր է²²⁶, որն ապահովում է Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 13-20%-ը²²⁷ և դասվում է Ճապոնիա նավթ առաքող երկրների առաջին հնգյակում²²⁸:

Ճապոնիայի և ԱՄԷ-ի դիվանագիտական հարաբերությունների սկիզբը դրվել է վերջինիս անկախանալուց անմիջապես հետո՝ 1972 թ., որին հաջորդեց նաև տնտեսական հարաբերությունների հաստատումը: «Ջապան օյլ դիվելոպմենտ կոմպանի»-ն (ՋՈՂԿՕ) (Japan Oil Development

²²⁵ Four Decades of Ties with Japan Continue to Bear Fruit, "The Japan Times", Tokyo, 16.12.2012.

²²⁶ Քուվեյթը՝ շնորհիվ նավթի խոշոր պաշարների հայտնաբերման, 1960-ականների սկզբներից դարձավ նավթի արդյունահանման քանակով երրորդ երկիրն աշխարհում՝ զիջելով միայն ԱՄՆ-ին և Վենեսուելային: Քուվեյթում են տեղակայված համաշխարհային նավթային պաշարների 9.3-13%-ը: Այս միասին տե՛ս Oil Diplomacy: Facts and Myths behind Foreign Oil Dependency, Washington, 2002, p. 54, <http://www.foreignaffairs.house.gov/archives/107/80291.pdf>; Kostiner J., Conflict and Cooperation in the Gulf Region, London, 2009, p. 62.

²²⁷ Исаев В., Филоник А., Кувейт: Контуры экономических перемен (опыт развития в условиях перехода от избытка к относительному дефициту капиталов), М., 2003, с. 64-65.

²²⁸ Kuwaiti Foreign Minister Leaves Japan, Headed for Beijing, "Kuwait News", 03.06.2010,

<http://www.kuna.net.kw/NewsAgenciesPublicsite/ArticleDetails.aspx?id=2091426&Language=en&searchtext=japan-kuwait>

Company (JODCO)) ²²⁹, որն այժմ հայտնի է «ԻՆՓԵՔՍ» ("INPEX") անվամբ, 1973 թ. կոնցեսիոն հիմունքով սկսեց շահագործել ԱՄԷ-ի ծովափնյա շրջաններում տեղակայված «Ումմ Շայֆ» ("Umm Shaif") և «Ստորին Ջաքում» ("Lower Zakum") կոչվող նավթահանքերը: 1981 թ. ՋՈՂԿՕ-ն, զննելով «Աբու Դաբի նեյշընալ օյլ կոմպանի»-ի* (ԱԴՆՕԿ) ("Abu Dhabi National Oil Company (ADNOC)") բաժնետոմսերի 12%-ը, դարձավ միակ ընկերությունը, որին տրվել է «Վերին Ջաքում» ("Upper Zakum"), «Ումմ Ալ-Դալխ» ("Umm Al-Dalkh") և «Սաթահ» ("Satah") նավթահանքերի շահագործման իրավունքը²³⁰ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 6):

Ճապոնական ընկերությունների «Նիպպոն օյլ» ("Nippon oil"), «Կոսմո օյլ» ("Cosmo oil"), «Տոկիո էլեկտրիկ» ("Tokyo Electric"), «Չուբու էլեկտրիկ փաուեր կորպորեյշն» ("Chubu Electric Power Corporation") և «Կանսաի էլեկտրիկ կորպորեյշն» ("Kansai Electric Corporation") կոնսորցիումն ԱՄԷ-ի և Կատարի ծովափնյա շրջաններում տեղակայված «Մուբարազ» ("Mubarratz"), «Ումմ Ալ-Անբար» ("Umm Al-Anbar") և «Նիվաթ ալ Դալան» ("Nivat al Khalan") նավթահանքերից արդյունահանվող նավթն ամբողջովին առաքում է Ճապոնիա:

Ճապոնիան ունի նաև մեծ ներդրում ՄՀԽ-ի երկրներում բնական գազի ոլորտի զարգացման հարցում: Մագոդ արևի երկիրն առաջին հերթին շահագործված է բնական գազի հեղուկացման գործընթացով, որը հնարավորություն կտա դուրս հանել բնական գազը Մոցի տարածաշրջանից: Տոկիոն

²²⁹ Japan Oil Development Cooperation, www.jodco.co.jp

* ԱԴՆՕԿ-ն ԱՄԷ-ի պետական նավթային կազմակերպությունն է, որն իր մեջ ներառում է երեք նավթա- և գազարդյունահանող օպերացիոն, հինգ ցանցային, երկու տրանսպորտային ընկերություններ և այլն:

²³⁰ Английские газеты об экономике ОАЭ и Кувейта, ТАСС, БПИ N 63, 31.03.1981, с. 30.

սկսեց բնական գազ ներկրել 1960-ականների վերջերից՝ դառնալով աշխարհի ամենամեծ ներկրողը:

ՄՀԽ-ի երկրները, մեծ մասամբ կենտրոնացած լինելով նավթի, քան բնական գազի արդյունահանման գործընթացի վրա, այդուհանդերձ, միջոցներ չեն խնայում բնական գազի արդյունահանման ոլորտը զարգացնելու ուղղությամբ: Հատկապես դրանում հետաքրքրված են ՄՀԽ-ի այն պետությունները, որոնք չունեն մեծ քանակությամբ նավթի պաշարներ (ԱՄԷ-ն, Օմանը և Կատարը)²³¹: Այսպես՝ 1971 թ. Կատարում բրիտանական «Շելլ» ընկերությունը հայտնաբերեց աշխարհի ամենամեծ գազի հանքավայրը՝ «Հյուսիսային գազի հանքավայր»-ը ("North Gas field"), որը թույլ տվեց Կատարին այլընտրանքային եկամտի աղբյուր ստեղծել, քանի որ երկրում առկա նավթի պաշարները գնալով նվազում են²³²: «Կատար ջններալ պետրոլեում կորպորեյշն»-ի ("Qatar General Petroleum Corporation") գլխավոր տնօրեն Ալի Ջեյդան Նշել է. «Մեր հիմնական նպատակն է առաջին հերթին արդյունահանել գազ՝ ներքին սպառման համար, այնուհետև 1-2 տարի հետո հնարավոր է այն արտահանենք»²³³: 1980-ականներին Կատարի տնտեսությունը փոփոխման ենթարկվեց և սկսեց զարգանալ ճապոնիայի հետ համագործակցության արդյունքում: 1989 թ. համագործակցություն հաստատվեց «Միցուի» ("Mitsui") ընկերության և Կատարի միջև, որի արդյունքում ճապոնական առևտրային ընկերությունները՝ «Միցուի»-ն և «Մարուբենի կորպորեյշն»-ը ("Marubeni corporation"), միացան «Կատարգազին»: Ճա-

²³¹ Kellner T., The GCC States of the Persian Gulf and Asia Energy Relations, Paris, September, 2012, p.18.

²³² Hashimoto K., Elaiss J., Eller S., Liquefied Natural Gas from Qatar: The Qatargas project, Natural Gas and Geopolitics, from 1970-2040, Cambridge, 2006, pp. 234-267.

²³³ Экономическое положение Катара, ТАСС, БПИ N 60, 26.03.1981, с. 33.

պոնիան մեծապես աջակցել է Կատարի Ռաս Լաֆան քաղաքում տեղակայված «Կատարգազ I» հանքավայրից հեղուկացված գազի տեղափոխման համար անհրաժեշտ գնացքների պատրաստման հարցում՝ տրամադրելով «Էքսպորտ-իմպորտ բանկ օֆ Ջապան»-ի (ՋԷՔՄԻՄ) (Export-Import Bank of Japan (JEXIM))՝ կողմից 1,6 մլրդ դոլար և ճապոնական մյուս բանկերի կողմից 400 մլն դոլարի փոխառություններ: Ճապոնիան ֆինանսավորում է վերոնշյալ նախագծի 70%-ը:

Ճապոնական «Չիյոդա կորպորեյշն»-ն²⁴ ("Chiyoda Corporation") իր գործունեությունն է ծավալում Կատարում 1980-ականներից սկսած և 1994 թ. Ռաս Լաֆանի «Կատարգազ I» հանքավայրից հեղուկացված գազ է առաքում Ճապոնիա: Առաջին տանկերը Կատարից Ճապոնիա մեկնեց 1996 թ. դեկտեմբերին: «Չիյոդա կորպորեյշն»-ը զարգացնում է նաև ՄՀԽ-ի անդամ երկրների քիմիական ոլորտը՝ ստեղծելով գործարաններ և նավթաքիմիական ընկերություններ, որոնք արդյունահանում են քիմիական պարարտանյութեր:

Ճապոնիայի և Օմանի միջև դիվանագիտական ու տնտեսական հարաբերությունների սկիզբը դրվեց 1972 թվականից: 1980-ականներից Ճապոնիան դարձավ Օմանի կարևորագույն գործընկերներից մեկը: Օմանի «Սուլթաններ» ընկերության նավթի առաջին վերամշակումն իրականացրեց 1980 թ. Ճապոնական «Միցուի» ընկերությունը: Ճապոնական «Ջապան պետրոլեում էքսպորտըշն» (ՋԱՊԵՔՄ) ("Japan

* 1999 թ. Ճապոնիայի արտահանման և ներկրման բանկը վերանվանվեց «Ջապան բանկ ֆոր ինթերնեյշնալ կոոպերեյշն»-ի (ՋԲԻԿ) ("Japan Bank For International Cooperation" (JBIC)):

²⁴ «Չիյոդա կորպորեյշն»-ը ստեղծվել է 1948 թ. Ճապոնիայում՝ նավթի, բնական գազի և այլ էներգիայի աղբյուրների հետազոտման նպատակով: Այս մասին տե՛ս Chiyoda Corporation, <http://www.chiyoda-corp.com/en/index.html>

Petroleum Exploration"(JAPEX)) ընկերությունը մասնակցում է Օմանում նավթի և բնական գազի հետախուզական աշխատանքներին: 1990-ականների սկզբին Ճապոնական «Միցուիչի», «Միցուի» և «Իտոչու» ("Itochu") ընկերությունները մասնակցեցին անգլո-հոլանդական «Ռոյալ դատչ շելլ»-ի, ֆրանսիական «Տոտալ»-ի ("Total") և պորտուգալական «Փարտեքս»-ի ("Partex") հետ միասին Օմանի գազի հեղուկացման գործընթացին: 1990-ականների սկզբից ի վեր Ճապոնիան Օմանի ամենախոշոր առևտրային գործընկերն է²³⁵:

Այսպիսով՝ և՛ Ճապոնիան, և՛ ԾՆԽ-ի անդամ երկրները շահագրգռված են երկկողմանի հարաբերությունների զարգացման հարցում, որը հիմնված է փոխշահավետ համագործակցության վրա: ԾՆԽ-ի անդամ երկրներն արտահանում են նավթ և բնական գազ, որի դիմաց Ճապոնիան «Պաշտոնական զարգացման աջակցություն» (Official Development Assistance (ODA)) (ՊՋԱ) նախագծի շրջանակներում արդյունաբերական ոլորտների արդիականացման նպատակով տրամադրում է տեխնոլոգիաներ²³⁶: ՊՋԱ-ն «Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության» (ՏՀԶԿ) ծրագրերից է, որն օգնություն է տրամադրում զարգացող երկրներին: ՏՀԶԿ-ը միջազգային տնտեսական կազմակերպություն է, որը ստեղծվել է 1961 թ. և ներառում է իր մեջ 34 երկրներ: Այն «Եվրոպական տնտեսական համագործակցություն» (ԵՏՀ) կազմակերպության իրավահաջորդն է, որը ստեղծվել էր դեռևս 1948 թ. Մարշալի պլանի համաձայն՝ Երկրորդ աշխարհամարտից տուժած եվրոպական երկրներին աջակցություն տրամադրելու նպատակով: Սակայն ժամանակի ընթացքում աջակցություն տրամադրվող

²³⁵ Kechichian J., *Oman and the World, The Emergence of an Independent Foreign Policy*, Santa Monica, 1995, p. 212.

²³⁶ Внешняя политика Японии: История и современность, Учебное пособие, М., 2008, с. 258.

երկրների ցանկը գնալով ընդլայնվել է՝ ներառելով նաև ոչ-եվրոպական երկրներ, որի արդյունքում 1961 թ. այդ կազմակերպությունը վերանվանվեց «Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության»²³⁷:

ՊՋԱ-ի նախագիծն իր մեջ ներառում է 3 տեսակի ծրագրեր՝ փոխառություն-աջակցություն, գրանտային օգնություն և տեխնոլոգիական աջակցություն: Աջակցության տեսակը որոշվում է հաշվի առնելով օգնություն ստացող երկրների եկամուտների մակարդակը, այսինքն՝ ըստ 1 մարդու համար հատկացվող համախառն ներքին արտադրանքի մակարդակի²³⁸: Այսպես՝ գրանտային աջակցությունը տրվում է այն պետություններին, որտեղ ՀՆԱ-ն 1 մարդու համար կազմում է 1.395 դոլարից քիչ, փոխառական աջակցությունները տրվում են 2.895 դոլարից քիչ ՀՆԱ ունեցող պետություններին, իսկ տեխնոլոգիական աջակցություն տրվում է այն պետություններին, որոնց ՀՆԱ-ն բավական բարձր է: ԾՀԽ-ի անդամ երկրները, ունենալով ՀՆԱ-ի բարձր ցուցանիշ, սակայն տեխնոլոգիական թույլ զարգացություն, ՊՋԱ-ի ծրագրի շրջանակներում ճապոնիայից ստանում են տեխնոլոգիական աջակցություն՝ ներկրելով նորամուծություններ (know-how), որը նպաստում է ԾՀԽ-ի արդյունաբերության զարգացմանը²³⁹: Հատկանշական է, որ այդ ծրագիրը ճապոնիայի «Փափուկ ուժի» քաղաքականության իրականացման հիմնական գործիքներից մեկն է: Այդ է պատճառը, որ հետսառըպատերազմյան շրջանում ճապոնիան դարձավ ՊՋԱ-ի ծրագրի ամենամեծ դոնորը:

²³⁷ Kawai M., Takagi S., Japan's Official Development Assistance: Recent Issues and Future Directions, No. 97, July 2001, p. 2.

²³⁸ Japan's Economic Cooperation in the Middle East, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/relation/coop.html

²³⁹ Call for Early Launch of Negotiations for Japan-GCC Economic Partnership Agreement, <http://www.keidanren.or.jp/english/policy/2005/060.html>

Խորհրդի ստեղծումից հետո Ճապոնիան 1984 թ. կապեր հաստատեց նաև ՄՀԽ-ի քարտուղարության հետ: Տոկիոն պաշտպանում է համընդհանուր զարգացման, տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցությունը խթանելու, Մոցի խաղաղությունն ու անվտանգությունը պահպանելու ուղղությամբ ՄՀԽ-ի քաղաքականությունը: 1986 թ. մարտին Տոկիոյում տեղի ունեցավ խորհրդածողով Ճապոնիայի կառավարության ներկայացուցիչների և ՄՀԽ-ի քարտուղարության միջև, որտեղ քննարկվեցին Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև համագործակցության ոլորտները: Ըստ ՄՀԽ-ի քարտուղարության առաջարկության՝ Ճապոնական կողմը համաձայնվեց ձևավորել աշխատանքային թիմ՝ ՄՀԽ-ի տարածքում առևտուր և ներդրումներ իրականացնելու համար:

Ճապոնական ապրանքների արտահանման քանակի տարեցտարի ավելացող աճը խթան հանդիսացավ, որպեսզի կողմերը ստեղծեն բարենաստ պայմաններ՝ երկկողմանի տնտեսական հարաբերությունների խորացման համար: Այսպես՝ 2006 թ. ապրիլին Ճապոնիայի վարչապետ Ջունիչիրո Կոիձումիի և Սաուդյան Արաբիայի արքայազն Սուլթան Բին Աբդուլազիզ Ալ-Սաուդի միջև սկիզբ դրվեց Ճապոնիա-ՄՀԽ ազատ առևտրի պայմանագրի ստորագրման վերաբերյալ բանակցություններին և արդեն սեպտեմբերին Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի միջև կնքվեց Ազատ առևտրի գոտի ստեղծելու վերաբերյալ պայմանագիրը: Համաձայն այդ պայմանագրի՝ վերջ դրվեց ՄՀԽ-ի երկրներում Ճապոնական ընկերությունների կրկնակի հարկման քաղաքականությանը²⁴⁰, ինչն ավելի բարենպաստ պայմաններ ստեղծեց երկու կողմերի միջև տնտեսական հարաբերությունների զարգացման համար:

²⁴⁰ Requests for the Japan-GCC Free Trade Agreement, Nippon Keidanren, 20.10.2009, <https://www.keidanren.or.jp/english/policy/2009/085.html>

Այսպիսով՝ Օոցի տարածաշրջանը ճապոնիայի համար անփոխարինելի է մնում իր ռազմավարական դիրքի, նավթի բարձր որակի, շահագործման ցածր գների և տեղափոխման հարմարավետության առումով և այդ պատճառով է, որ ճապոնիան ՄՀԽ-ի անդամ երկրների հետ ունեցած քաղաքական և տնտեսական հարաբերություններին տալիս է մեծ կարևորություն:

2.4 ՆԱՎԹԱՅԻՆ ԵՐՐՈՐԴ ՃԳՆԱԺԱՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՆ-ԻՐԱՔՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔ: ՄՀԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՈՒ ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ԴԵՐԸ ՆԱՎԹԱՅԻՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԵՎ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾՄԱՆ ՀԱՐՅԵՐՈՒՄ

Վերոշարադրվածում անդրադարձ է կատարվել Իրան-իրաքյան պատերազմի առաջացման պատճառներին, ինչպես նաև ՄՀԽ-ի ստեղծման համար վերջինիս խթանիչ գործոն լինելու հանգամանքին: Ստորև ցանկանում ենք անդրադառնալ պատերազմի հետևանքով առաջացած նավթային ճգնաժամին, վերջինիս ազդեցությանն ինչպես ՄՀԽ-ի, այնպես էլ զարգացած կապիտալիստական երկրների տնտեսության վրա, դիտարկել ՄՀԽ-ի անդամ երկրների դիրքորոշումն Իրան-իրաքյան պատերազմի հանդեպ, ինչպես նաև ճապոնիայի ներդրումը հակամարտության լուծման հարցում:

ՄՀԽ-ի հինգ երկրները՝ ԱՄԷ-ն, Բահրեյնը, Կատարը, Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը, ինչպես նաև երկու պատերազմող պետությունները՝ Իրանը և Իրաքը, ՕՊԵԿ-ի անդամներն են: 1970-ականների վերջերին ՕՊԵԿ-ն աստիճանաբար կարողացավ վերահսկողություն սահմանել տարածաշրջանում արդյունահանվող նավթի ավելի քան 80%-ի վրա, մինչդեռ 1974 թ. այն կազմում էր ընդամենը

57,7%-ը²⁴¹ դառնալով նավթի համաշխարհային շուկայում գնի ձևավորման գլխավոր կենտրոնը²⁴²:

1980 թ. Իրանի և Իրաքի միջև սկիզբ առած հակամարտությունը թուլացրեց այդ կազմակերպության միասնականությունը և սահմանափակեց հնարավորությունը՝ միահամուռ ուժերով հակազդելու արևմտյան տերությունների փորձերին իրենց պայմաններն ՕՊԵԿ-ին թելադրելու հարցում:

Հատկանշական է, որ ՕՊԵԿ-ի անդամ երկրների և այլ նավթարդյունահանող պետությունների նավթային առաջարկի մեծացման, ինչպես նաև նավթ ներկրող երկրների այլընտրանքային էներգիայի օգտագործման և նավթային պաշարների պահուստային ֆոնդի առկայության պայմաններում, նավթային առաջարկը սկսեց գերազանցել պահանջարկից, ինչը, բնականաբար, նպաստեց նավթի գների անկմանը²⁴³: Ամենամեծ նվաճումն այլընտրանքային էներգիայի օգտագործման ոլորտում պատկանում է Ճապոնիային: Բացի այդ նա կարողացավ մի շարք արդյունաբերությունների աշխատանքն ամբողջովին վերափոխել քարածուխով աշխատելու, ինչը նույնպես նպաստեց նավթից ունեցած կախվածության թուլացմանը²⁴⁴: Ինչ վերաբերում է նավթային պաշարների պահուստային ֆոնդին, ապա 1984 թ. դրությամբ ԱՄՆ-ի ֆեդերատիվ պահուստը կազմում էր 375 մլն բարել նավթ, իսկ Ճապոնիայինը՝ 82,7 մլն. բարել, որը կբավականացներ համա-

²⁴¹ The Relationship of Oil Companies and Foreign Governments, Washington, 1975, p. 240.

²⁴² Андреасян Р., Казюков А., նշվ. աշխ., էջ 18:

²⁴³ Инджикян Р., նշվ. աշխ., էջ 42; "Middle East Economic Digest", London, 22.01.1981, p. 2.

²⁴⁴ Инджикян Р., նշվ. աշխ., էջ 39:

պատասխանաբար 25 և 19 օր՝ երկրի նավթային պահանջարկն ապահովելու համար²⁴⁵:

Փաստորեն նավթ ներկրող երկրների նավթային պահանջարկի նվազման արդյունքում նավթային շուկայում նավթի ավելցուկ առաջացավ՝ նպաստելով նավթի գնի անկմանը: Ստեղծված իրադրությունը ստիպեց ՕՊԵԿ-ին վերանայել իր քաղաքականությունը՝ փորձելով վերահսկողություն սահմանել թե՛ վառելանյութի արդյունահանման քանակի, թե՛ նավթի գնի վրա: Նավթի արդյունահանման քանակի վերահսկողությունն ՕՊԵԿ-ը փորձեց իրականացնել յուրաքանչյուր անդամ պետության համար չափաբաժիններ սահմանելու միջոցով, որը թույլ կտար հավասարակշռություն մտցնել առաջարկի և պահանջարկի միջև՝ պահպանելով նավթի գնի կայունությունը²⁴⁶: Նավթի արդյունահանման քանակը կամ չափաբաժինները որոշվում էր տվյալ երկրում առկա նավթային պաշարների և նավթարդյունաբերության հնարավորությունները հաշվի առնելու միջոցով: Այսպես արդեն 1982 թ. մարտի 19-20-ը Վիեննայում անցկացվող ՕՊԵԿ-ի խորհրդաժողովի ժամանակ որոշվեց նավթի արդյունահանման քանակը նվազեցնել մինչև 18 մլն բարել 1 օրում, այսինքն՝ 1979 թ. համեմատ (31 մլն բարել 1 օրում) պակասեցնելով մոտ կիսով չափ²⁴⁷: Բացի այդ, ՕՊԵԿ-ը կրճատեց նավթի պաշտոնական գները 1 բարելի համար սահմանված 34 դոլարից իջեցնելով մինչև 29 դոլարի²⁴⁸: Ըստ սահմանված չափաբաժինների՝ Մաուրիան Արաբիան պարտավորվում էր արդյունահանել 4.77 մլն բարել, Թուվեյթը՝ 1.59 մլն բարել²⁴⁹:

²⁴⁵ Растущая напряженность в районе Персидского залива, ТАСС, БПИ N 51, 13.03.1984, с. 30.

²⁴⁶ Вокруг вопроса о нефти, ТАСС, Атлас N 15 (1292), 09.04.1984, с. 39.

²⁴⁷ "Fortune", N.Y., 21.07.1982.

²⁴⁸ Нефть и энергетика, ТАСС, БПИ N 15, 20.01.1984, с. 40.

²⁴⁹ Об экономическом положении Кувейта, ТАСС, БПИ N 41, 27.02.1984, с. 36.

Իրաքը՝ 1.37 մլն բարել²⁵⁰, ԱՄԷ-ն՝ 1 մլն բարել²⁵¹, Կատարը՝ 300 հազար բարել նավթ 1 օրում²⁵²: Սակայն ոչ բոլոր պետություններն էին համամիտ ՕՊԵԿ-ի ընդունած չափաբաժինների հետ: «Կատար Ջեներալ մոթորս կորպորեյշն»-ի ("Qatar General Motors Corporation") տնօրենը նշեց, որ իր երկրի համար սահմանած չափաբաժինը բավարար չէ երկրի գոյատևման համար և այդ պատճառով անհրաժեշտ է համաքում ՕՊԵԿ-ի անդամներին խորհրդակցության հրավիրել՝ չափաբաժինները բարձրացնելու նպատակով²⁵³: Վենեսուելան հայտարարեց, որ չի կարող պահպանել սահմանված 1.5 մլն բարել նավթ արդյունահանելու իր չափաբաժինը և մտադիր է այն բարձրացնել 300 հազար բարելով: Միևնույն ժամանակ Նիգերիան առաջարկեց, որպեսզի Սաուդյան Արաբիան նվազեցնի իր արդյունահանման քանակը՝ պատճառաբանելով, որ չափաբաժինները պետք է սահմանվեն ոչ թե նավթային պաշարների քանակի հիման վրա, այլ ըստ ՕՊԵԿ-ի անդամ երկրների բնակչության թվաքանակի, որի տվյալներով Սաուդյան Արաբիան իր 5 մլն բնակչությամբ անհամե-

²⁵⁰ Սաուդյան Արաբիան և Քուվեյթը պարտավորվեցին ապահովել Իրաքի չափաբաժինը՝ Իրան-իրաքյան պատերազմի արդյունքում հնարավոր խոչընդոտների առաջացման դեպքում: Այս մասին տե՛ս Григорьева В., Новые тенденции в политике Иракской партии "Басс" в начале 80-х годов, Восток и современность, Научно-информационный бюллетень, 2 (36), М., 1985, с. 87.

²⁵¹ Cockburn P., Internal Situation in the United Arab Emirates, "Financial Times", London, 26.10.1982.

²⁵² Alsalem A., Sharma S., Troutt M., Fairness Measures and Importance Weights for Allocating Quotas to OPEC Member Countries, The Energy Journal, Volume 18, No. 2, 1997, p. 4.

²⁵³ Катар: политико-экономический обзор, ТАСС, БПИ N 170, 30.08.1984, с. 46.

մատ զիջում է Նիգերիային և Ինդոնեզիային՝ համապատասխանաբար 80 մլն և 150 մլն բնակչությամբ²⁵⁴:

Հատկանշական է, որ չափաբաժինների սահմանումը չնպաստեց նավթի գների կանոնակարգմանը և չկասեցրեց ճգնաժամի խորացումը: Եվ խնդիրը ոչ միայն պարբերաբար ՕՊԵԿ-ի երկրների սահմանած նավթի արդյունահանման չափաբաժնի խախտման, այլև ՕՊԵԿ-ի անդամ չհանդիսացող նավթարդյունահանող երկրների անպատասխանատու մոտեցումն էր, որոնք լուրջ չընդունեցին նավթի գների անկման վտանգը և ՕՊԵԿ-ի նախագգուշացումները: Նրանք, ցանկանալով նվազեցնել համաշխարհային շուկայի կախվածությունն ՕՊԵԿ-ի ազդեցությունից, սկսեցին ակտիվորեն մշակել սեփական հանքավայրերը և բարձրացնել նավթի արդյունահանման քանակը՝ հասցնելով մինչև 4 մլն բարելի 1 օրում: Արդյունքում 1980-ականների կեսերին համաշխարհային շուկայում գոյացավ 1 օրում 10 մլն բարել նավթի ավելցուկ:

Ստեղծված իրավիճակից օգտվեց նաև ՄՀԽ-ի անդամ երկրներից Օմանը, որը, չմտնելով ոչ ՕՊԵԿ-ի և ոչ էլ ՕԱՊԵԿ-ի կազմի մեջ և բարեհաջող գնահատելով շահույթի ու եկամտի ավելացման տեսանկյունից ստեղծված իրավիճակը, նավթի արդյունահանումը հասցրեց մինչև 175 մլն բարելի 1 տարում, ինչպես նաև ավելացրեց հանքերի քանակը՝ 1985 թ. դրությամբ հասցնելով 370-ի, մինչդեռ 1980 թ.՝ ընդամենը 279-ն էր: Նման գործողությունների արդյունքում արդյունահանվող նավթի քանակը 1973 թ. մինչև 1983 թ. աճեց 35%-ով, որը կազմեց մոտ 23 մլն բարել 1 օրում²⁵⁵: Արդյունքում նավթի գնի անկումը դարձավ անկառավարելի, որն իր ազդեցությունն ունեցավ

²⁵⁴ Ibrahim Y., Attack on the Role of Saudi Arabia in OPEC, Wall Street Journal, N.Y., 21.07.1982, p. 35.

²⁵⁵ Нефть и Персидский залив, ТАСС, БПИ N 176, 07.09.1984, с. 24.

բոլոր նավթարդյունահանող երկրների տնտեսության վրա՝ սկիզբ դնելով նավթային երրորդ ճգնաժամի առաջացմանը²⁵⁶։

Ճգնաժամից դուրս գալու փորձ ձեռնարկեց Սաուդյան Արաբիան։ 1985 թ. ապրիլին նա իր նավթի արդյունահանման քանակն իջեցրեց մինչև 1 օրում 2.35 մլն բարելի, սակայն Սաուդյան Արաբիան չկարողացավ երկար պահել այդ ցուցանիշը և արդեն նույն թվականի աշնանը նավթի արդյունահանման քանակը հասավ մինչև 4.35 մլն բարելի, որը, ինքնըստինքյան, կրկին նպաստեց նավթի գնի անկմանը²⁵⁷։

Արդեն 1986 թ. ձմռանն ՕՊԵԿ-ի սահմանած չափաբաժինների խախտման արդյունքում արձանագրվեց նավթի գնի հերթական անկումը²⁵⁸, որի պատճառով 1986 թ. դեկտեմբերին ժնևում հրավիրված ՕՊԵԿ-ի անդամ երկրների խորհրդաժողովի ժամանակ որոշվեց նավթի արդյունահանման քանակը նվազեցնել՝ իջեցնելով մինչև 15.8 մլն բարելի 1 օրում, իսկ նավթի գինը սահմանվեց 18 դոլար 1 բարելի համար²⁵⁹, որը 1987 թ. սկզբին ընկավ մինչև 10 դոլար 1 բարելի համար, ինչը նավթարդյունահանումը դարձնում էր ոչ օգտավետ²⁶⁰ (ընդունված չափաբաժինների և իրականում արդյունահանված քանակի տվյալները տե՛ս Հավելված, Աղյուսակ 2)։

Փաստորեն Սաուդյան Արաբիայում նավթի արդյունահանումը (1980-1985 թթ.) կրճատվեց 3 անգամ, Քուվեյթում (1979-1985 թթ.)՝ 2.5 անգամ, ԱՄԷ-ում (1979-1984 թթ.)՝ 90%-ով, Կատարում (1979-1985 թթ.)՝ 66%-ով՝ լուրջ վնաս հասց-

²⁵⁶ "Petroleum Economist", London, 1986, N4, p. 6.

²⁵⁷ The Gulf Crisis: A Kuwaiti Perspective: An Interview with Hassan Al-Ebraheem, Journal of Palestine Studies, Volume 20, No. 2, Winter, 1991, p. 96.

²⁵⁸ "U.S. News and World Report", Washington, 14.04.1986.

²⁵⁹ "Middle East Economic Digest", London, 1986, N12, pp. 5-7.

²⁶⁰ Балажкова Л., նշվ. աշխ., էջ 27:

նելով վերոնշյալ երկրների տնտեսությանը²⁶¹, քանի որ նավթային ճգնաժամի արդյունքում կրճատվեցին նավթարդյունահանող երկրների եկամուտները²⁶²: Այսպես՝ Սաուդյան Արաբիայում 1981-1986 թթ. եկամուտը կրճատվեց՝ 110 մլրդ դոլարից մինչև 25 մլրդ դոլար՝ առաջացնելով երկրի պետական բյուջեում մեծ պակասուրդ, որի պատճառով սաուդյան կառավարությունը հարկադրված էր անցնել խնայողական քաղաքականության, անգամ դիմեց օտարերկրյա վարկեր վերցնելուն:

Հատկանշական է, որ ի տարբերություն 1973 թ. ճգնաժամի, որի ժամանակ նավթ ներկրող երկրներն էին պայքարում վառելանյութ ձեռք բերելու համար, այժմ իրավիճակը ճիշտ հակառակն էր: 1985-1987 թթ. նավթային ճգնաժամի ընթացքում նավթարդյունահանող երկրները փնտրում էին «գնորդի»՝ իրենց նավթը վաճառելու համար: Եվ խնդիրն իրականում այն չէր, որ նավթի գներն անկում էին ապրում, այլ ողջ մտահոգությունն այն էր, որ գները դուրս էին եկել նավթարդյունահանող երկրների վերահսկողությունից:

Առաջին անգամ գնագոյացման համակարգը չէր աշխատում: Գոյություն չունեին նույնիսկ ՕՊԵԿ-ի պաշտոնական գին նավթի համար: Այժմ նավթի գինը որոշվում էր ոչ թե ՕՊԵԿ-ի երկրների միջև լարված բանակցությունների, այլ բազմաթիվ գործարքների արդյունքում: ՕՊԵԿ-ը պառակտվել էր մի կողմից՝ Իրանի, Ալժիրի և Լիբիայի միջև, որոնք ցանկանում էին, որ ՕՊԵԿ-ն ընդունի նոր և ավելի ցածր չափաբաժիններ և այդ ճանապարհով վերադարձնի նավթի գինը 29 դոլարի 1 բարելի համար, իսկ մյուս կողմից՝ Սաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի և ԱՄԷ-ի, որոնք, ունենալով հսկայական

²⁶¹ Георгиев А., Озолинг В., Нефтяные монархии Аравии : Проблема развития, М., 1983, с. 216.

²⁶² Финансовое положение стран - экспортеров нефти, ТАСС, БПИ N 102, 26.05.1982, с. 31-33.

նավթային պաշարներ, ձգտում էին վերադարձնել «կորցրած» շուկան:

Ինչ որ առումով Իրան-իրաքյան պատերազմը և նրա հետևանքով առաջացած ճգնաժամը ձեռնտու էր նավթ ներկրող երկրներին: Չնայած գների հաճախակի տատանողականությունը հանգեցրեց արդյունաբերական զարգացած պետություններում (ԱՄՆ-ում, Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում և Ճապոնիայում) անկանոն գնաճի առաջացմանը, սակայն վերջիններս կարողացան հաղթահարել և վերահսկողություն սահմանել նավթի գների նվազեցման արդյունքում առաջացած գնաճի նկատմամբ²⁶³: Հատկանշական է, որ չնայած նավթային ճգնաժամին՝ 1987 թ. դրությամբ Ճապոնիայի ՀՆԱ-ն կազմեց 371,1 տրիլոն իեն (2,9 տրիլոն դոլար) և գրանցվեց 5% տնտեսական աճ²⁶⁴:

Իրան-իրաքյան պատերազմն ակնհայտորեն ձեռնտու էր նաև գերտերություններին ՕՊԵԿ-ի միջազգային դերը նավթային շուկայում խարխլելու, ինչպես նաև տարածաշրջանում գերիշխանության ձգտող Իրանի և Իրաքի ներուժը քայքայիչ պատերազմական գործողություններում սպառելու տեսանկյունից, սակայն ոչ ոք չահագրգռված չէր պատերազմական գործողությունների ընդլայնման, ինչպես նաև չեզոք պետություններին ռազմական գործողությունների մեջ ներգրավելու հարցում²⁶⁵: Ելնելով այդ նկատառումներից և պատերազմական գործողությունները կառավարելու ձգտումից՝ Վաշինգտոնը վարում էր երկակի քաղաքականություն²⁶⁶:

²⁶³ Иностранная печать о борьбе на мировом рынке нефти, ТАСС, БПИ N 249, 21.12.1984, с. 29-30.

²⁶⁴ Лебедева И., Японская экономика в условиях развертывания новой модели роста - 1988 г., Япония 1989г., Ежегодник, М., 1991, с. 3.

²⁶⁵ Война в Персидском заливе и неустойчивость границ, ТАСС, БПИ N 37, 23.02.1981, с. 35.

²⁶⁶ Машин В., Яковлев А., նշվ. աշխ., էջ 99:

Չնայած ԱՄՆ-ի կոնգրեսը հատուկ արգելք էր դրել Իրանին զենք վաճառելու վրա և խզել էր իր դիվանագիտական հարաբերությունները վերջինիս հետ, այն ամենն չխանգարեց Պենտագոնին Իսրայելի միջոցով Լիբանանում ամերիկյան պատանդների ազատ արձակման դիմաց Իրանին զենք վաճառել՝ գաղտնի գործարքի մեջ մտնելով վերջինիս հետ²⁶⁷։ Հարկ է նշել, որ բացի պատանդների ազատագրումից, ԱՄՆ-ը Իրանին կոմունիզմի դեմ իբրև գործընկեր իր կողմը գրավելու և Իրանի զինված ուժերում արևմտամետ կողմնորոշմամբ ավագ սպայակազմին արմատականների դեմ պայքարում օգտագործելու նպատակներ էր հետապնդում²⁶⁸։

Զենքի վաճառքը հանրությանը հայտնի դարձավ արդեն 1986 թ. հոկտեմբերի 5-ին²⁶⁹, որը պատմագրության մեջ հայտնի է «Իրանզեյթ» անվամբ։ Համաձայն «Ֆայնենշլը թայմ»-ի տեղեկատվության՝ ԱՄՆ-ը 1979-1983 թթ. ընթացքում Իրանին վաճառել է 2.4 մլրդ դոլարի զենք²⁷⁰։ Գործարքի գաղտնագերծման արդյունքում ԱՄՆ-ի միջազգային հեղինակությունը խաթարվեց նաև Մերձավոր Արևելքի դաշնակիցների Սաուդյան Արաբիայի, Հորդանանի և չափավոր

²⁶⁷ 1985 թ. օգոստոսի 30-ին ԱՄՆ-ը Իրանին վաճառեց BGM-71 TOW տիպի հակատանկային հրթիռներ, իսկ 1985 թ. սեպտեմբերի 14-ին՝ նույն տիպի եւ 408 հրթիռ։ Այս մասին տե՛ս Факты "ирангейта", "Известия", № 113 (21920) , 23.04.1987.

²⁶⁸ Հարությունյան Ա., ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականությունը Լիբանանի երկրորդ քաղաքացիական պատերազմի և ճգնաժամի ընթացքում (1975-1991 թթ.), Երևան, 2008, էջ 188։

²⁶⁹ Sheikh A., նշվ. աշխ., էջ 121։ Միայն 1986 թ. դրությամբ երրորդ պետությունների (Իսրայել, Արևմտյան Եվրոպայի պետություններ, Հարավային Կորեա) միջոցով Իրան է ներկրվել 60 մլն դոլար արժողությամբ ամերիկյան ռազմական սպառազինություններ։ Այս մասին տե՛ս Багдасаров С., Экономический аспект военной политики ИРИ, Специальный бюллетень, N 5, М., 1988, с. 63.

²⁷⁰ "Financial Times", London, 15.08.1987.

արաբական երկրների շրջանում, որոնց մոտ մինչ այդ հարգանք էր ներշնչել Իրան-իրաքյան պատերազմում ԱՄՆ-ի որդեգրած «չեզոք» քաղաքականությունը²⁷¹:

Միանշանակ չէր նաև ՄՀԽ-ի անդամ երկրների դիրքորոշումն Իրան-իրաքյան հակամարտության նկատմամբ: ԱՄԷ-ի Դուբայ և Շարջա եմիրությունները, որտեղ մեծամասնությունը շիա բնակչությունն է, պատերազմի ողջ ընթացքում առևտրատնտեսական հարաբերություններ էին պահպանում Իրանի հետ: Մինչդեռ Աբու Դաբին ռազմական աջակցություն էր տրամադրում Իրաքին: Կատարը, որտեղ կենտրոնացած է իրանական հզոր համայնք, և Օմանը, երախտապարտ լինելով Իրանի աջակցությանը Դուֆարի ապստամբության ճնշման հարցում, աջակցում էին Իրանին հակամարտության ողջ ընթացքում: Ինչ վերաբերում է Սաուդյան Արաբիային, Քուվեյթին և Բահրեյնին, ապա նրանք ռազմական աջակցություն էին տրամադրում Իրաքին²⁷²: Ողջ պատերազմի ընթացքում ՄՀԽ-ի անդամ երկրների կողմից Իրաքին տրամադրվել է 23-30 մլրդ դոլարի օգնություն, որից մեծամասնությունը տրվել է առանց փոխհատուցման պայմանով²⁷³:

Իրանի և Իրաքի միջև պատերազմական գործողությունների երկարատև բնույթը, բարդացնում էր իրավիճակը կարևորագույն ծովային հաղորդակցության գոտում՝ Հորմուզի նեղուցում, որը Մոցի երկրներից նավթ արտահանելու հիմնական ճանապարհն էր: Հատկապես խնդիրը սրվեց Իրանի կառավարության հայտարարությունից հետո, համաձայն որի՝ Իրանը սպառնում էր փակել Հորմուզի նեղուցը, եթե իր նավթային արդյունաբերությանը վտանգ սպառնա, որը

²⁷¹ "US News and World Report", Washington, 01.12.1986.

²⁷² Zahlan R., նշվ. աշխ., էջ 154-155:

²⁷³ Григорьева В., նշվ. աշխ., էջ 88:

լուրջ սպառնալիք էր ինչպես Մոցով նավթ արտահանող, այնպես էլ նավթ ներկրող երկրների համար: Հորմուզի նեղուցով են առաքվում ոչ միայն իրանյան նավթը, այլև Սաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի, Կատարի և ԱՄԷ-ի նավթային մատակարարումները, որոնք կազմում են ընդհանուր նավթային առաքումների 73%-ը²⁷⁴, օրական արտահանելով մոտ 7.3 մլն բարել նավթ²⁷⁵: Հորմուզի նեղուցով Միացյալ Նահանգներ արտահանվող նավթի քանակը կազմում է 7%, Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ՝ 25% և Ճապոնիա՝ 55-60%²⁷⁶: Այսպիսով՝ ցանկացած խոչընդոտ կարող է նավթի արտահանման ընդհատման պատճառ դառնալ՝ մեծ վնաս հասցնելով մի շարք երկրների, մասնավորապես Ճապոնիայի տնտեսությանը: Թեև ԱՄՆ-ին և ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրներին նույնպես անհանգստացնում էր Հորմուզի նեղուցի նավարկության անվտանգության հարցը, սակայն ի տարբերություն Ճապոնիայի՝ նրանք կարող են ներկրել նավթ նաև միջերկրածովյան նավահանգիստներով, որոնք կապակցված են Մոցի տարածաշրջանի հետ նավթախողովակներով: Այդ պատճառով Ճապոնիան կապիտալիստական երկրներից ամենից շատն է հետաքրքրված Իրան-իրաքյան հակամարտության շուտափույթ ավարտով, որպեսզի կասեցվի հակամարտության տարածումը Մոցի ամբողջ տարածաշրջանով: Հորմուզի նեղուցի հնարավոր փակման հարցի շուրջ լրագրողներին իր մտավախությունն է արտահայտել Ճապոնիայի արտգործնախարար Շինտարո Աբեի՝ նշելով, որ հակամարտությունն Իրանի և Իրաքի միջև հղի է նավթային նոր ճգնաժամով²⁷⁷:

²⁷⁴ "Kyodo News Service", Tokyo, 18.05.1984.

²⁷⁵ Строительство новых нефтепроводов, ТАСС, Атлас N 27 (1409), 06.07.1984, с. 44.

²⁷⁶ "The Japan Times", Tokyo, 07.06.1987.

²⁷⁷ Богатуров А., նշվ. աշխ., էջ 133:

Ռազմական գործողությունների արդյունքում ընդհատվեցին նաև հակամարտող պետություններում զանազան արդյունաբերական օբյեկտների կառուցումը: Առաջին հերթին վնասվեցին ճապոնական «Միցուի» խմբի ֆինանսական շահերը, որոնք Իրանում կառուցում էին Բենդեր-Խոմեյնու նավթաքիմիական համալիր: Այդ պատճառով Տոկիոն շահագրգռված էր Մոցում պատերազմը շուտափույթ ավարտին հասցնելու հարցում:

1984 թ. Իրաքի կողմից իրանյան նավթային օբյեկտների վրա հարձակման արդյունքում Հորմուզի նեղուցի շրջափակման վտանգ առաջացավ, որը ստիպեց ճապոնիայի կառավարությանը փոփոխություններ մտցնել իր քաղաքականության մեջ և ակտիվացնել իր միջազգային դերն աշխարհում²⁷⁸: առաջարկելով միջնորդական միջամտություն՝ հակամարտությանը շուտափույթ՝ վերջ դնելու նպատակով²⁷⁹: Հարկ է նշել, որ ճապոնիայի միջնորդական առաքելության գաղափարը ծնվել է ոչ թե Տոկիոյում, այլ Բաղդադում ռազմական գործողությունները սկսելուց մի քանի ամիս անց: 1980 թ. հոկտեմբերին Իրաքի բարձրագույն և միջնակարգ կրթության նախարարը Դ. Մ. Խալաֆը, ով պաշտոնական այցով գտնվում էր Տոկիոյում, փոխանցեց վարչապետ Սուձուկի Դզենկոյին Սադամ Հուսեյնի անձնական ուղերձը, որում իրաքյան կողմը դիմում էր ճապոնական կառավարությանը՝ աջակցել կրակի դադարեցմանը և Իրանի հետ համաձայնագրի կնքմանը: Այդ առաջարկը կրկնվեց նաև 1980 թ. դեկտեմբերին՝ Իրաքի նավթի նախարար Աբդուլ Քարիմի կողմից ճապոնիա կատարած այցի ժամանակ: Այս անգամ Բաղդադի ներկայացուցիչը ներկայացրեց հակամարտության կարգավորման ծրագիրը,

²⁷⁸ Ueki Y., Japan's UN Diplomacy: Sources of Passivism and Activism, Japan's Foreign Policy after Post - Cold War: Coping with Changes, N. Y., 1993, p. 354.

²⁷⁹ "The Japan Times", Tokyo, 02.07.1983.

որի մեջ Տոկիոյին շահագրգռելու համար առաջարկեց վերջինիս ներգրավվել յոթ խոշոր նախագծերի (նավթաքիմիական ընկերությունների, էլեկտրակայանների և ագրոարդյունաբերական համալիրների կառուցում) իրագործման մեջ: Այս հարցերի քննարկմանն էր նվիրված 1981 թ. հունվարին տեղի ունեցած տնտեսական համագործակցության շուրջ ճապոնա-իրաքյան հանձնաժողովի խորհրդաժողովը: Արդեն 1981 թ. մարտին ճապոնիան հայտարարեց իր հնարավոր միջնորդական առաքելության մասին²⁸⁰: Պատերազմը դադարեցնելու միջնորդական առաքելության առաջարկով հանդես եկան նաև մի շարք այլ պետություններ՝ Ալժիրը, Թուրքիան: Սակայն Իրանի կառավարության ժխտողական մոտեցումը հակամարտության գործընթացին որևիցե երրորդ կողմի մասնակցության վերաբերյալ²⁸¹ ճապոնիային ստիպեց որոշակիորեն փոխել իր միջնորդական առաքելության գործելաոճը՝ հայտնվելով լուսանցքային դերում²⁸²:

Իր միջնորդական առաքելության իրականացման համար ճապոնիան սկսեց օգտագործել միջազգային կազմակերպությունների, մասնավորապես ՄԱԿ-ի բեմահարթակները՝ դրանով իսկ վստահություն ներշնչելով իր դիվանագիտության հանդեպ և նպաստելով տարածաշրջանում կայունության հաստատմանը²⁸³: Ելույթ ունենալով 1983 թ. սեպտեմբերի 28-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում՝ ճապոնիայի արտգործնախարար Շ. Աբեն հայտարարեց. «Մենք

²⁸⁰ 日本経済(Նիհոն կեիձաի՝ Ճապոնիայի տնտեսություն), Tokyo, 03.02.1981.

²⁸¹ Chiba K., Japan and the Middle East in the 1970s and Early 1980s: A Japanese Diplomat's View, London, 1993, pp. 144-154.

²⁸² Reich B., Cutler C., Japan, The Powers in the Middle East: The Ultimate Strategic Arena, N. Y., 1987, pp. 301-302.

²⁸³ Chubin S., The Middle East Factor in Alliance Politics, Japan and the Middle East in Alliance Politics, Washington D.C., 1986, pp. 22-23.

ջանքեր չենք խնայի զարգացնելու ՄԱԿ-ի հետ մեր համագործակցությունը (Ճապոնիայի սահմանադրությամբ սահմանված շրջանակներում)՝ Իրանի և Իրաքի հակամարտությունը խաղաղ միջոցներով կարգավորելու համար»²⁸⁴:

Նյու Յորքում ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 39-րդ խորհրդաժողովի ժամանակ՝ 1984 թ. սեպտեմբերին, Ճապոնիայի արտգործնախարարը նշեց, որ քիմիական զենքի օգտագործման արգելումը և Մոցում անվտանգ նավագնացությունը շատ կարևոր են Իրան-իրաքյան հակամարտությունը չարելու համար²⁸⁵: Իսկ արդեն Ճապոնիայի Ազգային ժողովի 104-րդ նստաշրջանի ժամանակ՝ 1986 թ. հունվարի 27-ին, Շ. Աբեն նշեց. «Պետք է կառուցողական մթնոլորտ ստեղծել խաղաղ ճանապարհով խնդրին լուծում տալու նպատակով»²⁸⁶:

1981-1987 թթ. պատերազմական գործողությունների արդյունքում Հորնուզի նեղուցում վնասվեցին ավելի քան 330 քաղաքացիական, գլխավորապես երրորդ պետությունների նավթալցոնային նավերը: Բացի այդ, իրանյան իշխանությունները վերազննման նպատակով հաճախակի կանգնեցնում էին արաբական երկրներ ուղևորվող «չեզոք» պետությունների նավերը՝ փորձելով խոչընդոտել հնարավոր սպառազինությունների առաքումն Իրաք: Միայն 1987 թ. առաջին կեսին գրանցվեց Իրանի ռազմական ներկայացուցիչների կողմից Քուվեյթ ուղևորվող ճապոնական նավերի զննման 5 միջադեպ: Այս ամենը լուրջ անհանգստություն առաջացրեց Տոկիոյում²⁸⁷:

Իրավիճակը տարածաշրջանում ավելի բարդացավ Մոցում ամերիկյան ռազմածովային բազա տեղակայելու վերա-

²⁸⁴ "The Japan Times", Tokyo, 30.09.1983.

²⁸⁵ Japan, The Ministry of Foreign Affairs, The Information Bulletin, 18.10.1984, p. 131.

²⁸⁶ Japan, The Ministry of Foreign Affairs, The Diplomatic Bluebook 1986, Tokyo, 1986, p. 137.

²⁸⁷ Eorarypos A., նշվ. աշխ., էջ 138:

բերյալ ԱՄՆ-ի վարչակարգի հայտարարությունից հետո²⁸⁸։ Ավելին՝ Վաշինգտոնը կոչ էր անում իր դաշնակիցներին, այդ թվում Ճապոնիային, միանալ ռազմական գործողություններին²⁸⁹։ Սակայն Տոկիոն դեմ էր իր երկրի ռազմական ներկայությանը Օոցում՝ պատճառաբանելով, որ այն հակասում է երկրի «խաղաղ» սահմանադրության դրույթներին²⁹⁰։ Այդ մասին պաշտոնապես հայտարարվեց 1987 թ. մայիսի 30-ին Ճապոնիայի արտաքին գործերի նախարարությունում կազմակերպված ճեպագրույցի ընթացքում, որի ժամանակ նշվեց, որ Ճապոնիայի կառավարությունը մտադիր չէ ուղարկել որևիցե նավ Հորսուգի նեղուց, բացառությամբ նավթային տանկերների՝ ընդգծելով, որ ծագող արևի երկիրը կարող է մասնակցություն ունենալ հակամարտության կարգավորման գործընթացին բացառապես խաղաղ միջոցներով²⁹¹։ Ճապոնիայի վարչապետ Յ. Նակասոնեն 1987 թ. հունիսին Վենետիկում «Յոթ երկրների» հերթական խորհրդակցության ավարտից հետո մամուլ ասուլիսի ժամանակ հաստատեց իր երկրի դիրքորոշումը վերոնշյալ հարցի շուրջ՝ հավելելով, որ Տոկիոյի ֆինանսատնտեսական աջակցությունն ավելի մեծ ներդրում կլինի տարածաշրջանում ստեղծված խնդրի լուծման հարցում, քանի որ այն կօգնի երկու երկրներին արագորեն վերականգնել պատերազմական գործողությունների արդյունքում քայքայված տնտեսությունը²⁹²։ Այսպես՝ Ճապոնիան տրամադրեց Իրաքին ավելի քան 2 մլրդ դոլարի օգնություն՝ երկրում

²⁸⁸ Zahlan R., նշվ. աշխ., էջ 156։

²⁸⁹ 日本経済(Նիհոն կեիձաի՝ Ճապոնիայի տնտեսություն), Tokyo, 27.05.1987.

²⁹⁰ "The Japan Times", Tokyo, 20.05.1987.

²⁹¹ "The Japan Times", Tokyo, 07.06.1987.

²⁹² Ueki Y., նշվ. աշխ., էջ 355։

ստեղծված տնտեսական ծանր վիճակը հաղթահարելու համար²⁹³:

Այսպիսով՝ Ճապոնիայի կառավարությունը, առաջնորդվելով «խաղաղ» սահմանադրության սկզբունքներով և ցանկանալով պահպանել իր կապերը նավթարդյունահանող երկրների հետ, նախընտրեց չաջակցել իր դաշնակցին ռազմական միջամտության իրականացման հարցում, որի պատճառով ԱՄՆ-ի նախագահ Ռ. Ռեյգանը 1987 թ. մայիսին մտցրեց 100% տուրք (մոտ 300 մլն դոլար) Միացյալ Նահանգներ ներկրվող ճապոնական էլեկտրական ապրանքների վրա²⁹⁴: Մակայն դա չկանգնեցրեց Ճապոնիային շարունակելու իր գործունեությունը՝ Իրան-իրաքյան հակամարտությանը խաղաղ ճանապարհով լուծում տալու ուղղությամբ: Դեռ 1987 թ. հունվարին, դառնալով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի (ԱԽ) ոչ մշտական անդամ, Ճապոնիան ունեցավ իր ներդրումը ՄԱԿ-ի շրջանակներում Իրան-իրաքյան ռազմական հետախուզական խումբ (ԻԻՌՀԽ) ստեղծելու գործընթացում, որի հիմնական գործառույթն էր երկու երկրների միջև կրակի դադարեցման վերաբերյալ համաձայնագրի ստորագրումը²⁹⁵: Արդեն 1987 թ. հուլիսի 20-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն միաձայն ընդունեց N 598-րդ բանաձևը՝ երկու պատերազմող պետությունների միջև կրակի դադարեցման վերաբերյալ, իսկ 1988 թ. օգոստոսի 20-ին Իրանի և Իրաքի միջև կնքվեց զինադադար:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ Իրան-իրաքյան պատերազմը, որը հրահրվեց գերտերությունների համաձայնությամբ, նպատակ ուներ թուլացնել ոչ միայն Իրանի և Իրաքի

²⁹³ Шарипов У., Персидский залив: обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI вв., М., 2010, с. 49.

²⁹⁴ Вербицкий С., Новые тенденции в новой политике Японии: Япония 1987, Ежегодник, М., 1987, с. 55-56.

²⁹⁵ Ueki Y., նշվ. աշխ., էջ 355:

դիրքերը տարածաշրջանում, այլև խարխլել ՕՊԵԿ-ի դիրքերը միջազգային նավթային շուկայում, ստեղծեց նախադրյալներ նավթային երրորդ ճգնաժամի առաջացման համար, որն ունեցավ իր բացասական ազդեցությունը նավթարդյունահանող երկրների, մասնավորապես ՄՀԽ-ի անդամ երկրների տնտեսության վրա: Թեև կապիտալիստական երկրների, այդ թվում Ճապոնիայի տնտեսությանը մեծ վնասներ չէր հասցվել նավթային երրորդ ճգնաժամի ընթացքում, սակայն Իրան-իրաքյան հակամարտության հետագա ընդլայնումը կարող էր լուրջ ճգնաժամերի պատճառ դառնալ, որոնցից հնարավոր եղավ խուսափել միջազգային հանրության, այդ թվում Ճապոնիայի դիվանագիտական ջանքերի շնորհիվ:

2.5 ՄՀԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՈՒ ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆ ԻՐԱՔԻ ԿՈՂՄԻՑ ՔՈՒՎԵՅԹԻ ՀԱՆԴԵՊ ԻՐԱԿԱՆԱՅՐԱԾ ԱՆԵՔՍԻԱՅԻ ՇՈՒՐՃ

1980-1988 թթ. Իրան-իրաքյան պատերազմից Իրաքը դուրս եկավ մեծ կորուստներով՝ թուլացած տնտեսությամբ և ֆինանսական մեծ պարտավորություններով: Իրաքի պատերազմական ծախսերը կազմում էին 100 մլրդ, իսկ արտաքին պարտքը՝ 60 մլրդ դոլար: Երկրում ստեղծված տնտեսական ճգնաժամի մեջ Իրաքը մեղադրեց Քուվեյթին, Սաուդյան Արաբիային և արաբական մյուս երկրներին:

1989 թ. փետրվարի 16-ին Իրաքը նախաձեռնեց տարածաշրջանում նոր խմբավորման՝ Արաբական համագործակցության խորհրդի (ԱՀԽ) ստեղծումը, որի կազմի մեջ մտան Հորդանանը, Եգիպտոսը և Եմենի Արաբական Հանրապետությունը²⁹⁶: Այս նորաստեղծ կազմակերպությունը միտում ուներ

²⁹⁶ Хартия о создании Совета Арабского Сотрудничества, <http://www.worldislamlaw.ru/archives/179>

դառնալու հակակշիռ ուժ ՄՀԽ-ի նկատմամբ, ինչպես նաև թույլ չտար Միրիայի դիրքերի ուժեղացմանը տարածաշրջանում²⁹⁷: Փաստորեն ակնհայտ էր, որ Իրաքն ամեն կերպ փորձում էր վերականգնել իր դիրքերը Մոցում: Սակայն կազմակերպությունը չունեցավ երկար կյանք, քանի որ այն փլուզվեց Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնակցումից հետո²⁹⁸:

Իրաքի ագրեսիան Քուվեյթի նկատմամբ ցնցեց արաբական երկրներին և աննախընթաց բացասական արձագանք գտավ ամբողջ աշխարհում: Քուվեյթի բռնակցման նույն օրը՝ օգոստոսի 2-ին, զումարվեց ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի արտահերթ նիստ, որն ընդունեց N 660-րդ բանաձևը, որով խստիվ դատապարտվում էր Իրաքի ագրեսիան և Քուվեյթի բռնակցումը: Անվտանգության խորհուրդը պահանջեց Իրաքից. «Անհապաղ և առանց որևէ պայմանների իր զորքերը հետ քաշել դեպի այն սահմանը, որը նրանք զբաղեցնում էին մինչ 1990 թ. օգոստոս ամիսը, վերջ տալ Քուվեյթի բռնակցմանը և վերականգնել Քուվեյթի ինքնիշխանությունը, անկախությունը և տարածքային ամբողջականությունը»:

1990 թ. օգոստոսի 3-ին կայացավ ԱՊԼ-ի անդամ երկրների արտգործնախարարների հանդիպումը, որի ժամանակ դատապարտվեց Քուվեյթի բռնակցումը և պահանջվեց վերականգնել վերջինիս ինքնիշխանությունը²⁹⁹: Վերոնշյալ որոշմանը կողմ քվեարկեցին 14-ը, դեմ՝ 1-ը, ձեռնպահ մնացին 5-ը, իսկ մեկն էլ քվեարկության ժամանակ հեռացավ: Ինչպես տեսնում ենք, Իրաքին դատապարտող որոշումը միաձայն չէր ընդունվել: Արաբական մի շարք պետություններ՝ Միրիան, Եգիպտոսը, Մարոկկոն շահագրգռված էին շուտափույթ վերջ

²⁹⁷ Шенников В., Совет Арабского Сотрудничества, ТАСС, ВПИ N 139, 19.07.1989, с. 35.

²⁹⁸ Гусаров В., Арабская интеграция: Робкая надежда или твердый путь? Ближний Восток и современность, Выпуск Третий, М., 1997, с. 27.

²⁹⁹ "Ас-Сияса ад-даулия", № 104, апрель, 1991 г., с. 43-51.

դնել այս «եղբայրասպան» պատերազմին, չնայած գտնվեցին որոշ արաբական երկրներ, ինչպես Եմենը, Հորդանանը, Սուդանը, որոնք չդատապարտեցին Իրաքի ագրեսիվ գործողությունները Քուվեյթի նկատմամբ³⁰⁰։ Կրկին անգամ ի հայտ եկավ արաբական երկրների ոչ միահամուռ լինելու հանգամանքը, այն էլ մի այնպիսի հարցում, որպիսին արաբական պետության անկախության և տարածքային ամբողջականության պահպանման հարցն էր³⁰¹։ Արաբները կանգնել էին նոր փաստի առջև և հարցականի տակ էին դրվել համաարաբական բոլոր կարգախոսները, որոնք տասնյակ տարիներ արաբներին միավորում էին։ Ինքնին Իրաքի հարձակումը Քուվեյթի վրա ցուցադրեց ոչ միայն լուրջ հակասությունների առկայությունն արաբական աշխարհում, այլև համաարաբական իդեալները նյութական շահի համար զոհաբերելու պատրաստականությունը։

Քուվեյթի բռնազավթումից հետո Իրաքը ՕՂԽ-ի մյուս անդամ երկրներին դիտարկում էր որպես հաջորդ հարձակման թիրախ։ Հետևաբար Իրաքի միջազգային և տարածաշրջանային ակտիվությունը չէին կարող անպատասխան մնալ ՕՂԽ-ի անդամ երկրների կողմից³⁰²։ Արդեն 1990 թ. օգոստոսի 7-ին Սաուդյան Արաբիայում տեղի ունեցավ ՕՂԽ-ի Նախարարական խորհրդի նիստ, որի ժամանակ դատապարտվեց Քուվեյթի բռնակցումը և Իրաքից պահանջվեց առանց նախապայմանների դուրս բերել իր զորքերը Քուվեյթի տարածքից։ Նույն օրը Սաուդյան Արաբիան փակեց իրաքյան նավթամուղը, որն

³⁰⁰ "New York Times", 26.10.1990.

³⁰¹ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պառնություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 655:

³⁰² Аль-Амри Сайд Сальман, Роль Саудовской Аравии в ходе кризиса в Персидском заливе (1990-1991гг.), Востоковедный сборник, М., 2001, с. 202.

անցնում էր իր տարածքով՝ ի կատար ածելով ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի տնտեսական շրջափակման վերաբերյալ որոշումը³⁰³:

Իրաքին դա ևս չսթափեցրեց, և նա դիմեց հաջորդ քայլին: Իրաքը պաշտոնապես բռնակցեց Քուվեյթին՝ հայտարարելով նրան իր 19-րդ նահանգը և վերանվանելով «Ալ-Սադամիյա»՝ ի պատիվ Իրաքի նախագահ մարշալ Սադամ Հուսեյնի: Ավելին՝ Իրաքը փորձեց իր ագրեսիվ քաղաքականությունն ուղղորդել նաև տարածաշրջանի արաբական մյուս երկրների նկատմամբ՝ այդ նպատակով օգոստոսի 9-ին կենտրոնացնելով իրաքյան զորքերը Սաուդյան Արաբիայի սահմանագծում³⁰⁴: Բաղդադի հնարավոր ռազմական հարձակումը կանխելու նպատակով ձևավորվեց միջազգային կոալիցիա, որի մեջ մտան 30-ից ավելի երկրներ, այդ թվում՝ Ճապոնիան³⁰⁵: Այն զլխավորեց ԱՄՆ-ը, որն իր զորքերը կենտրոնացրեց Սաուդյան Արաբիայի Արևելյան նահանգում՝ Քուվեյթի և Իրաքի սահմանների մոտ³⁰⁶: ՄՀԽ-ի մյուս անդամ երկրները նույնպես պատրաստակամություն հայտնեցին ընդունելու օտարերկրյա ուժերի ներկայությունն իրենց տարածքում և կոչ արեցին արաբական երկրներին միավորվել ընդդեմ իրաքյան վտանգի: Այսպես 1990 թ. օգոստոսի 19-ին Բահրեյնը և ԱՄԷ-ն թույլ տվեցին ԱՄՆ-ին զորքերը տեղակայել իրենց տարածքում³⁰⁷:

Միջազգային հանրությունը սեպտեմբերի վերջին զանազան ջանքեր կիրառեց խնդրին խաղաղ ճանապարհով լուծում

³⁰³ "Ас-Сияса ад-дауля", № 104, апр. 1991 г., с. 43-51.

³⁰⁴ The Gulf Crisis and Japan's Foreign Policy, <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-2-1.htm>

³⁰⁵ Cheveland W., A History of the Modern Middle East, p. 161; Khadduri M., Ghareeb E., War in the Gulf (1990-1991), The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications, N. Y., 1997, p. 169-179.

³⁰⁶ Саудовское информационное агентство "BAC", Каир, 11.08.1990.

³⁰⁷ Hassan Hamad Al-Alkim, The GCC States in an Unstable World, Foreign Policy Dilemma of Small States, L., 1994, p. 131.

տալու համար: Այսպես՝ Ֆրանսիայի նախագահ Ֆ. Միթերանը և ԱՄՆ-ի նախագահ Ջ. Բուշ ավագը ՄԱԿ-ում տեղի ունեցած ելույթների ժամանակ կոչ էին անում Իրաքին դուրս բերել զորքերը Քուվեյթի տարածքից: Արաբական պետությունները, մասնավորապես Ալժիրը և Մարոկկոն, իրենց սեփական ջանքերն էին գործադրում խնդրին խաղաղ լուծում տալու ուղղությամբ³⁰⁸:

Մերձավոր Արևելքում խաղաղության պահպանման և խնդրի շուտափույթ լուծման ջատագովն էր նաև Ճապոնիան, որը ոչ միայն շահագրգռված էր Տոկիոյի նավթային ներկրումների անխափան հոսքի, այլև Քուվեյթում և Իրաքում օտարերկրացիների հետ միասին պատանդ վերցված ճապոնացի քաղաքացիների կյանքի անվտանգության հարցում³⁰⁹: Ճապոնացի պատանդների թիվը, որոնց մեջ կային նաև դեսպանատան աշխատակիցներ, հասնում էր մոտ 500-ի, որոնցից 245-ը գտնվում էին Քուվեյթում, իսկ 214-ը՝ Իրաքում: Տոկիոն և միջազգային հանրությունը ջանքեր չէին խնայում հարցին շուտափույթ լուծում տալու համար, որի արդյունքում հաջողվեց 1990 թ. սեպտեմբերին ազատ արձակել պատանդության մեջ գտնվող կանանց և երեխաներին, իսկ մյուս պատանդներն ազատ արձակվեցին արդեն 1990 թ. դեկտեմբերի 6-ին³¹⁰:

Իրաքի հետագա ագրեսիան կանխելու և Քուվեյթի անկախությունը վերականգնելու նպատակով Ճապոնիայի արտգործնախարար Տարո Նակայաման և վարչապետ Տոսիկի Կաիֆուն օգոստոս և հոկտեմբեր ամիսներին այցելեցին մերձավորարևելյան երկրներ՝ Սաուդյան Արաբիա, Օման, Հորդանան, Եգիպտոս, Թուրքիա ու Սիրիա, և խորհրդակցեցին տարածաշրջանի երկրների ղեկավարության հետ՝ խնդրին լու-

³⁰⁸ Мелкумян Е., Новейшая история Кувейта, М., 2011, с. 140.

³⁰⁹ The Hostage Problem, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 58.

³¹⁰ Ibrahim L., The Gulf Crisis: Background and Consequences, Center for Contemporary Arab Studies, Washington, 1992, p. 330.

ծում տալու նպատակով³¹¹։ Ճապոնիան նաև անմիջական բանակցությունների մեջ մտավ Իրաքի հետ։ Ճապոնիայի արտգործնախարարի տեղակալ Հիսասի Օվադան ղեկավարեցին ժնկում հանդիպեց Իրաքի նախագահ Սադամ Հուսեյնի խորհրդականների հետ, այնուհետև Ճապոնիայի վարչապետ Տ. Կաիֆուն նամակ ուղարկեց Իրաքի նախագահ Հուսեյնին՝ կրկնակի անգամ խնդրելով դուրս բերել զորքերը Քուվեյթի տարածքից և լուծել խնդիրը խաղաղ ճանապարհով։ Չնայած բոլոր այս ջանքերին՝ Իրաքը չհամաձայնվեց ընդունել ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի բանաձևերը։

1990 թ. նոյեմբերի 28-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն ընդունեց N 678-րդ բանաձևը, որը սկզբունքային նշանակություն ունեցավ Իրաքի դեմ պատերազմական գործողություններ սկսելու առումով³¹²։ Պատերազմական գործողությունները, որոնք ստացան «Փոթորիկ անապատում» անվանումը, սկսվեցին 1991 թ. հունվարի 16-ին։ Ռազմական գործողության զլխավոր հարվածն իրականացվում էր Սաուդյան Արաբիայի տարածքից³¹³։ Պատերազմական գործողությունների ընթացքում 1991 թ. հունվարի 29-ին իրաքյան զորքերը ուժակոծեցին Քուվեյթ-սաուդյան սահմանագծում գտնվող «Խաֆջի» նավթահանքը³¹⁴, արդյունահանման ժամանակավոր ընդհատման պատճառ դառնալով, ինչը բավական մեծ վնաս հասցրեց Ճապոնիայի տնտեսությանը, քանի որ վերոնշյալ նավթահանքը շատ կարևոր էր Քուվեյթից նավթ ներկրելու տեսանկյունից։

³¹¹ The Gulf Crisis and Japan's Foreign Policy, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 38.

³¹² Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 657։

³¹³ Նույն տեղում, էջ 377։

³¹⁴ Clevenger D., Battle of Khafji, Air Power Effectiveness in the Desert, Volume 1, N.Y., 1996, p. 4.

Փետրվարի 24-ին ավարտվեց պատերազմի առաջին՝ օդային գործողությունների փուլը, և սկսվեց երկրորդ՝ ցամաքային գործողությունների փուլը: Այդ օրվանից գործողությունները ստացան «Անապատի պաշտպանություն» ծածկանունը: Ցամաքային պատերազմը տևեց ընդամենը 100 ժամ և ավարտվեց 1991 թ. փետրվարի 28-ին: Իրաքի պարտությունը կատարյալ էր, և Սադամ Հուսեյնը հայտարարեց, որ պատրաստ է ընդունել ՄԱԿ-ի ԱՆ-ի որոշմամբ սահմանված հաշտության պայմանները: Արդյունքում իրաքյան զորքերը դուրս բերվեցին Քուվեյթից և վերականգնվեց Քուվեյթի ինքնիշխանությունը:

Թեև Ճապոնիայի կառավարությունն անմիջական մասնակցություն չունեցավ Իրաքի դեմ բազմազգ ուժերի կողմից իրականացվող ռազմական գործողություններին, երկրում գործող «խաղաղ» սահմանադրության սկզբունքներից ելնելով, այնուամենայնիվ, իր տրամադրած ֆինանսական աջակցության շնորհիվ արդեն 1993 թ. դրությամբ լիովին վերականգնվեց ինչպես «Խաֆջի» նավթահանքը, այնպես էլ նախապատերազմյան շրջանում արձանագրված նավթային ներկրումների քանակը³¹⁵: Ավելին՝ 1991-1993 թթ. ընթացքում Ճապոնիան Քուվեյթին տրամադրեց 468.8 մլն դոլարի փոխառություն և 1.1 մլն դոլարի դրամաշնորհ³¹⁶՝ տնտեսությանը հասցված վնասների փոխհատուցման և ևս 13 մլրդ դոլարի օգնություն՝ Մոցի ականազերծման նպատակով³¹⁷:

³¹⁵ Исаев В., Филоник А., Кувейт: контуры экономических перемен (опыт развития в условиях перехода от избытка к относительному дефициту капиталов), ևշվ. աշխ., էջ 60:

³¹⁶ Özcelik S., The Japanese Foreign Policy of the Middle East between 1904-1998: Resource, Trade and Aid Diplomacy, Humanity and Social Sciences Journal, 2008, p. 140.

³¹⁷ Japan's Response to the Post-Gulf Crisis Problems, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 55-56.

Իրաքի ագրեսիան և Քուվեյթի բռնակցումն ունեցան նաև շատ ծանր սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ: Պատերազմը կոալիցիայի վրա արժեցավ 82 մլրդ դոլար, որից Քուվեյթի բաժինը կազմեց 22 մլրդ դոլար: Համեմատելու համար նշենք, որ ԱՄՆ-ի բաժինը կազմում էր 18 մլրդ, իսկ Ճապոնիայինը՝ 13 մլրդ դոլար³¹⁸:

Այսպիսով՝ Քուվեյթի բռնակցումն Իրաքի կողմից մեծ պատուհաս էր ոչ միայն արաբական աշխարհի, այլև ողջ միջազգային հանրության համար: Վտանգի տակ էր դրվել ոչ միայն Քուվեյթի ինքնիշխանության, այլև նավթային ներկրումների անվտանգության հարցը: Ինչ վերաբերում է ՄՁԽ-ի երկրներին, ապա Մոցի պատերազմը նախ և առաջ ցույց տվեց տարածաշրջանային խնդիրները միայնակ լուծելու անկարողությունը, և ի հայտ եկավ տարածաշրջանային քաղաքականության վերանայման անհրաժեշտություն: Վերոնշյալ պատերազմը ստիպեց նաև Ճապոնիային վերանայել իր արտաքին քաղաքականությունը: Թեև առաջին հայացքից թվում էր, թե Ճապոնիայի միջնորդական քաղաքականությունը, ինչպես նաև ֆինանսական աջակցությունը պատերազմի ընթացքում պետք է արժանանար դրվատանքի և երախտագիտության թե՛ միջազգային հանրության, թե՛ Քուվեյթի կառավարության կողմից, սակայն ինչպես ցույց տվեց հետագա ընթացքը, այն ունեցավ հակառակ արձագանք:

³¹⁸ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, էջ 663:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐ
ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՀԵՏ
ՀԵՏՍԱՌԸՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ
(1991-2011թթ.)

3.1 ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԵՐԶԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԵՐԻ
ԱԿՏԻՎԱՑՄԱՆ ՆՈՐ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ
ՀԵՏՍԱՌԸՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ
(1991-2011 թթ.)

Սառը պատերազմի ընթացքում Ճապոնիան, առաջ-
նորդվելով պացիֆիզմի գաղափարախոսությամբ, համոզված
էր, որ «ինչ էլ պատահի աշխարհում, այն լինելու է հրդեհ գետի
դիմացի ափում» և անմիջականորեն չի առնչվելու Ճապոնիայի
հետ³¹⁹։ Սառը պատերազմի տարիներին Ճապոնիան վարում
էր բավական պասիվ արտաքին քաղաքականություն, քանի որ
Ճապոնիա - ԱՄՆ անվտանգության համաձայնագիրը երաշ-
խավորում էր Ճապոնիայի անվտանգությունը ցանկացած
երկրի կողմից միջուկային հարձակումների դեպքում՝
հանդիսանալով «միջուկային անձրևանոց»³²⁰։ Այդ տարիներին
կարևորագույն խնդիրը Ճապոնիայի համար հանդիսանում էր
դաշնակցային հարաբերությունների պահպանումն ԱՄՆ-ի
հետ և նավթարդյունահանող արաբական երկրների հետ
հարաբերությունների ամրապնդումը, ինչը վերջինս փորձում

³¹⁹ Jameson S., Japan Confronting an Uncertain Future, Asian Perspective, A
Journal of Regional and International Affairs, Volume 21, No. 1, Spring-Summer
1997, Seoul, p. 119.

³²⁰ Նույն տեղում, էջ 120:

էր իրականացնել դրամական փոխհատուցումների և տնտեսական փոխհամագործակցության միջոցով³²¹:

Սառը պատերազմի ավարտմամբ փոխվեց ողջ միջազգային-քաղաքական մթնոլորտը, որն իր արտացոլումը գտավ նաև Ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության նոր մոտեցումների ձևավորման և ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացման մեջ³²²: Ճապոնիայի արտաքին քաղաքականության փոփոխության համար խթան հանդիսացան հետևյալ գործոնները

Առաջին հերթին միաբնեռ համակարգի ստեղծմանը զուգահեռ սկսեց ձևավորվել բազմաբնեռ համակարգը, որի ժամանակ մի շարք պետություններ, ինչպես Չինաստանը, Հնդկաստանը, չորս «ասիական վագրերը» Հարավային Կորեան, Թայվանը, Սինգապուրը և Հոնկոնգը, լուրջ մրցակցության հայտ ներկայացրին Ճապոնիային որպես տարածաշրջանային գերտերության³²³: Ավելին՝ 1993 թ. Չինաստանը դարձավ մերձավորարևելյան տարածաշրջանի նավթի կարեվորագույն ներկրողներից մեկը³²⁴, իսկ 2003 թ. զբաղեցրեց երկրորդ տեղն իր նավթային ներկրումների քանակով՝ հետևում թողնելով Ճապոնիային և զիջելով միայն ԱՄՆ-ին³²⁵: Այդ պատճառով Ճապոնիան հետաքրքրված էր միջազգային հարաբերություններում Չինաստանի ծավալապաշտական քաղաքականության «զսպման», ինչպես նաև արագ տնտեսական աճ ունեցող ասիական երկրների էներգակիրների ոլորտում

³²¹ Вербицкий С., Япония: время сложных перемен, ևշվ. աշխ., էջ 47:

³²² Japan's Role in the International Community, Current Situation of the World Economy and Japan's position, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1992, p. 303; Japanese Policy in the Middle East, <http://www.passia.org/seminars/99/japan/jpolicy.htm>

³²³ Raquel S., Why Japanese Efforts to Facilitate Middle East Talks have Failed, The Asia-Pacific Journal: Japan Focus, <http://old.japanfocus.org/Raquel-Shaoul/1990>

³²⁴ Handbook of Energy and Economic Statistics in Japan, Tokyo, 2011, p. 248.

³²⁵ International Energy Agency (IEA), Oil Market Report, 11.03.2004, p. 12.

վառելանյութի ձեռքբերման համար ներկայացրած մրցակցության հայտի դեմ պայքարելու հարցում: Չինաստանի ծավալապաշտական քաղաքականության «զսպման» մեջ շահագրգռված են նաև Սինգապուրը, Ավստրալիան, Ֆիլիպինները, Մալայզիան, Ինդոնեզիան և ԱՄՆ-ը, որոնք մեծապես աջակցում են Տոկիոյին՝ տարածաշրջանում Չինաստանի Ժողովրդավարական Հանրապետությանը (ՉԺՀ) հակազդող ուժ դառնալու հարցում³²⁶:

Երկրորդ գործոնը՝ Ճապոնիայում տեղի ունեցած ներքաղաքական փոփոխություններն էին, որոնց հիմնական պատճառներից մեկը երկրում սկսված տնտեսական ճգնաժամն էր: Այն 1989 թ. «պղպջակային տնտեսության» «պայթման» հետևանք էր³²⁷: Փաստորեն Ճապոնիայում ստեղծված ծանր տնտեսական իրավիճակը նպաստեց երկրում քաղաքական ուժերի փոփոխությանը: Այսպես՝ 1993 թ. վերջ դրվեց 1955 թվականից ի վեր իշխանության դեկին գտնվող լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցության միանձնյա կառավարմանը, և իշխանությունն անցավ կոալիցիոն կառավարությանը, որը համեմատաբար լիբերալ էր և միջազգային հարաբերություններում փորձում էր դրսևորել ավելի ճկուն քաղաքականություն³²⁸:

Երրորդ գործոնը՝ Ճապոնիայի միջազգային հարաբերություններում ունեցած ձախողումներն էին, որոնք վերագրվում

³²⁶ Carpenter T., Japan Takes a Modest Step toward Global Security, 8.01.2002, <http://www.cato.org/publications/commentary/japan-takes-modest-step-toward-global-security>

³²⁷ Ճգնաժամային իրավիճակը շարունակվեց մոտ մեկ տասնամյակ, ինչը Ճապոնական պատմագրության մեջ հայտնի է որպես «Կորցրած տասնամյակ» ("Lost decade") տերմինով՝ ընդգրկելով 1989-1999 թթ.: Այս մասին տե՛ս Dobson H., Review Article: Rethinking Japan's "lost decade", Global Society, Volume 19, No. 2, April, 2005, p. 212.

³²⁸ Abo-Kazleh M., Japanese Foreign Policy towards the Middle East: Determinants and Motives, Cairo, October 2008, pp. 18-29.

են 1990 թ. Օնցում Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնազավթման արդյունքում ի հայտ եկած ճգնաժամին³²⁹: ԱՄՆ-ի նախագահ Ջ. Բուշն ուներ մեծ սպասումներ Ճապոնիայից Իրաքի դեմ կիրառվող պատժամիջոցներին միանալու հարցում: Վաշինգտոնը պնդում էր, որ Ճապոնիան ուղարկի իր ինքնապաշտպանական զորքերը՝ բազմազգ ուժերին օգնելու համար: Սակայն Ճապոնիայի վարչապետ Տոշիկի Կայֆուն մերժեց այդ առաջարկը՝ փոխարենը տրամադրելով ՄԱԿ-ի բազմազգ ուժերին 11 մլրդ դոլարի ֆինանսական աջակցություն և լրացուցիչ 2 մլրդ դոլար՝ Իրաքի կողմից հարևան երկրներին հասցրած վնասները փոխհատուցելու համար: Ավելին՝ Տոկիոն 1991-1993 թթ. ընթացքում Քուվեյթին տրամադրեց 468.8 մլն դոլարի փոխառություն և 1.1 մլն դոլարի դրամաշնորհ՝ տնտեսությանը հասցված վնասների փոխհատուցման և ևս 13 մլրդ դոլարի օգնություն՝ Օնցի ականազերծման նպատակով³³⁰: Միջազգային հանրությունը քննադատեց նրա քաղաքականությունը՝ անվանելով այն «չեկային գրքույկի դիվանագիտություն»³³¹: Ավելին՝ Տոկիոյի կիրառած ջանքերը՝ Քուվեյթի բռնազավթմանը վերջ դնելու և հատկազգած ֆինանսական աջակցությամբ երկրի վնասված տնտեսությունը շուտափույթ վերականգնելու ուղղությամբ, Քուվեյթի կառավարությունը նույնպես չգնահատեց ըստ արժանվույն: Վերջինս «բաց էր թողել» Ճապոնիայի անունն այն երկրների ցանկից, որոնց հայտնում էր իր խորին շնորհակալությունը և երախտագիտությունը՝ պատերազմի ընթացքում աջակցություն ցուցա-

³²⁹ International Energy Agency, Monthly Oil Market Report: April, Paris: IEA, 1991, p. 25, http://stockholm.sgir.eu/uploads/Chakarova_SGIR-Stockholm.pdf

³³⁰ Özçelik S., նշվ. աշխ., էջ 140; Japan's Response to the Post-Gulf Crisis Problems, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 55-56.

³³¹ Tomohito S., Koizumi Diplomacy: Japan's Kantei Approach to Foreign and Defense Affairs, Washington, 2007, p. 5.

բերելու համար³³²: Ըստ շատ քաղաքագետների կարծիքի՝ այս ամենը խթան հանդիսացավ Ճապոնիայի համար վերանայելու իր մերձավորարևելյան քաղաքականությունը և կտրուկ փոփոխման ենթարկելու տարածաշրջանի խնդիրների նկատմամբ ունեցած իր մոտեցումները³³³:

Փաստորեն Տոկիոյի արտաքին քաղաքականության ձախողումը, երկրում սկսված տնտեսական ճգնաժամը և դրա արդյունքում տեղի ունեցած իշխանափոխությունը նպաստեցին Ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության վերանայմանը, որն արտահայտվեց առաջին հերթին միջազգային-քաղաքական գործընթացներում Ճապոնիայի դերի ակտիվացմամբ³³⁴: 1991 թ. Մադրիդյան համաժողովից հետո Ճապոնիան սկսեց բավական ակտիվ քաղաքականություն դրսևորել՝ գլխավորելով շրջակա միջավայրի խնդիրների լուծմանը նվիրված բազմակողմանի բանակցությունները, մասնակցելով ջրային ռեսուրսների, տարածաշրջանային տրնտեսական զարգացումներին և փախստականների խնդիրներին նվիրված աշխատանքային խմբերին: Ավելին՝ 1992 թ. հունիսին Ճապոնիայի խորհրդարանում ընդունվեց «ՄԱԿ-ի խաղաղության համագործակցություն» օրինագիծը, համաձայն որի՝ Տոկիոն իրավունք էր ստանում մասնակցելու ՄԱԿ-ի խաղաղապահ գործողություններին³³⁵: Վերոնշյալ օրինագիծը հնարավորություն տվեց Տոկիոյին ձեռք բերել նոր դի-

³³² Ikeda A., Seeking a Say for Her Pay, Middle East Dialogue, November, 1994, p. 5.

³³³ Armitage R., U.S.-Japan Relations in the Middle East, Washington, D.C.: The Middle East Institute, 1998, p. 7; Tomohito S., Becoming More Realistic in the Post-Cold War: Japan's Changing Media and Public Opinion on National Security, Japanese Journal of Political Science, No. 8, June, 2007, p. 172-174.

³³⁴ Ito T., Melvin M., Japan's Big Bang and the Transformation of Financial Markets, Cambridge, July, 1999, p.1, <http://www.nber.org/papers/w7247>

³³⁵ Raquel S., Why Japanese Efforts to Facilitate Middle East Talks have Failed, The Asia-Pacific Journal: Japan Focus, <http://old.japanfocus.org/Raquel-Shaoul/1990>

վանագիտական գործիք՝ միջազգային կարևոր գործընթացներին մասնակից լինելու համար: Շնորհիվ այդ օրինագծի Ճապոնիան սկսեց ինքնապաշտպանական գորքեր ուղարկել զանազան «տաք գոտիներ», ինչպիսին է Կամբոջան, Ռուանդան, Մոզամբիկը, Զաիրը՝ միջազգային խաղաղության պահպանման նպատակով³³⁶: 1996 թ. Տոկիոն մոտ 77 դիտորդ ուղարկեց պաղեստինյան ընտրությունները վերահսկելու և 45 զինվոր՝ Գոլանի բարձունքներում ՄԱԿ-ի խաղաղապահ ուժերի կողմից իրականացվող գործողություններին մասնակցելու համար: Դա Ճապոնիայի առաջին խաղաղապահ առաքելությունն էր մերձավորարևելյան տարածաշրջանում³³⁷:

Արդեն 1997 թվականից Ճապոնիայի ռազմական հայեցակարգում հայտնվեցին նոր միտումներ, որոնք առաջին հերթին ուղղված էին Ճապոնիայի ինքնապաշտպանական ուժերը (ՃԻՈՒ) տարածաշրջանային ռազմական ուժի վերածելու մտադրության հետ: Բացի այդ, ծագող արևի երկիրն աստիճանաբար մեծացրեց իր ռազմաքաղաքական դերն աշխարհում, ինչպես նաև տարածաշրջանային անվտանգության համակարգում, որի վառ օրինակ էր 1999 թ. ԱՄՆ-ի կողմից Գուամում անցկացվող զորավարժություններին մասնակցելը, իսկ 2000 թ. Տոկիոն պայմանագիր ստորագրեց Սինգապուրի հետ՝ վերջինիս ռազմական բազաները հարկ եղած ժամանակ օգտագործելու վերաբերյալ³³⁸:

³³⁶ Shigeru K., Japan and PKO, Japanese Experiences and Its Policy, The Journal of International Studies (Osaka Gakuin University), Volume 12, No. 2, December, 2001, pp. 85-109.

³³⁷ Dowty A., Japan and the Middle East: Signs of Change?, Middle East Review of International Relations, Volume 4, No. 4, December, 2000, p. 72; Berger M., Japan Debates a New Role: Facing the Mideast Crisis, The New Leader, No. 73, 17.09.1990, p. 5.

³³⁸ Will Japan Rearm, 28.05.2001, <http://www.stratfor.com/search/site/Will%20japan%20rearm>

Արդեն 2001 թ. ապրիլին, երբ Ճապոնիայում իշխանության եկավ վարչապետ Ջունիչիրո Կոիզումին, երկրում բարձրացվեց սահմանադրական դրույթների վերանայման խնդիրը, մասնավորապես կարևոր տեղ տրվեց զենքերի տեխնոլոգիայի և սպառազինությունների արտահանումն արգելող օրինագրծերի վերանայման հարցին³³⁹:

Ճապոնիայի ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացումը խթանող սահմանադրական մի շարք բարեփոխումներ հնարավոր դարձավ կյանքի կոչել 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին Նյու Յորքում տեղի ունեցած դեպքերից հետո, երբ միջազգային անվտանգության համակարգին սպառնացող վտանգը ստիպեց Ճապոնիային որոշակի քայլեր ձեռնարկել³⁴⁰: Այսպես՝ 2001 թ. հոկտեմբերին Ճապոնիան ընդունեց հակաահաբեկչական հատուկ օրենք 2 տարի ժամկետով, համաձայն որի՝ Տոկիոն իրավունք ստացավ ինքնապաշտպանական զորքեր ուղարկել Աֆղանստան՝ ահաբեկչության դեմ պայքարելու և Միացյալ Նահանգների և աջակցություն ցուցաբերելու նպատակով³⁴¹: 2001 թ. նոյեմբեր և դեկտեմբեր ամիսներին Ճապոնիան երեք ականակիր նավեր ուղարկեց Հնդկական օվկիանոս³⁴²: Ավելին 2001 թ. նոյեմբերին Ճապոնիան մասնակցեց Գումամու և Սան Դիեգոյում տեղակայված ԱՄՆ-ի նավատորմի կողմից իրականացվող ռազմական գործողություններին:

³³⁹ Raquel S., Japan's Changing Defense Policy: Military Deployment in the Persian Gulf, Japanese Studies, Vol. 27, No. 3, December, 2007, p. 235; Corey W., Japan's New Approach to the Export of Arms, 11.01.2012; <http://asw.newpacificinstitute.org/?p=9885>

³⁴⁰ «Japan Echo», Vol. 32, N 2, April 2004, <http://www.japanecho.com>

³⁴¹ Setzner T., Japan's Defence Policy and Bureaucratic Politics, 1976-2007, N.Y., 2010, p. 1.

³⁴² Raquel S., Japan's Changing Defense Policy: Military Deployment in the Persian Gulf, նշվ. աշխ., էջ 239:

2003 թ. մայիսի 15-ին Ճապոնիայի խորհրդարանն ընդունեց երեք օրինագիծ, որոնք հայտնի են «Հնարավոր պատերազմների օրենք» անվամբ: Այս օրինագծերի շնորհիվ իշխանությունը ստացավ լիազորություններ մոբիլիզացնելու ինքնապաշտպանական զորքերը ճապոնացիների դեմ հնարավոր ռազմական հարձակում իրականացնելու դեպքում: Օրենքը թույլ էր տալիս երկրի վարչապետին արտակարգ իրավիճակներում հրամաններ արձակել³⁴³, որը բավական մեծ առաջընթաց էր երկրի ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացման տեսանկյունից:

2003 թ. հուլիսի 26-ին Ճապոնիայի խորհրդարանում ընդունվեց հակաահաբեկչության վերաբերյալ օրենք, համաձայն որի կառավարությունը կազմեց 1000 հոգուց բաղկացած խումբ և աշնանն ուղարկեց Իրաքի Սամավա քաղաք՝ վերակառուցողական աշխատանքներին աջակցություն ցուցաբերելու նպատակով³⁴⁴: Ավելին՝ 2004 թ. փետրվարին ծագող արևի երկիթը հումանիտար աջակցություն ցուցաբերելու նպատակով Իրաք ուղարկեց նաև ցամաքային զորքեր: Այսպիսով՝ սահմանվեցին ինքնապաշտպանական զորքերի հետևյալ գործառույթները՝ ջրամատակարարում և ջրի մաքրման աշխատանքներ, տեղի բնակչությանը բժշկական աջակցության տրամադրում, ինչպես նաև դպրոցների և ճանապարհների վերանորոգման աշխատանքների իրականացում³⁴⁵: Փաստորեն Ճապոնիան, զորքեր տեղակայելով Իրաքում, հնարավորություն էր ստանում նախ՝ իր միջազգային ներդրումն ունենալ հակամարտության լուծման հարցում, երկրորդ՝ ամրապնդում էր իր ռազմավարական կապերն ԱՄՆ-ի հետ և ամենակարևորը՝ նպաստում էր հետհուսեյն-

³⁴³ Նույն տեղում, էջ 234:

³⁴⁴ Сенаторов А., Япония : от "одинокого пацифизма" к "обычной стране"?, Проблемы Дальнего Востока, N 1, М., с. 79-80.

³⁴⁵ Япония и глобальные вызовы : стратегия борьбы, М., 2008, с. 111.

յան Իրաքի վարչակարգի հետ հարաբերությունների զարգացմանը, ինչը, անկասկած, նավթային ներկրումների անխափան հոսքի երաշխիք էր³⁴⁶։ Այսպիսով՝ Իրաքում ճապոնացի զինվորների ներկայությունն ավետեց որակապես նոր դարաշրջանի սկիզբ Տոկիոյի համար և հաստատեց ճապոնիայի կենսական կարևոր շահերը Մոցի տարածաշրջանում³⁴⁷։

Ճապոնիայի ինքնապաշտպանական ուժերը պետք է մնային Իրաքում մինչև 2004 թ. դեկտեմբերի 14-ը³⁴⁸։ Սակայն 2004 թ. հոկտեմբերի 29-ին ճապոնացի սպա Կոդա Սյոսեն Իրաքի «Զարկավի» ահաբեկչական խմբավորման կողմից պատանդ էր վերցվել և ճապոնիայի կառավարությանը պահանջ էր ներկայացվել 72 ժամվա ընթացքում դուրս բերել ճապոնական զորքերն Իրաքի տարածքից։ Պահանջը չկատարվելու պատճառով սպային կախաղան էին հանել³⁴⁹։ Այս իրադարձությունը ստիպեց վարչապետ Ջ. Կոիձումիին 2004 թ. դեկտեմբերի 9-ին ընդունել որոշում՝ Իրաքում գտնվող ճապոնական ռազմական անձնակազմի գործողությունների ժամկետները երկարաձգելու վերաբերյալ³⁵⁰։ Եվ միայն 2006 թ. հու-

³⁴⁶ Իրաքի միայն հետազոտված նավթահանքերում առկա է շուրջ 112 մլրդ բարել նավթ։ Ճապոնիան ներկրում է Իրաքից 120000 բարել նավթ՝ 1 օրում, որը կազմում է իր նավթային ներկրումների 3.2%-ը։ Այս մասին տե՛ս Masaki H., Japan in Iraq: Goodbye Troops, Hello Aid, Asia Times, Hong Kong, 26.07.2006, <http://www.atimes.com/atimes/Japan/HG26Dh01.html>

³⁴⁷ Political Handbook of the Middle East 2008, Washington, 2008, p. 12; Raquel S., Japan's Changing Defense Policy: Military Deployment in the Persian Gulf, նշվ. աշխ., էջ 240։

³⁴⁸ Statement by Prime Minister Junichiro Koizumi Concerning the Establishment of the Law Concerning the Special Measures on Humanitarian and Reconstruction Assistance in Iraq, 26.07.2003, http://www.kantei.go.jp/foreign/koizumispeech/2003/07/26danwa_e.html

³⁴⁹ "The Weekly Post", North Carolina, 08.11.2004.

³⁵⁰ Япония и глобальные вызовы : стратегия борьбы, նշվ. աշխ., էջ 129։

նիսին Ճապոնիայի կառավարությունը դուրս բերեց իր գործերն Իրաքի տարածքից:

Երկրի ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացումը շարունակվեց նաև հետագա տարիներին: 2007 թ. հունվարի 9-ին Տոկիոն որոշում ընդունեց Ճապոնիայի պաշտպանության գործակալությունը պաշտպանության նախարարության վերածելու վերաբերյալ, ինչն իրավասություն տվեց երկրի իշխանությանն արտակարգ իրավիճակներում գործելու ավելի կտրուկ՝ մեծացնելով վերջինիս դերն արտաքին քաղաքականության որոշումների վրա ազդելու, ինչպես նաև Ճապոնիայի տարածքի վրա հնարավոր ռազմական գործողությունների իրականացումը կանխելու հարցում³⁵¹: Դրա վառ օրինակ կարող է ծառայել Մոցի տարածաշրջանից Ճապոնիա առաքվող նավթի և բնական գազի ծովային ուղիների հնարավոր վնասումը, ինչը պատճառ կհանդիսանա ներկրվող վառելանյութի ընդհատման համար³⁵²: «Ծովային ուղիների» հայեցակարգը որպես գաղափար ի հայտ է եկել դեռևս 1981 թ. ԱՄՆ-ի նախագահ Ռոնալդ Ռեյգանի և վարչապետ Սուձուկի Ջենկոյի միջև ռազմական համագործակցության շուրջ խորհրդակցության ժամանակ: Սակայն այդ հայեցակարգը հնարավոր եղավ կյանքի կոչել միայն 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ի դեպքերից հետո:

Ճապոնիայի տնտեսության համար կենսական կարևորություն ներկայացնող էներգակիրների առաքումը Մոցի տարածաշրջանից մինչև Ճապոնիայի մաքրագտման գործարաններն անցնում են հետևյալ ծովային ուղիներով՝ Հորմուզի

³⁵¹ Exclusive Interview: Shinzo Abe, 31.10.2006, <http://www.ft.com/cms/s/0/ba65e892-68f6-11db-b4c2-0000779e2340.html#axcz2 HNxcI8XE>.

³⁵² Raquel S., Japan's Changing Defense Policy: Military Deployment in the Persian Gulf, ևշվ. աշխ., էջ 238:

նեղուցով³⁵³, Հնդկական օվկիանոսով, Մալակկա, Լոմբոկ, Սունդա և Մակասարյան նեղուցներով, Հարավ-Չինական և Արևելաչինական ծովերով: Հետսառըպատերազմյան շրջանում բազմաթիվ համակարգի ձևավորման և բազմազան շահերի բախումների հավանականության մեծացման պայմաններում վերոնշյալ տարածքներով անցնող ծովային ուղիները դարձել են ավելի խոցելի, և վերջիններիս անվտանգության ապահովումը բավական բարդացել է: Ծովային ուղիների անվտանգության ապահովման հարցում Ճապոնիայի մտավախությունը լիովին հիմնավորված է, քանի որ ամեն վայրկյան թե՛ մերձավորարևելյան, թե՛ Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում առկա տարածքային ցանկացած խնդրի սրման արդյունքում կարող են վտանգի տակ դրվել Ճապոնիա առաքվող նավթի և բնական գազի ներհոսքը, որը լուրջ վնաս կհասցնի երկրի տնտեսությանը: Նամանավանդ, որ վերոնշյալ ծովային ուղիներն անցնում են այնպիսի տարածքներով, որտեղ բավական մեծ են տարածքային խնդիրների շուրջ առկա տարաձայնությունները:

Մյուս կարևոր գործոնը, որը մեծ վտանգ է ներկայացնում Ճապոնիայի նավթի ծովային ուղիներին՝ ծովահենների և ահաբեկիչների խնդիրն է: Ծովահենների թիվը վերջին տասնամյակների ընթացքում բավական մեծացել է, որը պայմանավորված է մի շարք գործոնների առկայությամբ: Նախ մեծացել է ծովի դերը՝ որպես ապրանքատեղափոխման միջոց³⁵⁴: Ավելին՝ ծովային ուղիներով են առաքվում էներգա-

³⁵³ Հորմուզի նեղուցով են առաքվում Սաուդյան Արաբիայի, Քուվեյթի, Կատարի և ԱՄԷ-ի նավթային մատակարարումները: Այս մասին տե՛ս Строительство новых нефтепроводов, ТАСС, Атлас N 27 (1409), 06.07.1984, стр. 44.

³⁵⁴ International Maritime organization, <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx?SouthChinaSea/SpratlyIslands>, <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/spratly.htm>

կիրները, որոնք, բնականաբար, գալթակղիչ են ծովահենների համար: Ծովահենների հարձակումների վտանգը Ճապոնիայի նավթի ծովային ուղիներին սպառնում են ինչպես Մոցի, այնպես էլ խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջաններում, որը, անշուշտ, ստիպում է Ճապոնիային ուժեղացնել իր ռազմաքաղաքական դերը՝ երկրի տնտեսական շահերից ելնելով: Ըստ «Միջազգային ծովային վարչության» ("International Maritime Bureau") տվյալների՝ ծովահենների կողմից իրականացվող հանցագործությունների թիվը գնալով աճում է³⁵⁵: Բարձր ռիսկային գոտիների շարքում են Հորմուզի նեղուցը, Սոմալիի և Ադենի ծոցերը, Պերուի, Բանգլադեշի և Մալայզիայի ծովային տարածքները, որտեղ գրանցվել են տարեկան հարձակումների մոտ կեսը³⁵⁶: Միայն Հորմուզի նեղուցով օրական առաքվում է 15.5 մլն բարել նավթ, որը կազմում է ընդհանուր նավթային արտահանումների 73%-ը³⁵⁷, իսկ Մալակկայի նեղուցով՝ 10.3 մլն բարել նավթ³⁵⁸: Հորմուզի նեղուցով առաքվող նավթի 7%-ն արտահանվում է Միացյալ Նահանգներ, 25%-ը՝ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ և 55-60%-ը՝ Ճապոնիա³⁵⁹: Հետևաբար նավթի արտահանումը խոչընդոտող ցանկացած միջադեպ կարող է մեծ վնաս հասցնել վերոնշյալ երկրների տնտեսություններին:

Մոցի տարածաշրջանում նավթի ծովային ուղիների անվտանգությանը հատկապես մեծ վտանգ են ներկայացնում Սոմալիի ծովահենները³⁶⁰, որոնց ռազմաքաղաքական տեղակայված են Աֆրիկայի մոտ գտնվող Սոմալի պետության

³⁵⁵ Halloran R., A Maritime Nightmare in the Making, The Japan Times, 06.03.2004, <http://www.japantimes.co.jp/text/eo20040306a2.html>

³⁵⁶ International Maritime Bureau, 2007, p. 5, <http://www.icc-ccs.org>

³⁵⁷ «Kyodo News Service», 18.05.1984.

³⁵⁸ Lehr P., Violence at Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism, N.Y., 2006, p.23.

³⁵⁹ «The Japan Times», 07.06.1987.

³⁶⁰ Lehr P., նշվ. աշխ., էջ 2:

ափամերձ շրջաններում, որն իր դիրքով շատ հարմար է Կարմիր և Արաբական ծովերի, ինչպես նաև Հորմուզի նեղուցով և Ադենի ծոցով նավարկող նավերի վրա վերահսկողություն սահմանելու տեսանկյունից: Ըստ տվյալների՝ Ճապոնիայի ներկրումների 92%-ն անցնում են Ադենի ծոցով, և ծովահենների կողմից հարձակումների պատճառով մեծ վնաս է հասցվել երկրի տնտեսությանը³⁶¹: Այդ պատճառով 2009 թ. մարտին Ճապոնիան Ադենի ծոց ուղարկեց ծովային ինքնապաշտպանական զորքեր՝ Սոմալիի ծովահեններին հակահարված տալու նպատակով: Սակայն դա չկանգնեցրեց ծովահեններին, որոնք շարունակում են մինչ օրս ընդլայնել իրենց ազդեցության գոտիները: Միայն 2011 թ. ճապոնական նավերը կողոպտվել են ծովահենների կողմից ավելի քան 10 անգամ, ինչը մեծ սպառնալիք է Ճապոնիայի տնտեսության համար:

Ճապոնիայի էներգետիկ անվտանգությանը, բացի ծովահեններից, մեծ վտանգ է սպառնում նաև ահաբեկչական կազմակերպությունների, հատկապես իսլամական «Ալ-Շաբաաբ» ("Al-Shabaab") խմբավորման³⁶² և «Աբդուլ Ազզամ բրիգադ»-ի ("Abdullah Azzam Brigades") կողմից³⁶³: Ըստ

³⁶¹ Japan to Build Navy Base in Gulf of Aden, 11.05.2010, http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2010/05/11/japan-to-build-navy-base-in-Gulf-of-Aden/UPI-60511273596816/

³⁶² Այս ծայրահեղական ահաբեկչական խմբավորումն առաջացել է Սոմալիում տիրող անկայուն քաղաքական և սոցիալական իրավիճակների արդյունքում: Այս մասին տե՛ս AU Says Al-Shaab Is Driven By Global Terrorist Agenda, <http://www.terrorismwatch.org/2012/02/au-says-al-shaab-is-driven-by-global.html>

³⁶³ «Աբդուլ Ազզամ բրիգադ»-ն անվանվել է հայտնի իսլամական քարոզիչ, շեյխ Աբդուլ Ազզամի անունից, ով 1980-ականներին ոգեշնչել է «Աֆղան արաբներին»: «Աբդուլ Ազզամ բրիգադ»-ը սուննի իսլամական ռազմական խմբավորում է, որը ստեղծվել է 2009 թ. Սալեհ Ալ-Փարաավիի կողմից: Այս խմբավորումն ունի զանազան ճյուղեր մի շարք երկրներում, ինչպիսին են՝ Լիբանանը, Պակիստանը, Սիրիան, Հորդանանը:

պաշտոնական տվյալների՝ վերոնշյալ խմբավորումները կապված են «Ալ-Կաիդա» ահաբեկչական կազմակերպության հետ³⁶⁴: 2010 թ. օգոստոսի 3-ին «Աբդուլ Ազզամ բրիգադ»-ի ահաբեկչական գործողությունների զոհ դարձավ Հորմուզի նեղուցով Կատարից Ճապոնիա ուղևորվող նավթային տանկերը՝ «Մ.Սթարը» («M.Star»)³⁶⁵, ինչը լուրջ մտահոգություն առաջացրեց Ճապոնիայի կառավարության և նրա բիզնես հասարակության շրջանակներում: Այդ է պատճառը, որ Ճապոնիան, ելնելով իր տնտեսական շահերից, որոշեց 2011 թ. հուլիսին Ադենի ծոցում գտնվող Ջիբութի նավահանգստում տեղակայել ռազմածովային բազա, որը Ճապոնիայի առաջին ծովային ռազմական բազան է Երկրորդ աշխարհամարտից հետո (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 7)³⁶⁶:

Այսպիսով՝ աշխարհաքաղաքական փոփոխությունները, որոնք տեղի ունեցան հետսառըպատերազմյան շրջանում, նպաստեցին Ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության նոր մոտեցումների ձևավորմանը և ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացմանը:

3.2 ՀԱՊՈՂԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄՂԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐԵՐԻ ՂԵՏ (1991-2011 թթ.)

Հետսառըպատերազմյան շրջանում Ճապոնիա-ՄՂԽ քաղաքական հարաբերությունները բնութագրելիս նույնպես

³⁶⁴ Lehr P., նշվ. աշխ., էջ 19; Bruton B., Somalia: A New Approach, N.Y., 2014, p.3.

³⁶⁵ Տանկերը Կատարից Ճապոնիա էր առաքում 2 մլն բարել նավթ: Այս մասին տե՛ս Worth R., Tanker Damage Caused by Attack, Inquiry Finds, 06.08.2010, http://www.nytimes.com/2010/08/07/world/middleeast/07tanker.html?_r=0

³⁶⁶ Eight Somali Pirates Killed as South Korea Rescues Freighter Crew, 21.01.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/21/south-korea-rescue-somali-pirates>

կարելի է կիրառել «կորցրած տասնամյակ» տերմինը, քանի որ վերջին անգամ Ճապոնիայի արտգործնախարարը Տարո Նակայաման, այցելել էր ՄՀԽ-ի երկրներ 1990 թ. օգոստոսին: Եվ միայն 10 տարվա ընդմիջումից հետո 2000 թ. հունվարի 8-14-ը Ճապոնիայի արտգործնախարար Յոհեյի Կոնոն առաջին անգամ այցելեց Մոսկվա տարածաշրջան: Ճապոնիայի արտգործնախարարի առաջին այցելությունը եղավ Կատար, որի ժամանակ Յ. Կոնոն նշեց Ճապոնիայի համար ՄՀԽ-ի երկրների հետ հարաբերությունների ամրապնդման կարևորության, ինչպես նաև բազմակողմանի հարաբերությունների հաստատման անհրաժեշտության մասին³⁶⁷:

2006 թ. Ճապոնիան ընդունեց «Ազգային էներգետիկ նոր ուղղվածություն»³⁶⁸: Ըստ այդ ուղղվածության կոչ է արվում ամրապնդել հարաբերությունները նավթ և գազ արդյունահանող երկրների հետ օգտագործելով ՊՋԱ-ի ծրագիրը և ազատ առևտրի պայմանագիրը, որն արդեն 2006 թ. սեպտեմբերին կնքվեց Տոկիոյում Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի երկրների միջև³⁶⁹:

Ճապոնիա-ՄՀԽ հարաբերություններում հատկապես կարևորվում է առևտրատնտեսական հարաբերությունների ոլորտը, որը տարեցտարի ավելի է զարգանում:

Ճապոնիան, ունենալով նավթային մեծ պահանջարկ, ՄՀԽ-ի անդամ երկրներից ներկրում է արդյունահանված նավթի 73,7%-ը, որից 27,8%-ը Սաուդյան Արաբիայից,

³⁶⁷ The Visit to the Gulf Countries by Minister for Foreign Affairs Yohei Kono (Overview and Evaluation), <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/fmv/0101/overview.html>

³⁶⁸ Masaki H., Japan's New Energy Strategy, 13.01.2006, <http://www.atimes.com/atimes/Japan/HA13Dh01.html>

³⁶⁹ Mohamed Abdel Raouf, GCC – Japan Environment Relations and Its Growing Significance, 10.14.2011, <http://jime.ieej.or.jp/htm/english/2011/1014.htm>

23.8%-ը՝ ԱՄԷ-ից, 10.8%-ը՝ Կատարից, 7.6%-ը՝ Քուվեյթից, 2.1%-ը՝ Օմանից, 1.6%-ը՝ սաուդա-քուվեյթյան «Չեզոք գոտուց» («Խաֆջի» նավթահանքից): Ճապոնիան համագործակցում է ՄՀԽ-ի անդամ երկրների հետ նաև ատոմային էներգիայի զարգացման ոլորտում: Մինչ 1990 թ. ճապոնական ատոմային արդյունաբերությունն ուներ ներքին ուղղվածություն, սակայն 1990 թ. հետո ճապոնիան սկսեց կառուցել ատոմակայաններ (աէկներ) նաև արտերկրում: Ատոմային համագործակցության սկիզբը Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի երկրների միջև դրվեց 2007 թ. մայիսին, երբ Ճապոնիայի վարչապետ Շինձո Աբեն այցելեց Կատար: Հետագայում 2008 թ. դեկտեմբերին, ԱՄԷ-ի ներկայացուցիչները հանդիպեցին «Միցուբիշի հևի ինդասթրիս» ("Mitsubishi Heavy Industries") ընկերության ներկայացուցիչների հետ, որտեղ քննարկվեց ԱՄԷ-ում աէկներ կառուցելու հարցը:

Թե՛ Ճապոնիան, թե՛ ՄՀԽ-ի երկրներն ունեն ընդհանուր շահեր և համագործակցում են միմյանց հետ տարաբնույթ ոլորտներում: Դիտարկենք Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև քաղաքատնտեսական հարաբերություններն առանձին-առանձին:

3.2.1. ՃԱՊՈՆԻԱ - ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄԻԱՅՅԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՄԷ-ի ամենահարուստ եմիրությունն Աբու Դաբին է, որին հաջորդում են Դուբայը և Շարջան: ԱՄԷ-ն երկրորդ ամենախոշոր նավթ արդյունահանող պետությունն է Մոնցում: Նավթի պաշարները հաշվվում են 200 մլրդ բարել, իսկ գազինը՝ 6 տրիլիոն խորանարդ մետր³⁷⁰: Գազի պաշարների

³⁷⁰ Александров И., Монархии Персидского залива: Этап модернизации, М., 2000, с. 23.

քանակով ԱՄԷ-ն զբաղեցնում է չորրորդ տեղը՝ Ռուսաստանից, Իրանից և Կատարից հետո:

ԱՄԷ-ն ճապոնիա է արտահանում իր արդյունահանված նավթի 62%-ը՝ զբաղեցնելով երկրորդ տեղը Սաուդյան Արաբիայից հետո ճապոնիա արտահանած նավթի քանակով և ապահովելով ճապոնիա ներկրվող նավթի 25%-ը³⁷¹, որի դիմաց Տոկիոն տրամադրում է տեխնիկական սարքավորումներ, էլեկտրոնիկա, տրանսպորտային միջոցներ, կոունկներ, բեռնատարներ, պոլիէսթեր և այլն³⁷²: Այսպես՝ 2008 թ. դրությամբ ապրանքաշրջանառությունը ճապոնիայի հետ կազմել է 15,38 մլրդ դոլար, որից 80,8%-ը գոյացել է նավթի, իսկ մնացած 11,5%-ը՝ նավթային այլ ապրանքների և այլումինի վաճառքի արդյունքում³⁷³: «Ջապան Էքսթերնալ Թրեյդ Օրգանիզեյշն»-ի (ՋԵՏՏՕ) («Japan External Trade Organization» (JETRO)) տվյալների համաձայն՝ 2006 թ. դրությամբ նաև աճել է ճապոնական ընկերությունների թիվն ԱՄԷ-ում՝ 216-ից հասնելով 294-ի, իսկ 2007 թ. դրությամբ՝ գրանցվել է ներդրումների 34%-ի աճ³⁷⁴:

Արդեն 2007 թ. ապրիլի 17-ին Տոկիոյում տեղի ունեցավ «Ճապոնիա – ԱՄԷ տնտեսական հանձնաժողովի» առաջին հանդիպումը, որն ազդարարեց տնտեսական հարաբերությունների նոր փուլ երկու երկրների միջև, ինչն իր ազդեցու-

³⁷¹ Япония создает запас нефти из ОАЭ на случай мирового кризиса поставок, 20.12.2009, <http://ria.ru/crisis/20091220/200340640.html>

³⁷² The Value of Emirati Exports to Japan Surged by 25% in 2006, Newsletter No. 636, News-Analysis, 06.06.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/june2007/june2007n636.htm>

³⁷³ Non-Petroleum Sectors of Japan-UAE Trade Come into View, Newsletter No. 832, News-Analysis, 01.12.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/december2007/december2007n832.htm>

³⁷⁴ Meti Minister Masayuki Naoshima Makes Quiet Visit to the Emirates, Newsletter No. 1498, News-Analysis, 26.10.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/october2009/october2009n1498.html>

թյունն ունեցավ նաև երկու երկրների քաղաքական հարաբերությունների վրա: 2007 թ. մայիսին վարչապետ Շ. Աբեն առաջին անգամ այցելեց ԱՄԷ՝ դառնալով առաջին վարչապետը Տակետ Ֆուկուդայից հետո (1978 թ.), ով այցելեց Էմիրություններ: Այցելության ժամանակ հանդիպեց ԱՄԷ-ի նախագահ Շեյխ Խալիֆա բին Ջաիդ ալ Նահյանի հետ, որի ժամանակ վերջինս նշեց, որ մեծապես կարևորում է ճապոնական ընկերությունների ներկայությունն իր երկրում³⁷⁵:

Աբու Դաբիի կառավարության ներդրումային գործիքը՝ «Ինթերնեյշնալ պետրոլեում ինվեստմենտ կոմպանի»-ն («International Petroleum Investment Company») 2007 թ. ձեռք բերեց ճապոնական «Կոսմո օյլ» («Cosmo Oil») ընկերության բաժնետոմսերի 20.8%-ը՝ վճարելով 776 մլն դոլար³⁷⁶: «Կոսմո օյլ»-ը ներկայումս ճապոնիայի չորրորդ ամենախոշոր նավթային ընկերությունն է: Ըստ «Ինթերնեյշնալ պետրոլեում ինվեստմենտ կոմպանի»-ի գործադիր տնօրենի՝ Խադիմ ալ-Քուբաիսի խոսքերի՝ «Կոսմո օյլ»-ի ներդրումներն Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում շատ կարևոր են ԱՄԷ-ի համար: «Կոսմո օյլ»-ն էլ իր հերթին հայտարարեց, որ ԱՄԷ-ն շատ կարևոր պետություն է ճապոնիայի տնտեսության համար՝ լինելով Օոգի խոշորագույն նավթ արտահանող երկրներից մեկը, որն իր արդյունահանած նավթի մեծ մասն արտահանում է ճապոնիա³⁷⁷: Հատկանշական է, որ մինչ այդ

³⁷⁵ Prime Minister Abe's Visit to the United Arab Emirates, Newsletter No. 597, News-Analysis, 01.05.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/may2007/may2007n597.htm>

³⁷⁶ A Banner Year for Japan-UAE Relations, Newsletter No. 857, News-Analysis, 24.12.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/december2007/december2007n857.htm>

³⁷⁷ Abu Dhabi Government Becomes Largest Shareholder in Cosmo Oil, Newsletter No. 744, News-Analysis, 19.09.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/september2007/september2007n744.htm>

(2007 թ. ապրիլի 29-ին) «Աբու Դաբի նեյշնալ օյլ կոմպանի»-ն արդեն ձեռք էր բերել համաձայնություն «Ջապան Բանկ ֆոր ինթերնեյշնալ կոոպերեյշն»-ի (ՋԲԻԿ) ("Japan Bank for International Cooperation" (JBIC)) հետ ընդլայնելու իր երկրին տրամադրվող փոխառությունների չափը հասցնելով այն 1 մլրդ դոլարի: Իր հերթին ԱՂՆՕԿ-ը համաձայնվեց երկարաժամկետ պայմանագիր կնքել ճապոնական ընկերությունների հետ՝ նավթ մատակարարելու վերաբերյալ³⁷⁸:

Ճապոնական «Աբու Դաբի օյլ» ("Abu Dhabi Oil") ընկերությունը, որի Բաժնետոմսերի 63%-ը պատկանում է «Կոսմո օյլ»-ին, երկարաձգեց կոնցեսիոն պայմանագրերն ԱՄԷ-ի կառավարության հետ «Մուբարազ», «Ումմ ալ Անբար» և «Նիվաթ ալ Ղալան» նավթահանքերում արդյունահանման աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով³⁷⁹: Այն նաև 2012 թ. դեկտեմբերի 6-ին 30 տարի ժամկետով ճապոնական ընկերության տնօրինությանը հանձնեց չմշակված «Հեյլ» նավթահանքը, որը տեղակայված է Մուբարազ կղզուց 10 կմ հեռավորության վրա: «Աբու Դաբի օյլ» ընկերությունը նախատեսում է այս չորս նավթահանքերից օրական արդյունահանել 40000 բարել նավթ³⁸⁰:

Ճապոնիայի հարաբերություններն ԱՄԷ-ի հետ շատ բազմաբովանդակ և խորն են, որոնք բացի առևտրատնտեսական հարաբերություններից ներառում են նաև տարբեր ծրագրերի իրականացում: Արաբական Միացյալ Էմիրությունները ստեղծել են նպաստավոր պայմաններ ներդրում-

³⁷⁸ Prime Minister Abe's Visit to the United Arab Emirates, Newsletter No. 597, News-Analysis, 01.05.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/may2007/may2007n597.htm>

³⁷⁹ Japan's Cosmo Oil Wins UAE Stake and Stake Extension, 04.02.2011, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/cc92c6382c787dae676e869bd5d238d

³⁸⁰ Japan-UAE Nuclear Energy Cooperation Launches a New Era, 02.02.2009, <http://brainhash.wordpress.com/2009/02/02/shingetsu-institute/>

ների համար, որը հնարավորինս նպաստում է տնտեսության բազմազանեցմանը (դիվերսիֆիկացմանը): Այսպես, ըստ ՋԵՏԲՕ-ի տվյալների՝ Ճապոնիան ՕՀԽ-ի երկրներից ամենաշատ ներդրումները կատարում է ԱՄԷ-ում, որից 78%-ը մեքենաներն են և տեխնիկական սարքավորումները: Ճապոնիայի ներդրումներն ԱՄԷ-ում 2005 թ. կազմել են 4.9 մլրդ դոլար, 2006 թ.՝ 6 մլրդ դոլար, 2007 թ.՝ 8.1 մլրդ դոլար³⁸¹: Այդ մասին 2008 թ. փետրվարին հայտարարել է նաև ԱՄԷ-ի արտաքին առևտրի նախարարը՝ Շեյխ Լուբա ալ-Քասիմին, ՋԲԻԿ-ի գործադիր տնօրենի հետ հանդիպման ընթացքում, որի ժամանակ խրախուսվեց երկու երկրների միջև առևտրի և ներդրումների հետագա ընդլայնումը: ԱՄԷ-ի արտաքին առևտրի նախարարը խրախուսեց նաև Ճապոնիայի մասնակցությունը ոչ նավթային ոլորտում՝ նշելով, որ թեև նավթն ապահովում է երկրի ՀՆԱ-ի 65%-ը³⁸², այնուամենայնիվ, ԱՄԷ-ն շահագրգռված է տնտեսության բազմազանեցման՝ նավթային տնտեսությունն արդյունաբերական տնտեսության փոփոխելու միջոցով հնարավորինս թուլացնել նավթային ոլորտից ունեցած կախվածությունը³⁸³: Այդ նպատակի իրականացման համար ԱՄԷ-ն սահմանեց 0% հարկեր բոլոր օտարերկրյա ներդրողներին³⁸⁴, ինչպես նաև հանեց կրկնակի հարկավճարը, ինչը լրացուցիչ խթանիչ

³⁸¹ Japan Cooperation Forum for the Middle East in Dubai, Newsletter No. 1123, News-Analysis, 29.08.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/august2008/august2008n1123.htm>

³⁸² Broadening and Deepening Japanese-Emirati Relations, Newsletter No. 922, News-Analysis, 24.02.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/February2008/january2008n922.htm>

³⁸³ Stott D., Japan and the United Arab Emirates – A Nuclear Family? The Asia-Pacific Journal, Vol. 33-5-09, 17.08.2009, http://www.japanfocus.org/-David_Adam-Stott/3207

³⁸⁴ Janardhan N., UAE's Development Strategy, UAE-Based Political Analyst, 05.27.2011, <http://jime.ieej.or.jp/htm/english/2011/0527.htm>

գործոն է ճապոնիա-ԱՄԷ տնտեսական հարաբերությունների ամրապնդման հարցում³⁸⁵:

Ճապոնիայի ներդրումային ծրագրերը գնալով ընդլայնվում են դառնալով բազմաբնույթ: Այսպես ճապոնական «Միցուֆիշի հևի ինդասթրիա» ընկերությունների ցանցը, ներառյալ «Օբայաշի կորպորեյշն»-ը ("Obayashi Corporation"), «Կաջիմա կորպորեյշն»-ը ("Kajima Corporation") և «Միցուֆիշի կորպորեյշն»-ը ("Mitsubishi Corporation") պայմանավորվածություններ ձեռք բերեցին ԱՄԷ-ի հետ բազմաբնակարան շենք կառուցելու վերաբերյալ: Մյուս ընկերությունը «Տաիսեի կորպորեյշն»-ը ("Taisei Corporation"), պայմանագիր է կնքել անդրծովյան բունել, իսկ «Տակենակա կորպորեյշն»-ը ("Takenaka Corporation") Դուբայում միջազգային օդանավակայան կառուցելու վերաբերյալ: Ավելին ճապոնական «Մարուբենի կորպորեյշն», «Հիթաչի» ("Hitachi"), «Օբայաշի կորպորեյշն» ընկերությունները պայմանագիր են ստորագրել ԱՄԷ-ի հետ Պալմ կղզուց մինչև Դուբայ մոտոռեյլ կառուցելու վերաբերյալ, որը երկաթգծով կմիացնի կղզին Դուբայ քաղաքի հետ: Այս նախագծի մասին «Հիթաչի»-ի տնօրեն Կագուտ Ֆուրուկավան նշել է, որ դա ԱՄԷ-ում իրականացվող ամենախոշոր նախագծերից մեկն է:

Ճապոնական «Նիպպոն օյլ կորպորեյշն»-ը և «Ալ Քուդրա հոլդինգ»-ը ("Al Qudra Holding") Աբու Դաբիի առաջին ներդրումային ընկերությունը, միավորվեցին Աբու Դաբիում ցեմենտ-սուլֆատի գործարան կառուցելու համար: «Նիպպոն օյլ»-ը պետք է զբաղվի տեխնիկական մասով, իսկ «Ալ-Քուդրա»-ն՝ մարքեթինգի մասով: «Նիպպոն օյլ»-ի ղեկավար Մատոկո Սատանիի խոսքերով՝ այս գործարանը պետք է դառնա առաջինը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում:

³⁸⁵ Joint Statement between Japan and the United Arab Emirates, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/pmv0704/joint_uae.html

Ճապոնիան ԱՄԷ-ում ներդրումներ է կատարում նաև այլընտրանքային էներգիայի զարգացման ոլորտում: ԱՄԷ-ն ցանկանում է դառնալ առաջին արաբական պետությունը, որը կզարգացնի ատոմային էներգիան իր երկրում, և Ճապոնիան պատրաստ է աջակցել վերջինիս այդ հարցում: Տոկիոն առաջին հերթին հետաքրքրված է զարգացնելու «քաղաքացիական ատոմ»-ը, որը չի հետապնդելու ռազմական նպատակներ: Արդեն 2008 թ. հունվարի 19-ին Ճապոնիայի տնտեսության, առևտրի և արդյունաբերության փոխնախարար Տակամորի Յոսիկավան պայմանագիր կնքեց ԱՄԷ-ի արտգործնախարար Սաիֆ Սուլթան ալ-Արյանիի հետ՝ ԱՄԷ-ում «խաղաղ ատոմ»-ի զարգացման վերաբերյալ: Ճապոնիան նշեց, որ պատրաստ է ԱՄԷ-ին տրամադրել տեխնոլոգիա, որը կնպաստի «խաղաղ ատոմի» զարգացման գործընթացին³⁸⁶: Առաջին ատոմակայանը Ճապոնիան նախատեսում է ավարտին հասցնել 2017 թ.³⁸⁷, երկրորդը և երրորդը՝ համապատասխանաբար 2018 թ. և 2019 թ.: Այս երեք աեկները կունենան 1650 մեգավատտ հզորություն: Ավելին՝ վերահսկման նպատակով ԱՄԷ-ն համաձայնվեց, որ աեկի աշխատացման համար ներկրված հումքը վերամշակվելուց հետո հետ կվերադարձվի այն պետությանը, որտեղից ներկրվել է, որպեսզի միջազգային հանրությունը կարողանա վերահսկել և համոզվել, որ ուրանը չի հարստացվում և ԱՄԷ-ն օգտագործում է ատոմային էներգիան զուտ քաղաքացիական նպատակներով:

Ճապոնիան և ԱՄԷ-ն խորացնում են իրենց համագործակցությունը նաև բժշկության, կրթության և մշակույթի

³⁸⁶ Japan-Emirates Talks on Nuclear Cooperation, Newsletter No. 1215, News-Analysis, 06.12.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/December2008/December2008n1215.htm>

³⁸⁷ The Deepening of Japan-UAE Energy Cooperation, Newsletter No. 1271, News-Analysis, 02.02.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/February2009/february2009n1271.htm>

ոլորտներում: Այսպես՝ բժշկության ոլորտում կնքվել են պայմանագրեր Աբու Դաբիի առողջապահության նախարարության և Ճապոնիայի բժշկական հաստատությունների միջև հիվանդների և ԱՄԷ-ից ճապոնիա տեղափոխելու վերաբերյալ, ստորագրվել են պայմանագրեր երկու երկրների բժշկական համալսարանների միջև՝ ուսանողների շրջանակներում փոխանակման ծրագրեր իրականացնելու, ինչպես նաև ԱՄԷ-ի «Թավամ» հիվանդանոցում ճապոնական ոճի կլինիկա բացելու վերաբերյալ:

Ճապոնական դեսպանատան նախաձեռնությամբ ԱՄԷ-ում կազմակերպվում են ճապոներեն դասընթացներ, ինչպես նաև իրականացվում են զանազան կրթական փոխանակման ծրագրեր, արաբերենից ճապոներեն թարգմանվում և հրատարակվում են զանազան գրքեր³⁸⁸:

Փաստորեն Ճապոնիա – ԱՄԷ քաղաքատնտեսական հարաբերությունները, որոնք ունեն ավելի քան քառասուն տարվա պատմություն, չեն սահմանափակվում միայն առևտրատնտեսական հարաբերություններով, այլ ընդգրկում են համագործակցության զանազան և բազմաբնույթ ոլորտներ:

3.2.2. ՀԱՊՈՆԻԱ – ԲԱՀՐԵՅՆ

Բահրեյնը ՄՀԽ-ի ամենափոքր պետությունն է, ինչպես ֆիզիկական չափանիշներով (պարամետրերով), այնպես էլ տնտեսական մասշտաբով: Երկրի տարածքը 715.5 քառ. կմ է, բաղկացած է 35 կղզիներից: Նավթի պաշարների քանակով Բահրեյնը զիջում է ՄՀԽ-ի մյուս երկրներին: Բահրեյնի

³⁸⁸ Fact Sheet: List of Memoranda of Japan-UAE Cooperation, <http://www.mofa.go.jp/files/000004142.pdf>

նավթից ստացված եկամուտը կազմում է բյուջեի 55%-ը, որը, համեմատած Ծոցի մյուս երկրների հետ, անհամեմատ քիչ է³⁸⁹:

Բահրեյնը, չնայած փոքր պետություն լինելուն, նշանակալի գործոն է Ծոցի տարածաշրջանում միջազգային հարաբերությունների ձևավորման հարցում, յուրահատուկ դեր է խաղում ուժերի հավասարակշռություն հաստատելու և պահպանելու գործում: Նա սերտ քաղաքական և տնտեսական հարաբերություններ է հաստատել հարևան արաբական երկրների, մասնավորապես Սաուդյան Արաբիայի հետ: Նավթի պաշարների սահմանափակ լինելը Բահրեյնին դեռևս պրոտեկտորատի շրջանում հարկադրել էր նավթ ներկրել նաև Սաուդյան Արաբիայից և այդ նպատակով կառուցվել էր նավթամուղ³⁹⁰: Բահրեյնը բարեկամական հարաբերություններ է պահպանում նաև իր նախկին պրոտեկտոր Մեծ Բրիտանիայի հետ և սերտ հարաբերություններ է հաստատել ԱՄՆ-ի հետ³⁹¹: Կղզում տեղակայված է ամերիկյան 5-րդ նավատորմը³⁹²:

Բահրեյնի առջև ծառացած են մի շարք բարդ խնդիրներ՝ կապված երկու կարևոր հանգամանքների հետ.

Առաջինը՝ նավթի արդյունահանման և նավթարդյունաբերության խնդիրն է: Նավթի արդյունահանումը երկար ժամանակ հանդիսացել է Բահրեյնի տնտեսության գլխավոր ճյուղը: Սակայն Բահրեյնի նավթի պաշարները մեծ չեն, և

³⁸⁹ Аль-Хайдан Тарик Ахмед, Проблемы безопасности в районе Арабского залива и будущие вызовы, Диссертация, М., 2002, с. 167.

³⁹⁰ Социально-экономическое развитие Бахрейна (1930-1990), Ближний Восток и современность, Сборник статей, Выпуск третий, М., 1997, с. 29.

³⁹¹ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 175:

³⁹² Хасянов А., Бахрейн: Путь к либерализации и национальному примирению, Ближний Восток и современность, Сборник статей, Выпуск Шестнадцатый, М., 2002, с. 219.

նրանք մոտենում են սպառման գծին: Բահրեյնի նավթարդյունաբերության գործընթացն իրականացնում է «Բահրեյն պետրոլեում կոմպանի» (ԲԱՊԿՕ) ("Bahrain Petroleum Company" (BAPCO)) ընկերությունը, որը ստեղծվել էր 1929 թ. Կանադայում «Ստանդարտ օյլ կոմպանի օֆ Կալիֆոռնիա» ("Standard Oil Company of California") ընկերության կողմից՝ Բահրեյնում հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով: Արդեն 1932 թ. Բահրեյնի տարածքում ԲԱՊԿՕ-ն հայտնաբերեց «Ավալի» նավթահանքը, որտեղից սկսեց նավթ արդյունահանել³⁹³, իսկ 1948 թ.՝ նաև բնական գազի պաշարներ: 2001 թ. դրությամբ Բահրեյնում նավթի պաշարները հաշվվում են 130 մլն բարել: Օրական արդյունահանվում է 187 հազար բարել նավթ, որից 42 հազար բարել նավթը՝ ներքին հանքավայրերից, իսկ 145 հազար բարելը՝ Սաուդյան Արաբիայի «Արու Սաֆա» նավթահանքից, որը 1996 թվականից հանձնվել էր Բահրեյնին անժամկետ օգտագործման պայմանով: 1999 թ. ԲԱՊԿՕ ընկերությունն ազգայնացվեց, որը թույլ տվեց Բահրեյնի ինքնուրույն տնօրինել նավթից ստացած եկամուտները³⁹⁴:

Երկրորդ նավթարդյունահանման բնագավառում ստեղծված անբարենպաստ իրադրությունը ստիպեց Բահրեյնի իշխանություններին 80-ականներից որդեգրել նոր քաղաքականություն՝ տնտեսության բազմազանեցման քաղաքականությունը, որը նպատակ ուներ արդիականացնել տնտեսությունը՝ ձևավորելով ու զարգացնելով նոր ճյուղեր³⁹⁵: Այսպիսով՝ հիմնվեցին նավթարդյունաբերության հետ առնչություն չունեցող գործարաններ: Դրանց մեջ առաջինը պետք է

³⁹³ The Bahrain Petroleum Company, <http://www.bapco.net/default.asp?action=category&id=28>

³⁹⁴ "The Middle East and North Africa", Routledge, 2002, p. 225.

³⁹⁵ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 176:

նշել այլումինի գործարանի հիմնումը, որն աշխատում է Ավստրալիայից ներկրվող հումքով: Այստեղ ձուլվում է այլումին, արտադրվում այլումինի փոշի և արտադրանքի այլ տեսակներ, որոնք օգտագործվում են ոչ միայն ներքին սպահման, այլև արտահանման համար: Փաստորեն ստեղծվել է Բահրեյնի արդյունաբերության այլումինի սեկտոր, որը վերահսկում և տնօրինում է «Այլումինիում Բահրեյն» (ԱԼԲԱ) ("Aluminium Bahrain" (ALBA)) ընկերությունը: Նրա բաժնետոմսերի 77%-ը պատկանում է Բահրեյնի կառավարությանը, իսկ մնացածը՝ Սաուդյան Արաբիայի «Փաբլիկ ինվեստմենտ» ֆոնդին ("Public Investment" Fund) և գերմանական «Բրետտոն ինվեստմենտ» ("Bretton Investment") ընկերությանը:

Անկախության շրջանում տնտեսության մեջ կատարված բազմազանեցման կարևոր ցուցիչներից մեկն էր նաև նոր բանկային համակարգի ստեղծումը: Բահրեյնը շատ կարճ ժամանակահատվածում վերածվեց բանկային միջազգային կենտրոնի Մերձավոր և Միջին Արևելքում³⁹⁶: Դրան նպաստեցին երեք հանգամանք.

Առաջին՝ Լիբանանում 1975-1982 թթ. տեղի ունեցած քաղաքացիական պատերազմի հետևանքով Բեյրութը դադարեց այդ տարածաշրջանի բանկային կենտրոն լինելուց:

Երկրորդ՝ 1970-ականներին և հետագա տարիներին նավթի համաշխարհային գների բարձրացման հետևանքով շեշտակի աճեցին դրամական հասույթները, որոնք կիրառման նոր ոլորտ էին փնտրում, և նրանք հոսեցին դեպի բանկային համակարգ:

Երրորդ՝ Բահրեյնում ստեղծվեցին առավել նպաստավոր իրավական - օրենսդրական, պետական-քաղաքական և տնտեսական պայմաններ բանկային գործունեության համար:

³⁹⁶ Исаев В., Филоник А., Королевство Бахрейн. Опыт развития в условиях изменения ресурсной ориентации, Եզվ. աշխ., էջ 195:

լիբերալ օրենսդրություն, զանազան արտոնություններ, այդ թվում՝ ստացված շահույթների ազատ արտահանում, հուսալի երաշխիքներ բանկային գործունեության ծավալման համար, անվտանգության և ապահովագրության վերին աստիճանի հուսալի համակարգի ստեղծում, որոնք առաջնային նշանակություն ունեն բանկային համակարգի զարգացման գործում:

Այժմ Բահրեյնը համարվում է համաարաբական ֆինանսաբանկային կենտրոն: Ֆինանսաբանկային համակարգի ստեղծումը մեծապես նպաստեց Բահրեյնի տնտեսության զարգացմանը և նոր հեռանկարներ բացեց նրա առջև³⁹⁷:

Բահրեյնի գլխավոր առևտրային գործընկերներն են Ավստրալիան, Ճապոնիան, Սաուդյան Արաբիան, Չինաստանը, ԱՄՆ-ը, ԱՄԷ-ն, Գերմանիան և Մեծ Բրիտանիան³⁹⁸: Ճապոնիայի և Բահրեյնի միջև ապրանքաշրջանառությունը 2008 թ. կազմել է 1 մլրդ 348 մլն դոլար, ինչը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 20%-ով, իսկ 2011 թ. դրությամբ՝ այդ ցուցանիշը հասավ 3,7 մլրդ դոլարի³⁹⁹: Ըստ ՋեSFO-ի տվյալների՝ 2008 թ. Բահրեյնում Ճապոնիայից ներկրվող ապրանքների քանակն աճել է 37,8 %-ով՝ հասնելով 932.2 մլն դոլարի: Նույն ժամանակահատվածում Բահրեյնի արտահանումները Ճապոնիա, որոնք ներառել են մեծ մասամբ հում նավթ, այլումին, հասել են 415,7 մլն դոլարի: Բացի այդ, 2008 թ. Բահրեյնը սկսեց Ճապոնիա արտահանել նաև հեղուկացված պրոպան (5,5 մլն դոլարի), իսկ Ճապոնիայից ներկրում են մեքենաներ և տրանսպորտային սարքավորումներ⁴⁰⁰:

³⁹⁷ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, էջ 178-179:

³⁹⁸ Bahrain Imports, <http://www.tradingeconomics.com/bahrain/imports>

³⁹⁹ Historic Bahrain-Japan Ties in Spotlight, Manama, 24.09.2013, http://www.tradearabia.com/news/LAW_241467.html

⁴⁰⁰ Strengthening the Bahraini-Japanese Partnership, 05.02.2014, <http://gulf-insider.com/strengthening-the-bahraini-japanese-partnership/>

Բահրեյնը բավական բարձր է գնահատում Ճապոնիայի հետ հարաբերությունները և ցանկանում է այն ամրապնդել ՄՀԽ-Ճապոնիա ազատ առևտրի պայմանագրի միջոցով: Այդ մասին նշել է արդյունաբերության և առևտրի նախարար Հասան Ֆակիրոն «Ճապոնիա-Բահրեյն բիզնես ֆորում»-ի բացման ժամանակ: Այսօր Բահրեյնը Ճապոնիայի երկրորդ ամենախոշոր առևտրային գործընկերն է: Բահրեյնում գործող մոտ 25 ճապոնական ընկերությունները («Նոմուրա Սեյուրիթիս», «Տոյոտա», «Յոկոհամա», «Դաիվա Սեյուրիթիս» և այլն) ⁴⁰¹ բավական ակտիվ են Բահրեյնի ֆինանսական, առևտրային և արդյունաբերական ոլորտներում, նաև ներգրավված են նավթի, գազի, հեռահաղորդակցության և այլ նախագծերում ⁴⁰²:

Ճապոնիայի և Բահրեյնի համագործակցությունը չի սահմանափակվում միայն առևտրով: Ճապոնիան իրականացնում է նաև մի շարք այլ ծրագրեր: Այսպես՝ կառուցում է 1,2 մլրդ դոլար արժողությամբ պողպատի գործարան, որը կստեղծի 800 աշխատատեղ տեղի բնակչության համար: Այս հարցի շուրջ Ճապոնիայի դեսպանը Բահրեյնում՝ Տակեշի Կոնդոն, «Գալֆ Դեյլի Նյուսում» տված հարցազրույցում նշել է, որ այդ նախագիծը կդառնա Բահրեյնի արդյունաբերության ոլորտում կատարած Ճապոնիայի գլխավոր ներդրումներից մեկը ⁴⁰³: Բացի այդ, Ճապոնիան պատրաստակամություն հայտնեց աջակցել Բահրեյնին ատոմակայան կառուցելու և ատոմային էներգիայի զարգացման հարցում, որը կտա էլեկտրականություն ստանալու հնարավորություն: Ճապոնա-

⁴⁰¹ EDB Push to Promote Investment with Japan, 13.02.2014, <http://www.gulf-daily-news.com/NewsDetails.aspx?storyid=370551>

⁴⁰² Free Trade Pact to Spur Bahraini-Japanese Ties, 03.02.2011, <http://www.gulf-daily-news.com/NewsDetails.aspx?storyid=298237>

⁴⁰³ Gulf Daily News, 11.10.2007, <http://www.gulf-daily-news.com/NewsDetails.aspx?storyid=196393>

կան ընկերությունները նաև հետաքրքրված են Բահրեյնում արևային էներգիայի զարգացման հարցում:

2008 թ. փետրվարի 5-10-ը Բահրեյնի արտգործնախարար Շեյխ Խալիդ բին Ահմեդ բին Մոհամեդ ալ Խալիֆան այցելեց Տոկիո՝ Ճապոնիայի արտգործնախարար Մասահիկո Կոու-մուրայի հետ հանդիպելու նպատակով: Կողմերը նշեցին, որ անհրաժեշտ է խորացնել երկու կողմերի միջև համագործակցությունը ՋԵՏՏՕ-ի և ՃՄՀԿ-ի շրջանակներում՝ կարևորելով մերձավորարևելյան խնդիրների լուծման հարցերի շուրջ միասնական մոտեցման ձևավորումը: Վերոնշյալ կենտրոնի կազմակերպած հանդիպման ժամանակ Բահրեյնն արտահայտեց իր երախտագիտությունը Ճապոնիային՝ Իրաքի վերականգնողական աշխատանքներին տրամադրած աջակցության համար: Երկու կողմերը նշեցին իրանյան միջուկային խնդրի խաղաղ լուծման անհրաժեշտության մասին: Ավելին՝ Բահրեյնն իր պատրաստակամությունն արտահայտեց աջակցելու Ճապոնիային ՄԱԿ-ի ԱԽ-ում մշտական անդամ դառնալու հարցում⁴⁰⁴: Ճապոնիան խրախուսում է նաև Բահրեյնում 2002 թ. նոր սահմանադրության ընդունման և մի շարք բարեփոխումների իրականացման գործընթացը, ինչը կարող է ամուր և կայուն հարաբերությունների զարգացման երաշխիք դառնալ⁴⁰⁵:

Երկկողմանի հարաբերություններն ընդգրկում են նաև կրթության և մշակույթի ոլորտները: Յուրաքանչյուր տարի Բահրեյնի և Ճապոնիայի ուսանողների միջև տեղի են ունենում փոխանակումներ, Բահրեյնում անց են կացվում ծաղկի արվեստի (իկեբանա), ճապոնական ֆիլմերի

⁴⁰⁴ Joint Statement between Japan and the Kingdom of Bahrain, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/bahrain/joint0802.html

⁴⁰⁵ Amendment to the Constitution of Bahrain, 20.02.2002, <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2002/2/0220-2.html>

պարբերաբար ցուցադրություններ, կազմակերպվում են ճապոներենի դասընթացներ⁴⁰⁶:

Փաստորեն Բահրեյնը, լինելով տարածքային առումով փոքր և համեմատաբար քիչ ռեսուրսներ ունեցող պետություն, այնուամենայնիվ, մեծ դերակատարություն ունի Մոցի տարածաշրջանում, և ճապոնիայի հարաբերությունները վերջինիս հետ ընդգրկում են ոչ միայն առևտրատնտեսական, այլև զանազան այլ ոլորտներ:

3.2.3. ՃԱՊՈՆԻԱ - ԿԱՏԱՐ

Ճապոնիա – Կատար քաղաքատնտեսական հարաբերությունները տարեցտարի ավելի խորանում և զարգանում են: Առանձնացնենք մի շարք պատճառներ, որոնք նպաստում են Ճապոնիայի տնտեսական և քաղաքական հարաբերությունների զարգացմանը Կատարի հետ:

Առաջին հերթին Տոկիոն ցանկանում է ձեռք բերել «ընկերներ» Մոցում, այն ժամանակ, երբ Իրաքը գտնվում է մեկուսացման մեջ, իսկ ԱՄՆ-ի լարված հարաբերություններն Իրանի հետ թույլ չեն տալիս Ճապոնիային խորացնել իր հարաբերությունները Թեհրանի հետ: Ելնելով ստեղծված աշխարհաքաղաքական իրադրությունից՝ Կատարը լիովին համապատասխանում է Մոցի տարածաշրջանում Ճապոնիայի գործընկերը լինելու պահանջներին:

Երկրորդ Կատարում է տեղակայված աշխարհի ապացուցված գազի պաշարների 1/3-ը Ռուսաստանից և Իրանից հետո՝ մոտ 25,78 տրիլիոն խորանարդ մետր գազ, ինչպես նաև Կատարն ամենամեծ հեղուկացված գազ արդյունահանող պետությունն է, ինչը նույնպես խթանիչ գործոն է երկկողմանի հարաբերությունները խորացնելու համար: Կատարը Ճա-

⁴⁰⁶ Embassy of Japan in Bahrain, <http://www.bh.emb-japan.go.jp/culture/Education.htm>

պոնիայի չորրորդ ամենախոշոր բնական գազ ներկրողն է՝ Ինդոնեզիայից, Մալայզիայից և Ավստրալիայից հետո:

Երրորդ՝ Ճապոնիայի տնտեսության համար մեծ կարե-
վորություն է ներկայացնում Կատարից ներկրվող նավթը: Կա-
տարը զբաղեցնում է 3-րդ տեղը (օրական 3,84 մլն բարել
նավթ) Ճապոնիա նավթ արտահանող երկրների շարքում՝ զի-
ջելով միայն Սաուդյան Արաբիային և ԱՄԷ-ին:

Չորրորդ հանգամանքը պայմանավորված է Կատարի
հետ ԱՄՆ-ի սերտ ռազմաքաղաքական հարաբերությունների
առկայությամբ: Վաշինգտոնը, ունենալով որոշակի քաղաքա-
կան բնույթի հակասություններ Սաուդյան Արաբիայի հետ,
փորձում է ամրապնդել իր դիրքերը տարածաշրջանում Կա-
տարի միջոցով՝ տեղակայելով վերջինիս տարածքում իր
երկու ռազմաբազաները⁴⁰⁷: Դրանք են «Ալ-Ուդեյդ» ռազմա-
օդային բազան և «Ալ-Սաիլիյա» ճամբարը:

Կատարի եկամտի 70%-ը ստացվում է ածխաջրածնի
արտահանումից: Երկրի նավթի և գազի արդյունաբերությունը
գտնվում է «Կատար պետրոլեում»-ի ("Qatar Petroleum") պա-
տասխանատվության տակ, որը ստեղծվել է 1974 թ. և հանդի-
սանում է պետական սեփականություն⁴⁰⁸: «Կատար պետրո-
լեում»-ի իրավասության տակ են գտնվում մերձափնյա գազի և
նավթի հանքերը, որոնք տեղակայված են մասնավորապես
Դոհա, Դուկհան, Մեսաիդ և Ռաս Լաֆֆան քաղաքներում,
ինչպես նաև ծովային տարածքներում, ներառյալ Հալուլ կղզին
և «Հյուսիսային հանքավայրը»:

Որոշ հանքավայրերում արդյունահանման գործընթացը
«Կատար պետրոլեում»-ն իրականացնում է ինքնուրույն:

⁴⁰⁷ The Reasons Why Japan and Qatar have Become so Friendly, News-Analysis, Newsletter No. 516, 12.02.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/February2007/february2007n516.htm>

⁴⁰⁸ Qatar Petroleum: Committed to Excellence, <http://www.qp.com.qa/en/Homepage/AboutUs.aspx>

Այսպես՝ «Կատար պետություն»-ին են պատկանում «Դուկհան» մերձափնյա հանքավայրը, որտեղ տեղակայված են երեք նավթահանք և մեկ գազի հանք, ծովափնյա «Մայդան Մահգամ» և «Բուլ Հանինե» նավթահանքերը: Վերոնշյալ հանքավայրերում առկա են ընդհանուր առմամբ 579,6 մլն բարել նավթ և 3,94 տրիլիոն խորանարդ ֆութ բնական գազ: Մնացած հանքավայրերի՝ «Ալ Շահսեն»-ի, «Ալ Ռայյան»-ի, «Ալ Խալեջ»-ի, «Բդդ Ալ Շարքի»-ի և «Ալ Կարկարա»-ի արդյունահանման գործընթացն իրականացվում է «Կատար պետություն»-ի և միջազգային նավթային ընկերությունների միջև «Շահագործման և արդյունահանման վերաբերյալ համաձայնագրի» կամ «Զարգացման ու արդյունահանման վերաբերյալ համաձայնագրի» միջոցով (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 9): Ըստ այդ համաձայնագրերի՝ օտարերկրյա ընկերությունները ներդրումներ են կատարում վերոնշյալ հանքավայրերի զարգացման ու արդյունահանման նպատակով և վաճառքից ստացված եկամուտը կիսում են Կատարի կառավարության հետ:

Ճապոնիան, ունենալով անխաջրածնի մեծ պահանջարկ, համագործակցում է Կատարի հետ ինչպես նավթարդյունահանման, այնպես էլ գազի արդյունահանման, գազի հեղուկացման ոլորտներում: Այսպես՝ ճապոնական մի շարք ընկերություններ կնքել են համաձայնագրեր «Կատար պետություն»-ի հետ՝ նավթահանքերի հետախուզման, զարգացման, արդյունահանման նպատակով:

1997 թ. հուլիսին ճապոնական «Նիսշո իվայի կորպորեյշն»-ը ("Nissho Iwai Corporation") (ներկայիս «Սոիջիթս կորպորեյշն»-ը ("Sojitz Corporation")՝ 14.17% բաժնետոմսերով) և «Կոսմո օյլ»-ը (ներկայիս՝ «Կոսմո էներջի էքսպլորեյշն ընդ դիվելոպմենտ կորպորեյշն»-ը ("Cosmo Energy Exploration and Development Corporation")՝ 85.83% բաժնետոմսերով) ստորագրեցին պայմանագիր «Կատար

պետրոլեում»-ի հետ՝ Կատարի «Բլոկ 1» հանքավայրում տեղակայված «Ալ-Կարկարա» (Al-Karkara) և «Ա-Նորթ» (A-North) նավթահանքերում՝ նավթի արդյունահանում իրականացնելու վերաբերյալ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 8)⁴⁰⁹:

Ընդհանուր շահերից ելնելով՝ «Սոիջիթս կորպորեյշն»-ը և «Կոսմո օյլ»-ը միավորվեցին ստեղծելով «Կատար պետրոլեում դիվելոպմենտ» ("Qatar Petroleum Development") ընկերությունը⁴¹⁰, որը հանդիսանում է վերոնշյալ երկու ընկերությունների ներկայացուցիչը «Բլոկ 1» հանքավայրից արդյունահանում իրականացնելու հարցում: 2006 թ. մարտից ի վեր վերոնշյալ նավթահանքերից արդյունահանվում է օրական 6000 բարել նավթ, և այն ամբողջովին առաքվում է Ճապոնիա⁴¹¹:

Ճապոնական «Կոսմո օյլ» ընկերությունը ներգրավված է նաև Կատարի «Բլոկ 3» հանքավայրի մշակման, զարգացման և արդյունահանման գործընթացներում: Այս նախագծի իրագործման համար «Կոսմո օյլ»-ը ներդրել է 19,3 մլն դոլար: Վերոնշյալ նախագծում բաժնետոմսերի 40%-ը պատկանում է գերմանական «Վինթերշելլ» ("Wintershall") ընկերությանը, 35%-ը՝ «Կոսմո օյլ»-ին, իսկ 25%-ը՝ ինդոնեզական «Պերտամինա» ("Pertamina") ընկերությանը⁴¹²: 2010 թ. «Բլոկ 3» հանքավայրից Ճապոնիա է առաքվում օրական 13000 բարել նավթ:

⁴⁰⁹ Qatar Petroleum Development to Manage Al-Karkara Oil Field, 22.09.2003, <http://www.albawaba.com/business/qatar-petroleum-development-manage-al-karkara-oil-field>

⁴¹⁰ Qatar Petroleum Development Co., <http://www.qpd-jp.com/>

⁴¹¹ Sojitz to Develop New Oil Field in Offshore Block 1 in Southeastern Qatar, 01.02.2008, <http://www.sojitz.com/jp/news/docs/080201e.pdf>

⁴¹² The Cosmo Oil Company Widens Its Stake in Qatar, News-Analysis, Newsletter No. 781, 26.10.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/october2007/october2007n781.htm>

Ճապոնիան Կատարի ամենամեծ առևտրային գործընկերն է, քանի որ ներկրում է Կատարի արտահանվող նավթի 70%-ը⁴¹³։ Ըստ 2006 թ. ՋԵՏԲՕ-ի տվյալների՝ Ճապոնիայի և Կատարի միջև առևտրաշրջանառությունն աճել է 39.3%-ով։ Եվ այդ ցուցանիշը տարեցտարի աճում է։ Այսպես՝ 2008 թ. գրանցվեց 50.4 %-ի աճ՝ հասնելով 28.2 մլրդ դոլարի, իսկ 2012 թ. հասավ 37 մլրդ դոլարի⁴¹⁴։

Ճապոնիայի «ՋԻ-ԻՔՍ Նիպպոն օյլ ընդ գազ էքսպլորեյշն» ("JX Nippon Oil & Gas Exploration") ընկերությունը «Կատար պետրոլեում»-ի հետ 30 տարի ժամկետով կնքեց պայմանագիր՝ Ռաս Լաֆան քաղաքում տեղակայված «Բոկ Ա»-ում հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու վերաբերյալ։ Ըստ պայմանագրի՝ ընկերությունն ինքը պետք է որոշի, թե ում վաճառել արդյունահանված նավթը⁴¹⁵։

Ճապոնական չորս ընկերությունները՝ «Կոսմո օյլ»-ը, «Իդեմիտսու կոսան»-ը ("Idemitsu Kosan"), «Միցուի»-ն ("Mitsui") և «Մարուբենի կորպորեյշն»-ը ("Maruben Corporation") մասնակցում են Ռաս Լաֆան քաղաքում նավթի վերամշակման գործարանի կառուցման գործընթացին։ Բաժնետոմսերի 51%-ը պատկանում է «Կատար պետրոլեում» (Կատար), 10%-ը՝ «Կոսմո օյլ» (Ճապոնիա), 10%-ը՝ «Էքսոն մոբիլ» (ԱՄՆ) ("Exxon Mobil"), մյուս 10%-ը՝ «Իդեմիտսու կոսան» (Ճապոնիա), 4.5%-ը՝ «Մարուբենի» (Ճապոնիա) և 4.5%-ը՝ «Մի-

⁴¹³ Masaki H., Qatar, Japan's Energy White Knight, 04.12.2006, <http://www.worldsecuritynetwork.com/japan/hisane-masaki/Qatar-Japans-energy-white-knight>

⁴¹⁴ Qatar-Japan Trade Reaches \$37bn: Minister, 29.08.2013, <http://thepeninsulaqatar.com/business/qatar-business/250719/qatar-japan-trade-reaches-37bn-minister>

⁴¹⁵ JX May Sell Stake in Qatar Gas Project, 02.12.2011, <http://www.lngworldnews.com/jx-may-sell-stake-in-qatar-gas-project/>; Japan Firm Sign \$100 mln Gas Exploration Deal, 09 May 2011, <http://news.chinaoilweb.com/World/QP-Japan-firm-sign-100mn-gas-exploration-deal.7280.htm>

ցուի» (Ճապոնիա) ընկերություններին: Փաստորեն Ճապոնիային բաժին է հասնում վերոնշյալ նախագծի բաժնետոմսերի 29%-ը⁴¹⁶: Գործարանի կառուցումն արժեցավ 800 մլն դոլար: Նավթի վերամշակման գործարանը 2009 թ. սկսած վերամշակում է օրական 146000 բարել նավթ⁴¹⁷:

Ճապոնիայի ներգրավումը Կատարի հեղուկացված գազի արդյունաբերության ոլորտում երկկողմանի հարաբերություններին նոր շունչ տվեց: Այսպես, թեև Կատարում բնական գազի պաշարներ հայտնաբերվել էին դեռևս 1970-ականների սկզբին, սակայն Կատարը կարողանում էր արտահանել այն միայն հարևան պետություններ ԱՄԷ, Օման, Բահրեյն և Թուվեյթ՝ «Դուֆին» կոչվող անդրծովյա խողովակաշարի միջոցով, քանի որ ավելի հեռու տարածք առաքելու համար անհրաժեշտ էր բնական գազը փոխակերպել հեղուկացված գազի, որպեսզի տանկերների միջոցով այն հեռարվոր լինի արտահանել⁴¹⁸: Բնական գազը հեղուկացված գազի վերածելու համար անհրաժեշտ էին մեծ ներդրումներ, որոնք Կատարն ի վիճակի չէր անել, այդ պատճառով գազի արդյունահանման ոլորտը մինչև 1990-ականների սկիզբը գտնվում էր ոչ զարգացած վիճակում:

Գազի հեղուկացման ոլորտի զարգացման առաքելությունն իրենց վրա վերցրին Ճապոնական ընկերությունները, որոնց հաջողվեց «արթնացնել» Կատարի գազի արդյունաբերության ոլորտը՝ սկիզբ դնելով երկկողմ հարաբերությունների նոր փուլին: Այսպես՝ Ճապոնական «Միցուի» և «Մարուբենի» ընկերությունները սկսեցին համագործակցել Կատարի

⁴¹⁶ Idemitsu, 3 Other Japan Firms to Acquire 29% Stake in Qatar Refinery, <http://kayouko.net/Idemitsu-3-other-japan-firms-to-acquire.html>

⁴¹⁷ Laffan Refinery in Qatar Begins Production, 27.09.2009, <http://www.ameinfo.com/blog/news/laffan-refinery-in-qatar-begins-production/>

⁴¹⁸ Qatar Says Its Mega Gas Projects are Completed, 01.11.2010, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/d2cc6782361bc867caabdd4ce931433c

կառավարության հետ: Նրանք ներգրավեցին նաև «Զուբու էլեքթրիք» ընկերությանը, որը 1992 թ. պայմանագիր կնքեց Կատարի կառավարության հետ՝ աջակցելով հեղուկացված գազի արդյունաբերության զարգացման գործընթացին: 1997 թ. հեղուկացված գազն առաջին անգամ արտահանվեց Ճապոնիա⁴¹⁹, և մինչև 2000 թ. Ճապոնիան եղել է Կատարի միակ հեղուկացված գազի ներկրողը: Այժմ ներկրողների թիվը շատացել է, սակայն Ճապոնիան դասվում է ամենակարևոր գործընկերների շարքին: Այդ մասին նշել է փոխվարչապետ շեյխ Աբդուլա բին Համադ ալ-Աթիյահը, որը նաև «Կատար-գազ» ընկերության նախագահն է և էներգետիկայի նախարարը՝ ասելով. «Կատարը բնական գազի ոլորտի զարգացման համար երախտապարտ է Ճապոնիային»՝ հավելելով, որ Ճապոնիան միշտ կմնա Կատարի ամենակարևոր ռազմավարական գործընկերը թե՛ գազի ու նավթի արտահանման, թե՛ առևտրի ոլորտներում⁴²⁰: 2006 թ. Տոկիոյում եղած ժամանակ Կատարի էներգետիկ և արդյունաբերության նախարար Աբդուլա բին Համադ ալ-Աթիյահը նույնիսկ հայտարարեց, որ իր երկիրը մտադիր է Ճապոնիա արտահանվող հեղուկացված գազի քանակն ավելացնել 6 մլն տոննայից հասցնելով 11 մլն տոննայի⁴²¹: 2010 թ. Կատարն ավարտեց նաև 15 տարի տևած հեղուկացված գազի գործարանի կառուցումը, որի շնորհիվ նա դարձավ աշխարհի ամենաշատ հեղուկացված գազ

⁴¹⁹ The Miracle of Doha, Asahi Shinbun, 20.02.2006.

⁴²⁰ The Reasons Why Japan and Qatar have Become So Friendly, News-Analysis, Newsletter No. 516, 12.02.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/february2007/february2007n516.htm>

⁴²¹ Masaki H., Qatar, Japan's Energy White Knight, 04.12.2006, <http://www.worldsecuritynetwork.com/japan/hisane-masaki/Qatar-Japans-energy-white-knight>

արտահանող պետությունը (տարեկան 77 մլն տոննա հեղուկացված գազ)⁴²²:

Ճապոնիան մեծ տեղ է տալիս Կատարի հետ գազային ոլորտում ունեցած հարաբերություններին, հատկապես այն բանից հետո, երբ Ինդոնեզիան հայտարարեց, որ Ճապոնիայի հետ երկարաժամկետ հիմունքներով կնքած էներգետիկ անվտանգության պայմանագիրը 2010 թ. ավարտվելուն պես, կկրճատի Ճապոնիա արտահանվող հեղուկացված գազի քանակը, քանի որ նպատակ ունի իր երկրում արդյունահանվող գազն օգտագործել ներքին պահանջարկի ապահովման նպատակով⁴²³:

Կատարի գազից ունեցած մեծ կախվածության պայմաններում Ճապոնիան մտավախությամբ ընդունեց Իրանի ղեկավար այաթոլլահ Ալի Խամենեյի և Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հայտարարությունը «Գազ արդյունահանող երկրների կարտել» ստեղծելու վերաբերյալ, որը նպատակ ունի դառնալու ՕՊԵԿ-ի նավթային կարտելի նմանօրինակը: Կատարի հավանական միացումը վերոնշյալ կարտելին մեծ անհանգստություն է առաջացրել Ճապոնիայում, որը ցանկանում է ամեն կերպ խոչընդոտել այդ նախագծի մեջ Կատարի ներգրավումը⁴²⁴: ԱՄՆ-ը նույնպես մեծ դժգոհությամբ ընդունեց վերոնշյալ կարտելի ստեղծման գաղափարը հաշ-

⁴²² Kawach N., Qatar Says Its Mega Gas Projects are Completed, 01.11.2010, <http://www.emirates247.com/news/qatar-says-its-mega-gas-projects-are-completed-2010-11-01-1.311802>

⁴²³ Masaki H., Qatar, Japan's Energy White Knight, 04.12.2006, <http://www.worldsecuritynetwork.com/japan/hisane-masaki/Qatar-Japans-energy-white-knight>

⁴²⁴ Japan Lobbies Qatar not to Join Natural Gas Export Cartel, News-Analysis, Newsletter No. 578, 09.04.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007n578.htm>

խորացման վառ ապացույց է 2006 թ. ապրիլին Ճապոնիայի և Կատարի միջև տնտեսական հարաբերությունների զարգացման վերաբերյալ պայմանագրի ստորագրումը, որով հիմք դրվեց «Ճապոնիա-Կատար միասնական տնտեսական հանձնաժողով»-ի ստեղծմանը: Եվ արդեն 2006 թ. նոյեմբերի 13-ին Տոկիոյում տեղի ունեցավ «Ճապոնիա-Կատար միասնական տնտեսական հանձնաժողով»-ի առաջին հանդիպումը⁴⁷: Յուրաքանչյուր տարի վերոնշյալ հանձնաժողովը հանդիպում է, որի ժամանակ քննարկվում են երկու կողմերի միջև տնտեսական և քաղաքական համագործակցության խորացմանը նպաստող մի շարք հարցեր, ինչպես նաև վերանայվում են միջազգային քաղաքական հարցերում կողմերի մոտեցումները:

Ճապոնիան մասնակցում է Կատարում իրականացվող մի շարք շինարարական աշխատանքներին: Այսպես՝ 2011 թ. կատարական կողմը ողջունեց ճապոնական կազմակերպության կողմից «Նոր Դոհա» միջազգային օդանավակայանի կառուցման նախաձեռնությունը⁴⁸: Ավելին՝ Կատարի վարչապետը նշեց, որ Կատարը շահագրգռված է նաև ատոմակայանի կառուցման հարցում և հույս հայտնեց, որ Ճապոնիան կաջակցի նաև այդ հարցում:

2011 թ. մարտի 11-ին Ճապոնիայում տեղի ունեցած ողբերգական դեպքերից հետո, երբ Ֆուկուսիմա քաղաքը ցունամիի և երկրաշարժի արդյունքում վերածվեց ավերակների,

⁴⁷ Joint Statement, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/qatar/joint0611.html

⁴⁸ Joint Statement on Strengthening the Bilateral Economic Relations between Japan and Qatar, 4.10.2011, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/qatar/joint1110.html

Կատարն օգնություն տրամադրելու նպատակով հիմնեց «Կատարական բարեկամական ֆոնդ»-ը⁴²⁹:

Ճապոնիա – Կատար երկկողմանի հարաբերություններն ընդգրկում են նաև կրթության, մշակույթի ոլորտները: Կատարում իրականացվում են Ճապոներենի արագացված կուրսեր, ցուցադրվում են Ճապոնական ֆիլմեր, տեղի են ունենում երկկողմանի փոխանակումներ երկու երկրների ուսանողների միջև: Ճապոնիան մեծաքանակ գրքեր է նվիրաբերում Կատարի ազգային գրադարանին, որը խթանում է Ճապոներենի ուսուցման և տարածման գործընթացը⁴³⁰:

Այսպես՝ 40 տարվա ընթացքում կողմերի միջև համագործակցությունն իրականացվում է ոչ միայն առևտրատնտեսական ոլորտում, ինչը, անշուշտ, շատ կարևոր տեղ է զբաղեցնում երկու երկրների հարաբերություններում, այլև կրթության, տեխնոլոգիայի, մշակույթի, ինչպես նաև շինարարական նախագծերի իրականացման ոլորտներում:

3.2.4. ՃԱՊՈՆԻԱ - ՍԱՈՒՂՅԱՆ ԱՐԱՐԻԱ

Սաուդյան Արաբիան և Ճապոնիան ռազմավարական գործընկերներ են⁴³¹: Երկկողմանի հարաբերությունները, որոնք ունեն մոտ 60 տարվա պատմություն, հիմնված են փոխշահավետության, երկու երկրների միջև բարեկամության և սերտ համագործակցության վրա: Իհարկե, առաջին հերթին Ճապոնիային հետաքրքրում է Սաուդյան Արաբիան իր

⁴²⁹ Qatar's Bilateral Relations with Japan, <http://www.qatarfriendshipfund.org/en/about-qatar/bilateral-relations-with-japan>

⁴³⁰ Embassy of Japan in the State of Qatar, http://www.qa.emb-japan.go.jp/en/culture/culture_e.html

⁴³¹ Joint Statement towards the Building of Strategic and Multi-layered Partnership between Japan and the Kingdom of Saudi Arabia, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/saudi/joint0604.html

նավթային մեծ պաշարներով: Երկու կողմերը մեծ տեղ են տալիս համաշխարհային նավթային շուկայի կայունությանը, որտեղ Սաուդյան Արաբիան խաղում է կարևոր դեր՝ լինելով աշխարհի ամենամեծ նավթային պաշարներ ունեցող պետությունը և ՕՊԵԿ-ի կարևոր պետություններից մեկը: Ճապոնիան Սաուդյան Արաբիայի երկրորդ ամենամեծ առևտրային գործընկերն է ԱՄՆ-ից հետո⁴³², որից ստանում է իր նավթային ներկրումների 1/3 մասը և ներդրումների տեսքով աջակցում է Սաուդյան Արաբիայի տնտեսության զարգացմանը⁴³³: 2011 թ. դրությամբ Ճապոնիան Սաուդյան Արաբիայից ներկրել է օրական 1,2 մլն բարել նավթ: Բացի այդ, Սաուդյան Արաբիան ստեղծել է երկրում այնպիսի բարենպաստ պայմաններ, որը շահագրգռում է Ճապոնիային ներդրումներ կատարել: Այսպես՝ Սաուդյան Արաբիան հանել է մասնավոր եկամտահարկը, իսկ կորպորատիվ հարկը չի գերազանցում 20%-ը: Ավելին՝ սաուդյան արտաբժույթը ռիյալը, աշխարհի ամենակայուն արտաբժույթներից մեկն է, որը նույնպես խթանիչ գործոն է ներդրում կատարող երկրների համար: Հատկապես Սաուդյան Արաբիան ներդրումների համար բարենպաստ պայմաններ է ստեղծել տնտեսության բազմազանեցման նպատակով՝ զարգացնելով առողջապահության, հեռուստահաղորդակցության և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտները, որտեղ իր «խոսքը», անշուշտ, կարող է ասել Ճապոնիան՝ լինելով տեխնոլոգիապես զարգացած պետություն: Սաուդյան Արաբիան իր հերթին մեծապես գնահատում է Ճապոնական բարձրորակ ապրանքատեսակները և շահագր-

⁴³² Saudi Arabian-Japanese Economic Relations, <http://www.saudiembassy.or.jp/50years/En/4.htm>

⁴³³ Saudi Arabia-Japan: Together in the 21st Century, http://www.saudiembassy.or.jp/50years/En/1.htm#Japan-Saudi_Arabia_ties_unshakeable

գըոված է Ճապոնիայի հետ փոխհամագործակցության հարցում⁴⁴:

2007 թ. Ճապոնիայի վարչապետ Շ. Աբեն Սաուդյան Արաբիա կատարած իր այցելության ժամանակ հայտարարեց, որ Ճապոնիայի ներդրումների քանակը Սաուդյան Արաբիայում գնալով աճում է և նախատեսվում է ներդրումները 2 մլրդ դոլարից հասցնել մինչև 20 մլրդ դոլարի: Հատկանշական է, որ 2006 թ. դրությամբ 3.5 մլրդ դոլարի ներդրումով Ճապոնիան դարձավ Սաուդյան Արաբիայի ամենամեծ ներդրողը⁴⁵: Այդ մասին հայտարարել է նաև «Նիհոն կեիձաի սինբուն»-ը հայտնելով, որ 2000-2005 թթ. ընթացքում Ճապոնիան Սաուդյան Արաբիայի ամենախոշոր ներդրումներ կատարող պետությունն է (5 տարվա ընթացքում կատարել է 15 մլրդ դոլարի ներդրում)՝ հետևում թողնելով նույնիսկ ԱՄՆ-ին՝ 6 մլրդ դոլար ներդրումով:

Ճապոնական ընկերություններն ակտիվ ներդրումներ են կատարում Սաուդյան Արաբիայի տնտեսության զանազան ոլորտներում, իսկ ՋԲԻԿ-ը հանդիսանում է մի շարք նախագրծերի գլխավոր ֆինանսավորողը: Ծագող արևի երկիրն ակտիվորեն մասնակցում է նաև Սաուդյան Արաբիայի Ռաբիդ քաղաքում նավթաքիմիական գործարանի կառուցմանը, որն իրականացնում են Ճապոնական «Սումիտոմո քեմիկալ կորպորեյշն»-ը ("Sumimoto Chemical Corporation") և «Սաուդի Արաբիա օյլ կոմպանի»-ն ("Saudi Arabia Oil Company")⁴⁶: Այս

⁴⁴ Saudi Aramco and Japan: An Enduring Relationship, http://www.saudiaramco.com/en/home/news/speeches/saudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship.html#news%257C%252Fen%252Fhome%252Fnews%252Fspeeches%252Faudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship_basejxx.html

⁴⁵ Joint Statement between the Kingdom of Saudi Arabia and Japan, 28-29.04.2007, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/pmv0704/joint_saudi.html

⁴⁶ Saudi Aramco and Japan: An Enduring Relationship, http://www.saudiaramco.com/en/home/news/speeches/saudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship.html#news%257C%252Fen%252Fhome%252Fnews%252Fspeeches%252Faudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship_basejxx.html

նախագիծը ֆինանսավորում են «Միցուբիշի կորպորեյշն»-ը և ՋԲԻԿ բանկը: Նախագծին աջակցում են նաև «Մարուբենի կորպորեյշն», «Իտոչու» և «Ջափան գազոլին կորպորեյշն» ("Japan Gasoline Corporation") ընկերությունները, որոնք կառուցում են ջուր մատակարարող մեծ գործարան Ռաբիդ նավթաքիմիական գործարանին ջրով ապահովելու նպատակով:

Ճապոնիան Սաուդյան Արաբիայում իրականացնում է նաև մի շարք շինարարական նախագծեր: Այսպես՝ ճապոնական «Մոիջիտս կորպորացիա»-ն 2004 թ. մայիսի 25-ին պայմանագիր կնքեց «Սաուդի էլեքթրիք» ("Saudi Electric") ընկերության հետ՝ Ջիդդա քաղաքում էլեկտրակայան կառուցելու վերաբերյալ: Նախագիծը ստացավ «Շոաիբա 2» անվանումը: Հատկանշական է, որ «Շոաիբա 1» էլեկտրակայանը կառուցվել էր դեռևս 1999 թ.⁶⁷: Վերոնշյալ էլեկտրակայանները պետք է ապահովեն էլեկտրաէներգիայով երկրի արևմտյան շրջաններին:

Ճապոնիան ներգրավված է նաև էթիոպիացիների գործարանի կառուցման գործընթացում: «Նիհոն կեիձաի սինբուն»-ի հաղորդմամբ՝ ճապոնական «Տոյո էնջինիերինգ կորպորեյշն» ("Toyo Engineering Corporation") ընկերությունը 402 մլն դոլար արժողությամբ պայմանագիր է կնքել ՍԱԲԻԿ-ի հետ՝ էթիոպիացիների գործարան կառուցելու համար: ՍԱԲԻԿ-ի բաժնետոմսերի 70%-ը պատկանում է Սաուդյան Արաբիային: Գործարանը կառուցվում է Սաուդյան Արաբիայի արևմտյան մասում՝ Յանբու քաղաքում: Հատկանշական է, որ «Տոյո էնջինիերինգ կորպորեյշն»-ն արդեն փորձ ունի

252Fspeeches%252Fsaudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship.baseajax.html

⁶⁷ Sojitz Receives Consecutive Order for Large Transformer Facility Construction Work in Saudi Arabia, <http://www.sojitz.com/jp/news/docs/040525e.pdf>

* Էթիոպիացիներն օգտագործվում է պոլիէթեր մատերիալի պատրաստման համար, որից հետագայում պատրաստում են հագուստ և պլաստիկ շէքեր:

Մաուլյան Արաբիայում էթիլին-գլիցերինի գործարան կառուցելու հարցում: Նախկինում Մաուլյան Արաբիայում կառուցվել են ևս չորս նմանատիպ գործարաններ:

Ճապոնական «Սումիմոտո կորպորեյշն»-ը կառուցում է Ռաս Ագուրում 6 մլրդ դոլար արժողությամբ ջրի մաքրագերծման գործարան, որն ունենալու է 850-1100 մեգավատտ հզորություն: Գործարանի բաժնետոմսերի 40%-ը պատկանում է Մաուլյան Արաբիայի կառավարությանը, 20%-ը՝ ճապոնական «Սումիմոտո» ընկերությանը, մնացածը՝ երկու մալայզիական ընկերություններին⁴³⁸:

2005 թ. օգոստոսի 22-ին «Ջափան գազոլին կորպորեյշն»-ը հայտարարեց, որ ճապոնական «Մարուբենի կորպորեյշն»-ի և սաուդյան «Ալջոմայ հոլդինգ»-ի ("Aljomaiah Holding") հետ կնքել է պայմանագիր՝ Մաուլյան Արաբիայի նավթի և գազի համալիրներին էլեկտրաէներգիա մատակարարելու վերաբերյալ: Համալիրները տեղակայված են Մաուլյան Արաբիայի արևելյան մասում՝ Աբքաիբ, Հավիյայ և Ռաս Տանուրա շրջաններում, և պատկանում են «Մաուլի Արամկո»-ին: Կառույցը, որը գնահատվում է 650 մլն դոլար, նախատեսվում է ավարտին հասցնել 2016 թ.⁴³⁹:

Ճապոնիան մասնակցում է նաև Մաուլյան Արաբիայի «Հյուսիս-հարավ» երկաթգծի կառուցման գործընթացին: Երկաթգիծն ունենալու է 1418 կմ երկարություն (ձգվում է Էր-Ռիյադից մինչև Հադիթա քաղաքը): Այն նախատեսվում է դառնալ տարածաշրջանի ամենաերկար երկաթգիծը: Վերջինս կունենա տնտեսական մեծ նշանակություն, քանի որ զբաղվելու է ոչ միայն ուղևորափոխադրմամբ, այլև

⁴³⁸ Sumitomo Wins Contract for Saudi Water and Power Project, Newsletter No. 1067, News-Analysis, 03.07.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/july2008/july2008n1067.htm>

⁴³⁹ GC Joins Power and Steam Supply Business in Saudi Arabia, <http://www.jgc.co.jp/en/01newsinfo/2013/release/20130829.html>

ապրանքափոխադրմամբ: Երկաթգծի կառուցման մեջ ներգրավված են նաև մի շարք օտարերկրյա ընկերություններ: Այսպես՝ Ազ Ջաբիրայից դեպի Ռաս ալ-Նաիր ձգվող մասը, որը կազմում է 576 կմ, կառուցում են «Սաուդի բին Լադեն» խումբը երկու գերմանական ընկերությունների հետ միասին: Մյուս մասը, որը ձգվում է Ազ Ջաբիրայից մինչև Ալ-Նաֆուդ անապատը՝ 440 կմ երկարությամբ, կառուցում են «Չայնա ռեյլվեյ էիթինթի բյուրոու» ("China Railway 18th Bureau") և «Ալ սուվաիկեթ կորպորեյշն» ("Al Suwaiket Corporation") ընկերությունները: Ճապոնական «Միցուի» ընկերությունն ավստրիական «Բաքբլեյ մոուլեու» ("Berkeley Mouleu") և սաուդյան «Ալ Ռաշիդ Թրեյդինգ և Կոնտրակտինգ Կորպորեյշն»-ի ("Al Rashid Trading and Contracting Corporation") հետ միասին կառուցում են երկաթգծի 818 կմ հատվածը, որը ձգվում է հյուսիսից՝ Հադիթա և Ջալաֆիդ գյուղաքաղաքներից դեպի հարավ⁴⁰: Այս երկու գյուղաքաղաքներից դուրս եկող երկաթգրծերը միանալու են միմյանց Բոսայադայում և շարունակվելու են դեպի Նաֆուդ: Բոսայադայից ձգվող երկաթգծերից մեկը կհասնի Էր-Ռիյադ, իսկ մյուսը՝ Ռաս ալ Ջուր, որը գտնվում է Ծոցի ափին⁴¹ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 10):

1998 թ. հոկտեմբերին արքայազն Աբդուլա բին Աբդուլ Ազիզն այցելեց Ճապոնիա, որի արդյունքում ստորագրվեց Ճապոնիա-Սաուդյան Արաբիա համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագիրը: Ըստ այդ համաձայնագրի՝ նախատեսվում էր 2003 թ. Ջիդդա քաղաքում կառուցել «Ավտոմեքենաների տեխնիկական վերապատրաստման» ինստիտուտ,

⁴⁰ Saudi Mitsui and Company Wins Major Contract for Saudi Railway Construction, Newsletter No. 571, News-Analysis, 04.04.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007n571.htm>

⁴¹ Arabia is Constructing the World's Largest Railways, but Where do These Projects Stand? 23.10.2013, <http://www.albawaba.com/business/saudi-transportation-metro-railway-528544>

որտեղ երիտասարդ սատուցիները կարող են սովորել մեքենայի վերանորոգման հիմնական հմտությունները:

2007 թ. ապրիլին Ճապոնիայի վարչապետ Շ. Աբեն Սաուդյան Արաբիա կատարած այցի ժամանակ հայտարարեց, որ Ճապոնիա – Սաուդյան Արաբիա հարաբերությունները չպետք է հիմնվեն միայն տնտեսական հարաբերությունների վրա, այլ պետք է դառնան բազմակողմանի՝ նշելով ռազմավարական հարաբերություններ կառուցելու անհրաժեշտության մասին⁴⁴²:

Երկու կողմերը ողջունեցին ՄՀԽ-Ճապոնիա ազատ առևտրի պայմանագրի կնքումը, որտեղ մեծ տեղ է տրվում տնտեսության, ներդրումների, ավիացիայի, շրջակա միջավայրի, տեխնոլոգիայի, մշակույթի, կրթության և գիտության, սպորտի և երիտասարդության հարցերի շուրջ համագործակցությանը: Վարչապետը կարևորեց երկու կողմերի միասնական ջանքերը մերձավորարևելյան խնդիրների խաղաղ ճանապարհով լուծում տալու հարցում: Այսպիսով՝ թե՛ Ճապոնիան, թե՛ Սաուդյան Արաբիան շահագրգռված են, որպեսզի մերձավորարևելյան պետությունները միանան «Միջուկային զենքի չտարածման վերաբերյալ» պայմանագրին, ինչը տարածաշրջանի անվտանգության պահպանման երաշխիք կհանդիսանա: Կողմերը համագործակցում են միմյանց հետ նաև անվտանգության, ծովային ուղիների հաղորդակցության, ծովահենների դեմ պայքարում: Բացի այդ, Ճապոնիան և Սաուդյան Արաբիան համագործակցում են միմյանց հետ ռազմական ոլորտում, որը տեղի է ունենում Սաուդյան Արաբիայի զորքերի և Ճապոնիայի ինքնապաշտպանական ուժերի միջև պարբերաբար փոխանակման ծրագրերի իրականացման միջոցով: Երկու կողմերը կարևորում են ՄԱԿ-ի դերը Մերձա-

⁴⁴² Shinzo in Saudiland, Newsletter No. 595, News-Analysis, 30.04.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007n595.htm>

վոր Արևելքում խաղաղություն և կայունություն հաստատելու, մասնավորապես պաղեստինյան խնդրի շուտափույթ լուծման հարցում: Սաուդյան Արաբիան երախտապարտ է ՄԱԿ-ի Ան-ում Պաղեստինին դիտորդի կարգավիճակ տալու հարցում Ճապոնիայի դրական դիրքորոշման համար: Այդ պատճառով Սաուդյան Արաբիան հետաքրքրված է և ամեն կերպ աջակցում է Ճապոնիային ՄԱԿ-ի Ան-ում մշտական անդամ դառնալու հարցում⁴³:

Հատկանշական է, որ թեև 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ի դեպքերից հետո ԱՄՆ-Սաուդյան Արաբիա հարաբերությունները զգալի վատթարացել էին, այնուամենայնիվ, եռակողմ հանդիպումները մերձավորարևելյան խնդիրներին վերաբերող հարցերի շուրջ շարունակվում էին: Այսպես՝ 2001 թ. նոյեմբերին Սաուդյան Արաբիան, Ճապոնիան և ԱՄՆ-ը հանդիպեցին քննարկելու Աֆղանստանին տրամադրվող օգնության վերաբերյալ: 2002 թ. հունվարին Տոկիոյում տեղի ունեցավ խորհրդածողով, որտեղ Ճապոնիան պատրաստակամություն հայտնեց 5 տարի անընդմեջ 4.5 մլրդ դոլար տրամադրել Աֆղանստանին՝ վերականգնման նպատակով⁴⁴:

Ծագող արևի երկիրն աջակցում է Սաուդյան Արաբիային նաև այլընտրանքային էներգիայի զարգացման հարցում, որը հնարավորություն կտա Էր-Ռիյադին մեծացնել արտահանվող նավթի քանակը Ճապոնիա: Այսպես՝ Ճապոնական «Շովա շելլ սոլար փաուեր» ("Showa Shell Solar Power") ընկերությունը համաձայնություն է ձեռք բերել «Սաուդի Արամկո»-ի հետ

⁴³ Joint Statement towards the Building of Strategic and Multi-layered Partnership between Japan and the Kingdom of Saudi Arabia, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/saudi/joint0604.html

⁴⁴ Joint Press Statement on Road Construction in Afghanistan by the President of the United States and the Prime Minister of Japan and the Foreign Minister of Saudi Arabia, 12.09.2002, <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/pfmv0209/joint.html>

Մաուլյան Արաբիայում արևային էներգիայի զարգացման հարցի շուրջ⁴⁴⁵։ Ճապոնիայի տնտեսության համար նավթի քանակի ավելացումը հատկապես կարևորվեց Ֆուկուսիմայի ատոմակայանի վթարից հետո, երբ Ճապոնիան ստիպված էր կանգնեցնել երկրում գործող բոլոր ատոմակայանները։ Մաուլյան Արաբիան պատրաստակամություն հայտնեց աջակցել Ճապոնիային այդ հարցում։ Արդեն 2012 թ. Մաուլյան Արաբիայից ներկրվող նավթը կազմեց Ճապոնիայի ներկրումների 31%-ը, որը 5%-ով ավելի էր նախորդ տարվա համեմատ, ինչը մեծ օգնություն էր Ճապոնիայի տնտեսության համար։

Բացի այդ, Մաուլյան Արաբիան շահագրգռված է նաև Ճապոնիայի աջակցությամբ իր երկրում ատոմակայաններ կառուցելու հարցում, որոնց միջոցով կկարողանա ապահովել էներգիայի ներքին պահանջարկը⁴⁴⁶։

Այսպիսով՝ կենդարյա պատմություն ունեցող Ճապոնա-սաուդյան հարաբերությունները գնալով ամրապնդվում և խորանում են։ Երկկողմանի հարաբերությունները, որոնք ունեն ռազմավարական նշանակություն, ընդգրկում են համագործակցության զանազան ոլորտներ։ Թե՛ Ճապոնիան, թե՛ Մաուլյան Արաբիան, լինելով միջազգային հարաբերությունների կարևոր գործոններ, համագործակցում են միմյանց հետ ոչ միայն առևտրատնտեսական ոլորտում, այլև տարածաշրջանային խնդիրներին խաղաղ լուծում տալու հարցերի շուրջ։

⁴⁴⁵ New Japanese Business Deals Struck with Saudi Arabia, Newsletter No. 1398, News-Analysis, 02.07.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/july2009/july2009n1398.htm>

⁴⁴⁶ Япония предложила Саудовской Аравии помощь в строительстве АЭС, 10.02.2013, <http://forum.polismi.org/index.php?/topic/4469-япония-предложила-саудовской-аравии-помощь-в-с/>

3.2.5. ՃԱՊՈՆԻԱ - ՔՈՒՎԵՅԹ

Ճապոնա-քուվեյթյան քաղաքատնտեսական հարաբերություններն ունեն ավելի քան կեսդարյա պատմություն: 2011 թ. լրացավ երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 50 տարին: Երկկողմանի հարաբերությունների զարգացման ընթացքը գոհացնում է երկու կողմերին էլ: Այդ հարաբերություններն ընդգրկում են զանազան ոլորտներ: Այսպես՝ Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև ակտիվորեն զարգանում են առևտրատնտեսական հարաբերությունները: 2009 թ. դրությամբ՝ առևտրաշրջանառությունը երկու երկրների միջև կազմեց 10.53 մլրդ դոլար⁴⁷: Հատկանշական է, որ 2009 թ. դրությամբ Քուվեյթի արտահանման 20.5%-ը բաժին է հասել Ճապոնիային, 13.7%-ը՝ Հարավային Կորեային, 12.4%-ը՝ ԱՄՆ-ին, 11.3%-ը՝ Սինգապուրին, 6.1%-ը՝ Չինաստանին⁴⁸: Իսկ Քուվեյթ ներկրվող ապրանքների 11.9%-ը՝ ներկրվել է Միացյալ Նահանգներից, 9.2%-ը՝ Ճապոնիայից, 8.1%-ը՝ Գերմանիայից և 7.6%-ը՝ Չինաստանից⁴⁹:

Ճապոնիան Քուվեյթ է արտահանում հիմնականում էլեկտրական սարքավորումներ, ավտոմեքենաներ, իսկ Քուվեյթից Ճապոնիա է ներկրվում մեծ մասամբ նավթ: Թեև 1991-1993 թթ. որոշակիորեն նվազեց նավթի ներկրման քանակը Ճապոնիա, սակայն հետագա տարիներին այն լիովին

⁴⁷ Kuwaiti Foreign Minister Leaves Japan, Headed for Beijing, 03.06.2010, <http://www.kuna.net.kw/NewsAgenciesPublicsite/ArticleDetails.aspx?id=2092152&Language=en&searchtext=japan-kuwait>

⁴⁸ Касаев Э., Инвестиционный режим и деятельность иностранных компаний в энергетическом комплексе Кувейта, Ближний Восток и современность, Сборник статей, Выпуск сороковой, М., 2009, с. 95.

⁴⁹ U.S. Relations with Kuwait, Bureau of Near Eastern Affairs, Fact Sheet, 24.10.2012, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35876.htm>

վերականգնվեց: Արդեն 2002 թ. դրությամբ Քուվեյթն ապահովում էր Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 13%-ը, իսկ 2009 թ. դրությամբ՝ 9.5%-ը՝ զբաղեցնելով հինգերորդ տեղն իր նավթային ներկրումների քանակով⁴⁰:

Երկկողմանի առևտրատնտեսական հարաբերություններին հատկապես նոր շունչ հաղորդեց 2006 թ. սեպտեմբերին Ճապոնիայի և ՄՀԽ-ի անդամ-երկրների միջև կնքած ազատ առևտրի գոտու վերաբերյալ համաձայնագիրը⁴¹, ինչպես նաև 2009 թ. հունվարին Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև կնքած կրկնակի հարկումից հրաժարվելու վերաբերյալ պայմանագիրը⁴², որի շուրջ բանակցությունները սկսվել էին դեռևս 2006 թ. նոյեմբերին⁴³: Այս պայմանագրի շնորհիվ մեծացավ երկկողմանի ներդրումների քանակը: Ավելին տնտեսության բնագավառում երկկողմանի հարաբերությունների առավել ամրապնդման նպատակով դեռևս 2008 թ. ստեղծվեց Ճապոնա-քուվեյթյան միացյալ հանձնաժողովը⁴⁴:

⁴⁰ Kuwait's Crude Oil Exports to Japan Hit 2-Year Low, "Al Watan Business", Saudi Arabia, 31.07.2010.

⁴¹ Masaki H., New Energy to Japan's Diplomacy, 04.05.2007, <http://www.atimes.com/atimes/Japan/IE04Dh01.html>

⁴² Joint Statement on Strengthening the Bilateral Economic Relations between Japan and Qatar, November, 2009, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/qatar/joint0911.html

⁴³ Japan and Kuwait Agree on Terms for New Tax Treaty, Newsletter No. 1251, News-Analysis, 14.01.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/january2009/january2009n1251.htm>

⁴⁴ Միացյալ կոմիտեն ստեղծվել է Քուվեյթի վարչապետ Շեյխ Նասեր Ալ-Սոհամադ Ալ-Սոհմադ Ալ-Սաբահի 2008 թ. հուլիսին Ճապոնիա կատարած այցի ժամանակ: Հարկ է նշել, որ այս հանձնաժողովն առաջինն էր արաբական երկրներում: Այս մասին տե՛ս Kuwaiti Foreign Minister Leaves Japan, Headed for Beijing, 03.06.2010, http://www.kuna.net.kw/News_Agencies/Publicsite/ArticleDetails.aspx?id=2092152&Language=en&searchtext=japan-kuwait

Ներկայումս Քուվեյթը նավթարդյունահանման քանակով զբաղեցնում է երրորդ տեղն ՕՊԵԿ-ի կազմում: Նավթի պաշարները հաշվվում են մոտ 101.5 մլրդ բարել, որը կազմում է համաշխարհային նավթային պաշարների 8%-ը: Երկրում գործում են մոտ 1600 նավթահանքեր՝ չհաշված «Չեզոք գոտում» գտնվող նավթահանքերը:

Ամենաշատ նավթային պաշարները կենտրոնացած են «Մեծ Բուրգան» կոչվող գոտում (70 մլրդ բարել նավթ)⁴⁵⁵, որի մեջ մտնում են հետևյալ նավթահանքերը՝ «Բուրգան»-ը, «Մազվա»-ն և «Ահմադի»-ն, որտեղից օրական արդյունահանվում է 1 մլրդ 35 մլն բարել նավթ⁴⁵⁶: «Մեծ Բուրգան» նավթահանքը երկրորդ ամենախոշոր նավթահանքն է աշխարհում՝ զիջելով միայն Սաուդյան Արաբիայի «Ղավար» նավթահանքին⁴⁵⁷:

Քուվեյթի այլ խոշոր նավթահանքերում, ինչպիսին են՝ «Ռաուդհատիան»-ը, «Սաբրիյա»-ն և «Միսագիշ»-ը, պաշարների քանակը հաշվվում են մոտ 5,1; 4,3; 3,3 մլրդ բարել նավթ համապատասխանորեն (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 11):

Այսպիսով՝ Քուվեյթի նավթարդյունահանման 2/3-ը կենտրոնացած է երկրի հարավարևելյան մասում, 1/5 մասն արդյունահանվում է հյուսիսից և 1/10 մասը՝ արևելքից: Ինչ վերաբերում է ծովափնյա նավթահանքերին, ապա մինչ 2000 թ. դրանք վերամշակվում էին ճապոնական «Արաբիեն օյլ» ընկերության կողմից, որի բաժնետոմսերի 80%-ը պատկանում էր ճապոնիային, իսկ մնացած 20%-ը՝ հավասարապես

⁴⁵⁵ Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KU>

⁴⁵⁶ Kacaes Յ., Եշվ. աշխ., էջ 88:

⁴⁵⁷ Kuwait Adds 12 bn Barrels to Oil Reserves, 21.10.2010, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/dd88bb6ce48de3dd78641a819646ef7b

Սաուդյան Արաբիային և Քուվեյթին⁶⁵⁸: Սաուդյան Արաբիայի հետ կոնցեսիոն պայմանագրի ժամկետը սպառվեց 2000 թ. փետրվարին, իսկ Քուվեյթի հետ՝ 2003 թ. հունվարին: Քուվեյթն իր ծովափնյա նավթի արդյունահանումը հանձնեց պետական ընկերությանը՝ «Քուվեյթ Գալֆ օյլ»-ին («Kuwait Gulf Oil»), որը «Քուվեյթ պետրոլեում»-ի («Kuwait Petroleum») մասնաճյուղն է⁶⁵⁹: Բացի «Քուվեյթ Գալֆ օյլ»-ից, «Քուվեյթ պետրոլեում»-ի կազմի մեջ մտնում են նաև «Քուվեյթ նեյշնալ պետրոլեում»-ը («Kuwait National Petroleum») (որը զբաղվում է նավթի հետախուզական, արդյունահանման և մշակման գործընթացներով), «Պետրոքեմիքլ ինդստրիա»-ը («Petrochemical Industries»), «Քուվեյթ ֆորին պետրոլեում էքսպլորեյշն»-ը («Kuwait Foreign Exploration») (արդյունահանում է նավթ մի շարք զարգացող երկրներում), «Քուվեյթ օյլ տանկեր»-ը («Kuwait Oil Tanker») (տրանսպորտային ընկերություն է 35 նավթային տանկերների առկայությամբ) և այլ ընկերություններ⁶⁶⁰:

Բնական գազի պաշարների քանակով Քուվեյթը Մոնի երկրների շարքում զբաղեցնում է վերջին տեղերից մեկը: Գազի պաշարները կազմում են 13.5 մլրդ խորանարդ մետր, որը համաձայն «Բրիթիշ պետրոլեում ստատիսթիքալ ռևյուի» տվյալների՝ կազմում է համաշխարհային պաշարների մոտ 1%-ը⁶⁶¹: Արդյունահանված բնական գազը Քուվեյթն օգտագործում է ներքին պահանջարկն ապահովելու համար, մինչդեռ արդյունահանվող նավթի ավելի քան 90%-ն արտահանվում է:

⁶⁵⁸ Մանրամասն ճապոնական «Արաբիեն օյլ» ընկերությանն անդրադարձել ենք զրքի երկրորդ գլխում, էջ 67-69:

⁶⁵⁹ Kacae Յ., նշվ. աշխ., էջ 89:

⁶⁶⁰ Լույն տեղում, էջ 91:

⁶⁶¹ BP Statistical Review of World Energy, June, 2013, p. 20, bp.com/statisticalreview

Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև երկկողմանի համագործակցությունը չի սահմանափակվում միայն առևտրատնտեսական հարաբերություններով, Ճապոնիան նաև համագործակցում է «Քուվեյթ օյլ» նավթային ընկերության հետ Ալ-Ջուրում նավթամշակման գործարան կառուցելու հարցում: 12 մլրդ դոլար արժողությամբ այս գործարանը նախատեսվում է օրական 615000 բարել նավթ վերամշակել: Ըստ պայմանավորվածության՝ վերոնշյալ նախագիծն ավարտին կհասցվի 2017 թ.⁴⁶²:

Քուվեյթն իր տնտեսության զարգացման նպատակով արտերկրում խոշոր ներդրումներ է կատարում: Ներկայումս արտերկրում Քուվեյթի պետական ակտիվների թիվը հասնում է 60-70 մլրդ դոլարի, իսկ մասնավոր ներդրումների ոլորտում՝ 40 մլրդ դոլարի: Քուվեյթը մեծ տեղ է տալիս ճապոնական էլեկտրական արդյունաբերության մեջ կատարած ներդրումներին: Այսպիսով՝ քուվեյթյան կառավարությունը ձեռք է բերել բաժնետոմսեր «Հիթաչի» և «Միցուբիշի» ընկերություններից՝ վճարելով 35 մլն դինար, նաև համարվում է «Սոնի» ընկերության 0.3%-ի բաժնետերեր⁴⁶³: Ավելին՝ 2006 թ. Ճապոնիայի «Միցուբիշի» ընկերությունն իր ներկայացուցչությունը բացեց Քուվեյթում⁴⁶⁴:

Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև համագործակցությունը տարածվում է նաև գյուղատնտեսության ոլորտում: Ճապոնական ընկերությունների աջակցությամբ Քուվեյթում ստեղծվել են պետական ֆերմաներ, որոնցում հիդրոպոնիկ մեթոդով աճեցնում են բանջարեղեն և մրգեր: Չնայած նրան, որ ողջ

⁴⁶² Kuwait Awards \$ 12 bn Clean Fuels Project – JGC Corp., Flour and Petrofec Bids Approved, Kuwait Times, 10.02.2014, <http://news.kuwaittimes.net/kuwait-awards-12bn-clean-fuels-project-jgc-corp-flour-petrofec-bids-approved/>

⁴⁶³ Исаев В., Филокин А., Кувейт: контуры экономических перемен, №2, 2014, էջ 186:

⁴⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 184-185:

պարարտանյութը ներկրվում է Ճապոնիայից, այս ֆերմաները թույլ են տալիս Քուվեյթին արտահանել ստացված բանջարեղենը և մրգերը Սաուդյան Արաբիա, Լիբանան, Սիրիա և Բահրեյն: Իսկ Ճապոնիան իր հերթին Քուվեյթից ներկրում է տարեկան մոտ 10 հազար տոննա սառեցված խխունջ և խեցգետին⁴⁶⁵:

Ճապոնիան և Քուվեյթը հետաքրքրված են մերձավորարևելյան խնդիրների շուտափույթ լուծման հարցում, ինչը տարածաշրջանում խաղաղության և կայունության հաստատման երաշխիք կհանդիսանա: Ճապոնիան հույս հայտնեց, որ իրաքյան հարցի շուրջ երկու հարևան պետությունների միջև հարաբերությունները շուտափույթ կվերականգնվեն: Քուվեյթը դրական գնահատեց Ճապոնիայի Իրաքում կայունություն հաստատելու քայլերը: Ճապոնական կողմն իր հերթին խորին երախտագիտությունն արտահայտեց Քուվեյթին Իրաքում գտնվող ճապոնական ինքնապաշտպանական ուժերին աջակցություն տրամադրելու համար⁴⁶⁶: Իրանի հարցի շուրջ երկու կողմերը համոզված են, որ տարածաշրջանում խաղաղության և անվտանգության պահպանման նկատառումներից ելնելով՝ Իրանը պետք է միանա «Միջուկային զենքի չտարածման վերաբերյալ» պայմանագրին⁴⁶⁷:

Ճապոնիայի և Քուվեյթի հարաբերություններն ընդգրկում են նաև կրթության, մշակույթի և զբոսաշրջության ոլորտները: Պարբերաբար տեղի են ունենում փոխանակումներ ուսանողության, գիտաշխատողների շրջանակներում,

⁴⁶⁵ Նույն տեղում, էջ 103:

⁴⁶⁶ Kuwait, Japan Agree to Strengthen Partnership, 27.08.2013, <http://news.kuwaittimes.net/kuwait-japan-agree-strengthen-partnership/>

⁴⁶⁷ Shinzo Abe Becomes the First Japanese Prime Minister to Visit Kuwait, Newsletter No. 599, News-Analysis, 3.05.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/may2007/may2007n599.htm>

կազմակերպվում են ֆիլմերի ցուցադրություններ, իրականացվում են ճապոներենի ուսուցման ծրագրեր և այլ միջոցառումներ:

2011 թ. Ֆուկուսիմայում տեղի ունեցած աղետի հետևանքների արագ հաղթահարման նպատակով Քուվեյթի կառավարությունն աջակցեց ճապոնիային վնասված «Սանրիկու» երկաթգիծը կառուցելու հարցում, որն ունի մեծ նշանակություն զբոսաշրջության զարգացման համար⁴⁶⁸:

Երկու կողմերը համագործակցում են միմյանց հետ առողջապահության ոլորտում, կազմակերպվում են փոխանակումներ և փոխայցելություններ, գիտաժողովներ, սեմինարներ և այլ միջոցառումներ, որոնք խթանում են երկու երկրներում բժշկության ոլորտի զարգացմանը: Ավելին՝ բժշկության զարգացման նպատակով Ճապոնիան Քուվեյթին տրամադրում է բժշկական և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ⁴⁶⁹:

Երկու երկրների միջև կնքվել են բարձրագույն կրթության և գիտական հետազոտությունների ոլորտներում փոխհամագործակցության վերաբերյալ պայմանագրեր: Բացի այդ, թե՛ Ճապոնիան, թե՛ Քուվեյթը համագործակցում են միմյանց հետ շրջակա միջավայրի պահպանման, էկոլոգիապես մաքուր ջրի և ուտելիքի օգտագործման ոլորտներում⁴⁷⁰:

Փաստորեն երկու երկրների միջև համագործակցությունը չի սահմանափակվում միայն քաղաքական և տնտեսական հարաբերություններով, այլև ընդգրկում է կրթական,

⁴⁶⁸ Kuwait Helps Japan's Tsunami-hit Railway Full Return, 04.06.2014, http://www.kuwait-embassy.or.jp/E_index.html

⁴⁶⁹ Japan's Diplomacy with Leadership toward the New Century, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1999, p. 150.

⁴⁷⁰ Kuwait, Japan Issue Joint Statement on Bilateral Partnership Cooperation, 26.08.2013, <http://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2330119&language=en>

բարձր տեխնոլոգիաների զարգացման, շրջակա միջավայրի պահպանման, բժշկության, գիտության և այլ ոլորտներ:

3.2.6. ՃԱՊՈՆԻԱ – ՕՄԱՆ

Օմանում նավթի քանակը Մոցի մյուս երկրների համեմատ ավելի քիչ է, և այն կենտրոնացված չէ մեկ տեղում, այլ սփռված է երկրի ողջ տարածքով մեկ, ինչը դժվարացնում է նրա արդյունահանումը և արտահանումը, հետևաբար վառելանյութը համեմատաբար ավելի թանկ է, քան այլ երկրներում: Հենց այդ է պատճառը, որ Օմանը, թեև ունի բոլոր հիմքերը դառնալու ՕՊԵԿ-ի և ՕԱՊԵԿ-ի անդամ, սակայն չի ցանկանում միանալ այդ կազմակերպություններին, քանզի շահագրգռված է հնարավորինս թանկ վաճառել արդյունահանված նավթը և զազը, որոնց քանակն օրեցօր պակասում է:

Օմանի նավթի պաշարները հաշվվում են 5 մլրդ 572 մլն բարել, որի 93%-ը պատկանում է «Պետրոլեում դիվելոպմենտ Օման» ("Petroleum Development Oman") ընկերությանը: Օրական արտահանում է 780-890 հազար բարել նավթ, ինչը երկրին բերում է տարեկան 3,2-ից մինչև 5,8 մլրդ դոլարի եկամուտ⁴⁷¹: Հատկանշական է, որ ածխաջրածնի արտահանման արդյունքում Օմանն ապահովում է իր երկրի եկամտի

⁴⁷¹ Եկամուտի տատանողականությունը պայմանավորված է նավթի գնի հետ, որը 1997 թ. 18,97 դոլար էր, 1998 թ. 20,46 դոլար, իսկ 2008 թ. դրությամբ՝ 91,48 դոլար: Ужу мшахис տե'ս Исаев В., Филоник А., Султанат Оман (очерк общественно-политического и социально-экономического развития), М., 2001, с. 161; History of Illinois Basin Posted Crude Oil Prices, History & Analysis of Crude Oil Prices from WTRG Economics, http://www.ilog.com/special/crudeoil_hist.htm; Oil Price History and Analysis, <http://www.wtrg.com/prices.htm>

80%-ը⁶⁷²։ Օմանի նավթահանքերի մշակումն իրականացվում է «Պետրոլեում դիվելոպմենտ Օման» ընկերության միջոցով, որի կապիտալի 60%-ը պատկանում է պետությանը, 34%-ը անգլիական «Շելլ» ընկերությանը, 4%-ը՝ ֆրանսիական «Կոմպանի ֆրանսիզ դու պետրոլ»-ին (Compagny Francais du Petrole), 2%-ը՝ անգլիական «Պարտեքս» ("Partex") ընկերությանը։ Օմանն ածխաջրածնի արդյունաբերությունը հեշտացնելու համար իր ողջ տարածքը բաժանել է բլոկների (հողակտորների), որոնք կոնցեսիոն հիմունքով տրամադրվում են օտարերկրյա ընկերություններին՝ հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու համար⁶⁷³ (տե՛ս Հավելված, Քարտեզ 12)։

Այսպես՝ 1996 թ. Օմանը կնքեց 120 մլն դոլար արժողությամբ համաձայնագիր 4 ընկերությունների հետ՝ 22-րդ, 32-րդ, 35-րդ և 36-րդ բլոկներում հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով⁶⁷⁴։ 1997 թ. կնքեց համաձայնագիր սաուդյան «Նիմր պետրոլեում կորպորեյշն»-ի հետ, համաձայն որի՝ վերջինս իր վրա վերցրեց պարտականություն բլոկ 3-ում 8 տարվա ընթացքում ներդնել 50,5 մլն դոլար՝ նավթի և գազի հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու համար։ Նույն թվականի հուլիսին կանադական «Գալֆստրիմ ռեսուրսես» ՍՊԸ-ն համաձայնվեց նմանատիպ աշխատանքներ իրականացնել Օմանի հարավում՝ բլոկ 30-ում, իսկ սեպտեմբերին «Օքսիդենտալ Օման ինկորպորեյշն»-ը (Occidental of Oman Incorporation)՝ բլոկ 31-ում, «Տրիտոն էներջի կորպորեյշն»-ը (Triton Energy Corporation)՝ բլոկ

⁶⁷² Денисов Н., Некоторые Особенности Социально-Экономического Развития Султаната Омана, Арабские Страны Западной Азии и Северной Африки, Новейшая история, экономика и политика, М., 1997, с. 24.

⁶⁷³ Նույն տեղում, էջ 25։

⁶⁷⁴ Исаев В., Филокин А., Султанат Оман (очерк общественно-политического и социально-экономического развития), Աշխ., էջ 159։

40-ում, իսկ «Ամոկո կորպորեյշն»-ը (Amoco Corporation)՝ 15 և 44-րդ բլոկներում: 1999 թ. «Շելլ դիպ վոտեր Օման» ընկերությունը կնքեց համաձայնագիր 18-րդ բլոկում, «Ֆիլիպ պետրոլեում Օման» ՍՊԸ-ն՝ 38-րդ բլոկում, «Նովուս պետրոլեումը»՝ 17-րդ բլոկում, ճապոնական «Միցուի»-ն՝ 9 և 27-րդ բլոկներում՝ նավթի և գազի հետախուզական աշխատանքներ իրականաց-նելու վերաբերյալ⁴⁷⁵:

Օմանում 1995-1998 թթ. ընթացքում ծավալված հետախուզական աշխատանքների արդյունքում հայտնաբերվեցին նավթի և գազի մի քանի նոր հանքավայրեր: Սակայն Օմանի ամենախոշոր նավթահանքը մնում է «Բիհիբալը», որը հայտնաբերվել էր 1962 թ.: 1994 թ. «Բիհիբալ Շուսիբա ֆազ 2» նախագծի իրականացման արդյունքում նավթի արդյունահանման քանակը վերոնշյալ հանքավայրում հասավ օրական 180 հազար բարելի: Երկրորդ խոշոր նավթահանքը 1980 թ. հայտնաբերված «Նիմրն» է, որտեղից օրական արդյունահանվում է 178 հազար բարել նավթ:

Օմանի խոշոր գործընկերների շարքում են Անգլիան, Ճապոնիան, ԱՄՆ-ը, ԱՄԷ-ն, Քուվեյթը և Սաուդյան Արաբիան⁴⁷⁶, իսկ Օմանի նավթի գլխավոր գնորդներն են Ճապոնիան, Թաիլանդը, Հարավային Կորեան և ՉԺՀ-ն⁴⁷⁷, որտեղ արտահանվում է արդյունահանված նավթի 84%-ը⁴⁷⁸:

Մինչ 1980-ականների սկիզբն Օմանում չկային նավթամըշակման գործարաններ, և ողջ արդյունահանված նավթը «Մինա էլ-Ֆախալ» տերմինալով արտահանվում էր այլ երկրներ, իսկ երկիրը ստիպված էր ներկրել նավթ՝ իր ներքին

⁴⁷⁵ Исаев В., Филоник А., Султанат Оман (очерк общественно-политического и социально-экономического развития), նշվ. աշխ., էջ 160:

⁴⁷⁶ Денисов Н., նշվ. աշխ., էջ 27:

⁴⁷⁷ Исаев В., Филоник А., Султанат Оман (очерк общественно-политического и социально-экономического развития), նշվ. աշխ., էջ 159:

⁴⁷⁸ Oman 2004-2005, Doha, 2005, p. 86.

պահանջարկը բավարարելու համար: 1982 թ. իրավիճակը երկրում փոխվեց «Մինա էլ-Ֆախալ» նավթամշակման գործարանի (օրական 50 հազար բարել հզորությամբ) կառուցումից հետո: 1987 թ. գործարանի հզորությունը հասավ 80 հազար բարելի 1 օրում, որը թույլ տվեց բավարարել երկրի ներքին պահանջարկը: 2006 թ. բացվեց նաև «Սոհար» նավթամշակման գործարանը՝ մշակելով օրական 116400 բարել նավթ, որը նախատեսված է արտահանման համար: Մեկ այլ նախագիծ, որը կնքվել էր դեռևս 1996 թ. օգոստոսին Օմանի և «Բրիտիշ պետրոլեում»-ի միջև, «Մինա էլ-Ֆախալ» արդյունաբերական գոտուց մինչև «Սոհար» նավթամշակման գործարան խողովակաշար կառուցելու վերաբերյալ է, որն ավարտին հասցվեց 2007 թ.⁴⁷⁹: 2011 թվականին Օմանի նավթի արդյունահանումը կազմեց օրական 900000 բարել, մինչդեռ 2010 թ. նոյեմբերի դրությամբ այն կազմում էր ընդամենը 875000 բարել: Նավթի արդյունահանման քանակի աճին զուգընթաց աճեց նաև արտահանվող նավթի քանակը՝ Միևգապուր 117.7%-ով, Չինաստան՝ 40.1%-ով և Ճապոնիա՝ 11.7%-ով⁴⁸⁰:

Բնական գազի ոլորտն Օմանի տնտեսության ամենախոստումնալից ոլորտներից է: Օմանի բնական գազի պաշարները հաշվվում են 24,92 տրիլիոն խորանարդ ֆուտ⁴⁸¹:

Բնական գազի ոլորտում ճապոնիան Օմանի գազի արդյունաբերության հիմնադիրներից է: 1994 թ. ստեղծվեց «Օմանի գազամշակման» ընկերությունը, որի բաժնետերերն են՝ պետությունը (51%), անգլիական «Շելլ» ընկերությունը (30%), ֆրանսիական «Տոտալ»-ը (5,54%), հարավկորեական «ԼՆԳ»-ն (5%), անգլիական «Պարտեքս»-ը (2%), ճապոնական «Միցուբիշի» (2.77%), «Միցուի» (2.77%) և «Իտոչու» (0.92%)

⁴⁷⁹ Նույն տեղում, էջ 88:

⁴⁸⁰ Oil Output in Oman to Hit 900,000 Bpd by 2011-end, 19.12.2010, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/36c8d1d904dd5d96866db9a14785f849

⁴⁸¹ Oman 2004-2005, նշվ. աշխ., էջ 88:

ընկերությունները, որոնք աջակցում են Օմանին՝ գազի հեղուկացման գործընթացը զարգացնելու հարցում:

Օմանում 4.75 մլրդ դոլար արժողությամբ ամենախոշոր նախագիծը սկսեց իրականացվել 1996 թ.: Նախագիծը բաղկացած է երկու փոխկապակցված մասերից, առաջինը իրականացնում են ճապոնական «Շիոդա» ("Shioda") և անգլիական «Ֆոստեր Վիլեր» ("Foster Wheeler") ընկերությունները, որոնք մասնակցում են Սուր քաղաքում գազի հեղուկացման երկու գործարաններ (յուրաքանչյուրը՝ 3,3 մլն տոննա հզորությամբ) կառուցելու գործընթացներում: Ըստ համաձայնագրի՝ վերոնշյալ գործարանների արտադրության զվաճվոր գնորդներն են Կորեայի Հանրապետությունը (տարեկան 4,1 մլն տոննա գազ) և Ճապոնիան (տարեկան 0,6 մլն տոննա նավթ)⁴⁸²: Իսկ նախագծի մյուս մասը նախատեսում է տերմինալի կառուցում, որտեղ գազը պոմպերի միջոցով լցվելու է տանկերների մեջ: Տերմինալը կառուցում է ճապոնական «Տայ սեյ» ընկերությունը: Այդ նախագծի բաժնետերերն են նաև ճապոնական «Միցուրիշի», «Միցուի», «Իտոչու» ընկերությունները⁴⁸³:

Օմանը կնքել է նաև պայմանագիր ճապոնական «Օսակա գազ» ("Osaka Gas") ընկերության հետ՝ 2000 թ. նոյեմբերից տարեկան 0,7 մլն տոննա հեղուկացված գազ ճապոնիա առաքելու վերաբերյալ: 2004 թ. հուլիսին ճապոնական «Միցուրիշի» ընկերության և Օմանի ներկայացուցիչ «Քալհատ ԼՆԶ»-ի ("Qalhat LNG") միջև կնքվեց պայմանագիր 15 տարի ժամկետով՝ տարեկան 800000 տոննա հեղուկացված գազ ճապոնիա մատակարարելու մասին: Բացի այդ, «Միցուի» և «Միցուի օյլ էքսպլորեյշն և կորպորեյշն»-ը ("Mitsui Oil Exploration Corporation") ձեռք բերեցին բաժնետոմսերի 15%-ը՝ Օմանի

⁴⁸² Исаев В., Филоник А., Султанат Оман (очерк общественно-политического и социально-экономического развития), նշվ. աշխ., էջ 163:

⁴⁸³ Նույն տեղում, էջ 215:

54-րդ բլոկում հետախուզական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով⁴⁸⁴:

2004 թ. հունվարին շահագործման հանձնվեցին երկու գազախողովակաշարեր: Առաջինը ձգվում է «Ֆահուդ» նավթահանքից մինչև «Սոհար» նավահանգիստը, որի արդյունքում «Սոհար» և «Ռայսուք» նավահանգիստները մատակարարվեցին բնական գազով: Իսկ երկրորդ գազախողովակաշարը սկիզբ է առնում «Ալ Մադհա» հանքավայրից և հասնում է մինչև Աբու Դաբիի «Ալ Աին» հանքավայրը⁴⁸⁵: «Սոհար» արդյունաբերական նավահանգստի կառուցումն իրականացվել է ՋԲԻԿ-ի կողմից Օմանին 150 մլն դոլարի փոխառություն տրամադրած գումարով: Օմանի ազգային տնտեսության նախարար Ահմադ Բին Աբդուլնաբի Մակին նշեց, որ ՋԲԻԿ-ն համագործակցում է Օմանի հետ 1989 թվականից և աջակցում է երկրի արդյունաբերության զարգացման հարցում: ՋԲԻԿ-ի ներկայացուցիչը՝ Կոյի Տանամին, նշեց, որ Ճապոնիայի համար Օմանը ոչ միայն կենսական կարևոր վառելանյութի մատակարար է, այլև ռազմավարական գործընկեր⁴⁸⁶:

Ճապոնիան, բացի նավթի և բնական գազի ոլորտներից, համագործակցում է նաև Օմանի հետ նավթաքիմիական, այլընտրանքային էներգիայի ստեղծման, ռազմավարական կարևոր օբյեկտների կառուցման, կրթական, գիտատեխնիկա-

⁴⁸⁴ 54-րդ բլոկի բաժնետոմսերի 70%-ը պատկանում են «Ամերիքաս արսիդենթալ պետրոլում» ("America's Occidental Petroleum") ընկերությանը, իսկ մյուս 15%-ը՝ Աբու Դաբիի «Լիվա էներջի» ("Liwa Energy") ընկերությանը: Այս մասին տե՛ս՝ Occidental awarded Block 54 PSC in Oman, Oil and Gas Journal, 04.07.2006, <http://www.ogj.com/articles/2006/04/occidental-awarded-block-54-psc-in-oman.html>

⁴⁸⁵ Oman 2004-2005, նշվ. աշխ., էջ 89-90:

⁴⁸⁶ Omani Minister Visits Nagasaki for the Launch of a Transport Ship, Newsletter No. 315, News-Analysis, 24.06.2006, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/june2006/june2006n315.htm>

կան և այլ հարցերում: Այսպես՝ 1997 թ. կնքվեց համաձայնագիր սուլթան Կաբուսի անվան համալսարանի և Ճապոնական «Նյու էներջի էնդ ինդաստրիալ տեքնոլոջի դիվելոպմենտ օրգանիզեյշն» (ՆԵԴՈ) ("New Energy and Industrial Technology Development Organization" (NEDO)) ընկերության միջև միասնական ինստիտուտի ստեղծման վերաբերյալ, որը պետք է ուսումնասիրի արևի էներգիան Օմանի տարածքում՝ այլընտրանքային էներգիա ստանալու նպատակով: Ճապոնիան մասնակցում է նաև Օմանի «Մայլայա» նավահանգստում խոշոր տրանսպորտային հանգույցի կառուցման գործընթացում:

Օմանի և Ճապոնիայի դեսպանատները պարբերաբար կազմակերպում են մշակութային օրեր թե՛ Ճապոնիայում, թե՛ Օմանում, որտեղ ներկայացվում են երկու երկրների մշակութային առանձնահատկությունները: Ստեղծվել են նաև մի շարք կազմակերպություններ, որոնք նպաստում են երկու երկրների միջև մշակույթի, տնտեսության, գիտության և արվեստի ոլորտներում հարաբերությունների զարգացմանը: Այսպես՝ 1974 թ. ստեղծվել է Օման-Ճապոնիա բարեկամական ասոցիացիան, 1986 թ.՝ Ճապոնիա-Օման ասոցիացիան, 2001 թ.՝ Ճապոնիա-Օման խորհրդարանական բարեկամական լիգան: Ավելին՝ «Միջազգային համագործակցության ճապոնական գործակալությունը» (ՄՀՀԳ) ("Japan International Cooperation Agency" (JICA)) Օմանի խնդրանքով ուղարկում է իր մասնագետներին՝ Օմանի արդյունաբերության զարգացմանն աջակցելու նպատակով: Ճապոնիան ֆինանսավորում է Օմանի որոշ կրթական և գիտական ծրագրեր, ինչպես նաև մի քանի երկրների հետ մասնակցում է Մերձավորարևելյան կենտրոնի կողմից խմելու ջուր ստանալու հետազոտություններում: Օմանում պարբերաբար անց են կացվում սեմինարներ ճապոնական անհատ ձեռնարկատերերի կողմից, որոնք ցանկանում են մասնավոր ոլորտի ճապոնական փորձը փո-

խանցել Օմանին: ՄՀԶԳ-ն համագործակցում է Օմանի հետ նաև տնտեսության զարգացման մասնագետներ պատրաստելու հարցում: Գործակալության նախագծերի շարքին են դասվում այլընտրանքային էներգիայի աղբյուրների զարգացումը, արդյունաբերության ոլորտում արտադրանքի ինքնարժեքի նվազումը և արդյունավետության բարձրացումը:

Օմանի ազգային տնտեսության և ֆինանսների նախարար Ահմադ բին Աբդ ալ-Նաբի Մակկին 2008 թ. մայիսի 25-ին այցելեց Արևելյան Ասիայի երկրներ Վիետնամ, Հարավային Կորեա և Ճապոնիա: Ճապոնիայի ֆինանսների նախարար Ֆուկուսիբո Նուկագայի հետ հանդիպման ժամանակ նա շեշտեց, որ պետք է վերացնել Ճապոնիայի և Օմանի միջև կրկնակի հարկումը, ինչը կնպաստի ներդրումների քանակի ավելացմանը⁴⁶⁷: Ավելին՝ Մակկին հանդիպեց «Միցուի», «Միցուբիշի» և «Իտոչու» ընկերությունների ղեկավարության հետ, որի ժամանակ հայտնեց, որ Օմանի կառավարությունն ամեն կերպ կաջակցի վերոնշյալ ընկերություններին, եթե վերջիններս ընդլայնեն իրենց ներդրումներն Օմանի նավթաքիմիական, նավթի և գազի փոխադրման ոլորտներում:

Փաստորեն Ճապոնիա-Օման հարաբերությունները բավական խորն են և ունեն ռազմավարական նշանակություն՝ չսահմանափակվելով միայն ածխաջրածնի առաքումներով և ընդգրկելով համագործակցության զանազան ոլորտներ:

⁴⁶⁷ Omani Minister Talks Business on Latest Tokyo Tour, Newsletter No. 997, News-Analysis, 28.04.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2008/april2008n997.htm>

Ամփոփելով Ճապոնիայի քաղաքատնտեսական հարաբերությունները ՄՀԽ-ի անդամ երկրների հետ, հանգում ենք այն եզրակացության, որ երկկողմանի հարաբերությունները բավական սերտ են և բազմազան:

Ճապոնիա արտահանվող նավթի քանակով ՄՀԽ-ի անդամ երկրներից առաջին տեղում է Սաուդյան Արաբիան, նրան հաջորդում է ԱՄԷ-ն, այնուհետև՝ Կատարը, Օմանը, Քուվեյթը և Բահրեյնը:

Ճապոնիայի հարաբերությունները Սաուդյան Արաբիայի, Օմանի և Կատարի հետ ունեն ռազմավարական նշանակություն: Ավելին՝ Սաուդյան Արաբիան սերտորեն համագործակցում է Ճապոնիայի հետ մերձավորարևելյան խնդիրների կարգավորման հարցում՝ ԱՄՆ - Ճապոնիա-Սաուդյան Արաբիա եռակողմ բանակցությունների շրջանակում:

ՄՀԽ-ի անդամ երկրները Ճապոնիայի հետ հարաբերություններում բավական մեծ տեղ են տալիս ներդրումներին, որոնք նպաստում են Մոցի երկրների տնտեսության դիվերսիֆիկացման քաղաքականության իրականացմանը: Հատկանշական է, որ թեև Սաուդյան Արաբիայում Ճապոնիան իր ներդրումների քանակով զբաղեցնում է առաջին տեղը՝ ետևում թողնելով նույնիսկ Միացյալ Նահանգներին, սակայն ներդրումների քանակով ամենաշատը կատարում է ԱՄԷ-ում:

ՄՀԽ-ի անդամ երկրներից Քուվեյթը միակ պետությունն է, որ ինքն է ներդրումներ կատարում Ճապոնիայում՝ ձեռք բերելով մի շարք ճապոնական հայտնի ընկերությունների բաժնետոմսեր:

ՄՀԽ-ի երկրներից Ճապոնիայի ամենամեծ առևտրային գործընկերը համարվում է Կատարը, որը պայմանավորված է Կատարի նավթի 70%-ից ավելին Ճապոնիա արտահանելու հանգամանքով:

Բավական մեծ է Ճապոնիայի դերը նաև Օմանում՝ լինելով երկրի նավթի գլխավոր գնորդը, Տոկիոն նաև Օմանի զագի արդյունաբերության հիմնադիրն է և վերջինիս կարելորագույն գնորդը:

Այսպիսով, Ճապոնիա – ՄՀԽ անդամ երկրների միջև քաղաքատնտեսական հարաբերությունները փոխշահավետ են և կարևոր երկու կողմերի համար:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Ճապոնիան կարողացավ վերականգնել իր քայքայված տնտեսությունը և արդեն 1970-ականներին դարձավ զարգացած տնտեսություն ունեցող երկրորդ տերությունն աշխարհում: Երկրի տնտեսության զարգացումը նպաստեց էներգակիրների պահանջարկի մեծացմանը: Եվ քանի որ Ճապոնիան չունեւ բնական ռեսուրսներ և նավթի գները ցածր էին, նա քարածխի հիմքի վրա աշխատող իր արդյունաբերությունը տեղափոխեց նավթի ռելսերի վրա, որը վերջինս ներկրում էր մեծ մասամբ մերձավորարևելյան տարածաշրջանից՝ սկիզբ դնելով Ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության ձևավորմանը:

Մինչ 1973 թ., այսինքն՝ մինչև առաջին նավթային ճգնաժամը, Ճապոնիան պահպանում էր մերձավորարևելյան նավթարդյունահանող երկրների հետ զուտ տնտեսական հարաբերություններ՝ չմիջամտելով քաղաքական գործընթացներին: Սակայն 1973 թ. հերթական արաբ-իսրայելական պատերազմի ավարտից հետո, Մերձավոր Արևելքի նավթարդյունահանող երկրները սկսեցին նավթն օգտագործել որպես քաղաքական գեղք՝ էմբարգո դնելով արտահանվող նավթի վրա և նման ձևով ճնշում գործադրելով ԱՄՆ-ի ու նրա դաշնակիցների վրա: Փաստորեն Ճապոնիան նույնպես դասվեց «նշ Բարեկամական» երկրների շարքին: Երկրի տնտեսական շահերը ստիպեցին Ճապոնիային, հակառակ իր դաշնակցի՝ ԱՄՆ-ի դիրքորոշման, գնալ մի շարք քաղաքական զիջումների նավթարդյունահանող երկրների նկատմամբ՝ ապահովելով իր երկիրը կենսական կարևոր վառելիսնյութով:

1979թ. իրանա-ամերիկյան հարաբերությունների վատթարացումը և Իրանում իսլամական հեղափոխության հաղթանակը պատճառ դարձան երկրորդ նավթային ճգնաժամի ի

հայտ գալուն: Ճապոնիան ԱՄՆ-ի բոլոր հորդորները հակա-իրանական ճնշամիջոցներին միանալու վերաբերյալ թողնում էր անպատասխան և խուսանավման քաղաքականության շնորհիվ շարունակում էր պահպանել տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններ Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ: Փաստորեն հակառակ ձևավորված այն թյուր կարծիքին, որ Ճապոնիան Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո դարձել էր ԱՄՆ-ի կամակատարն արտաքին քաղաքականության հարցերում, ծագող արևի երկիրը ճգնաժամային իրավիճակներում միշտ առաջնորդվում էր իր երկրի տնտեսական շահերից ելնելով:

Արդեն 1980 թ.-ի Իրան-իրաքյան պատերազմը, որը հրահրված էր գերտերությունների «լուռ» համաձայնությամբ, միտում ունենալով թուլացնելու Իրանի և Իրաքի դիրքերը տարածաշրջանում, ինչպես նաև խաբիլելու ՕՊԵԿ-ի դիրքերը նավթային շուկայում, դարձավ երրորդ նավթային ճգնաժամի պատճառ: Թեև նավթային ճգնաժամը չունեցավ բացասական ազդեցություն Ճապոնիայի տնտեսության վրա, այնուամենայնիվ Իրան-իրաքյան հակամարտության երկարատև բնույթը բարդացնում էր իրավիճակը կարևորագույն ծովային հաղորդակցության գոտում՝ Հորմուզի նեղուցում, որը Մոցի երկրներից նավթ արտահանելու հիմնական ճանապարհն էր: Բացի այդ պատերազմող երկրներում ընդհատվել էր ճապոնական մի շարք արդյունաբերական օբյեկտների կառուցումը, ինչը, անշուշտ, մեծ վնաս էր հասցնում Ճապոնիայի տնտեսական շահերին: Ելնելով տնտեսական շահերից՝ Ճապոնիայի կառավարությունը փոփոխություններ մտցրեց իր արտաքին քաղաքականության մեջ և ակտիվացրեց իր միջազգային դերն աշխարհում՝ առաջարկելով միջնորդական միջամտություն հակամարտությանը շուտափույթ վերջ դնելու նպատակով: Ճապոնիան իր միջնորդական առաքելության իրականացման համար օգտագործում էր

միջազգային կազմակերպությունների, մասնավորապես ՄԱԿ-ի բեմահարթակները՝ դրանով իսկ վստահություն ներշնչելով իր դիվանագիտության հանդեպ և նպաստելով տարածաշրջանում կայունության հաստատմանը:

Իրավիճակը տարածաշրջանում ավելի բարդացավ Օղոմ ամերիկյան ռազմածովային բազա տեղակայելու վերաբերյալ ԱՄՆ-ի վարչակարգի հայտարարությունից հետո: Ավելին՝ Վաշինգտոնը կոչ էր անում իր դաշնակիցներին, այդ թվում Ճապոնիային, միանալ ռազմական գործողություններին: Սակայն Տոկիոն դեմ էր իր երկրի ռազմական ներկայությանը Օղոմ՝ պատճառաբանելով, որ այն հակասում է երկրի «խաղաղ» սահմանադրության դրույթներին: Այսպիսով՝ Ճապոնիայի կառավարությունը, առաջնորդվելով «խաղաղ» սահմանադրության սկզբունքներով և ցանկանալով պահպանել իր կապերը նավթարդյունահանող երկրների հետ, նախընտրեց չաջակցել իր դաշնակցին ռազմական միջամրտության իրականացման հարցում, որի պատճառով ԱՄՆ-ի նախագահ Ռ. Ռեյգանը 1987 թ. մայիսին մտցրեց 100% տուրք (մոտ 300 մլն դոլար) Միացյալ Նահանգներ ներկրվող ճապոնական էլեկտրական ապրանքների վրա: Սակայն դա չկանգնեցրեց Ճապոնիային շարունակելու իր գործունեությունը՝ Իրան-իրաքյան հակամարտությանը խաղաղ ճանապարհով լուծում տալու հարցում, որն արտահայտվեց ոչ միայն Իրաքին տնտեսական օգնություն տրամադրելու, այլև 1987 թ. հունվարին, դառնալով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի (ԱԽ) ոչ մշտական անդամ, ունեցավ իր ներդրումը ՄԱԿ-ի շրջանակներում Իրան-իրաքյան ռազմական հետախուզական խումբ (ԻԻՌՀԽ) ստեղծելու գործընթացում, որի հիմնական գործառույթն էր երկու երկրների միջև կրակի դադարեցման վերաբերյալ համաձայնագրի ստորագրումը: Արդեն 1987 թ. հուլիսի 20-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն միաձայն ընդունեց N 598-րդ բանաձևը՝ երկու պատերազմող պետությունների միջև կրակի դադարեց-

ման վերաբերյալ, իսկ 1988 թ. օգոստոսի 20-ին Իրանի և Իրաքի միջև կնքվեց զինադադար:

Աշխատության մեջ առանձնակի տեղ է տրվել Ճապոնիայի և ՄՀՄ-ի անդամ-երկրների միջև քաղաքատնտեսական հարաբերությունների ուսումնասիրությանը: ՄՀՄ-ի երկրները ոչ միայն ապահովում են Ճապոնիային ածխաջրածնի պահանջարկի կեսից ավելին, այլև հանդիսանում են սպառման մեծ շուկա Ճապոնական ապրանքատեսակների համար: Ծագող արևի երկրի հարաբերությունները ՄՀՄ-ի անդամ երկրների հետ իրականացվում է ինչպես կազմակերպության շրջանակներում, այնպես էլ առանձին-առանձին և չի սահմանափակվում զուտ քաղաքատնտեսական հարաբերություններով՝ ընդգրկելով նաև տնտեսության բազմազանեցման, այլընտրանքային էներգիայի, մասնավորապես ատոմային էներգիայի զարգացման, մշակույթի և կրթության ոլորտները, ինչև ավելի է խորացնում երկկողմանի հարաբերությունները տալով դրանց ռազմավարական նշանակություն:

Ճապոնիան նաև «Պաշտոնական զարգացման աջակցության» (ՊԶԱ) ծրագրի միջոցով ներդրումներ է կատարում ՄՀՄ-ի անդամ երկրներում՝ մասնավորապես տրամադրելով տեխնոլոգիական աջակցություն՝ վերոնշյալ երկրների արդյունաբերության զարգացման նպատակով: Հատկանշական է, որ սառը պատերազմի ավարտից հետո Ճապոնիան մեծ տեղ է տալիս ՊԶԱ-ի ծրագրի շրջանակներում ՄՀՄ-ի անդամ երկրներին տրամադրվող ներդրումներին՝ օգտագործելով այն որպես քաղաքական գեներ իր առավելությունը մի շարք երկրներին՝ Չինաստանին, Հնդկաստանին և չորս «ասիական վագրերին», ցույց տալու համար: Բացի այդ, վերոնշյալ ծրագրի միջոցով Ճապոնիան իրականացնում է իր «Փափուկ ուժի» քաղաքականությունը, որը հատկապես ակնառու դարձավ, երբ հետսառըպատերազմյան շրջանում Ճապոնիան դարձավ ՊԶԱ-ի ծրագրի ամենամեծ դոնորը:

Ճապոնիան շահագրգռված է մերձավորարևելյան տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու հարցում և ֆինանսական աջակցությամբ փորձում է օգնել տարածաշրջանի երկրներին խնդիրները հեշտությամբ հաղթահարելու համար: ՄՀԽ-ի երկրները նույնպես շահագրգռված են տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու հարցում: Թեև ՄՀԽ-ի անդամ երկրների միջև կան շահերի բախում որոշ հարցերի շուրջ, այնուամենայնիվ, Մերձավոր Արևելքում առկա խնդիրների լուծման հարցում անդամ երկրների մոտեցումները մեծ մասամբ համընկնում են:

Ճապոնիան և ՄՀԽ-ի երկրները համագործակցում են միմյանց հետ նաև միջազգային խնդիրների լուծման հարցերում: Նման համագործակցությունն ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով Մոցի համագործակցության խորհրդի երկրները մեծապես աջակցում են Ճապոնիային ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհրդի մշտական անդամ դառնալու հարցում:

Հետսառըպատերազմյան շրջանում ի հայտ եկած մի շարք նախադրյալներ, ստիպեցին Ճապոնիային վերանայել իր արտաքին քաղաքականությունն ինչպես մերձավորարևելյան տարածաշրջանում, այնպես էլ ամբողջ աշխարհում:

Այսպես՝ խթանիչ գործոնների շարքին են դասվում առաջին հերթին միաբնեռ համակարգի ստեղծմանը զուգահեռ ձևավորված բազմաբնեռ համակարգը, որի ժամանակ մի շարք պետություններ, ինչպիսին են՝ Չինաստանը, Հնդկաստանը և չորս «ասիական վագրերը»՝ Հարավային Կորեան, Թայվանը, Սինգապուրը և Հոնկոնգը, լուրջ մրցակցության հայտ ներկայացրին Ճապոնիային՝ որպես տարածաշրջանային գերտերության:

Երկրորդ գործոնը՝ Ճապոնիայում տեղի ունեցած ներքաղաքական փոփոխությունն էր, որի հիմնական պատճառներից մեկը երկրում սկսված տնտեսական ճգնաժամն էր:

Վերջինս 1989 թ. «պղպջակային տնտեսության» «պայթման» հետևանք էր: Փաստորեն Ճապոնիայում ստեղծված ծանր տնտեսական իրավիճակը նպաստեց երկրում քաղաքական ուժերի փոփոխությանը: Այսպես՝ 1993 թ. վերջ դրվեց 1955 թվականից ի վեր իշխանության դեկին գտնվող լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցության միանձնյա կառավարմանը, և իշխանությունն անցավ կոալիցիոն կառավարությանը, որը համեմատաբար լիբերալ էր և միջազգային հարաբերություններում փորձում էր դրսևորել ավելի ճկուն քաղաքականություն:

Եվ երրորդ գործոնը՝ Ճապոնիայի միջազգային հարաբերություններում ունեցած ձախողումներն էին, որոնք վերազրկում են 1990 թ. Մոցում Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնագավթման արդյունքում ի հայտ եկած ճգնաժամին, երբ Ճապոնիան, ելնելով իր «խաղաղ» սահմանադրության դրույթներից, նախընտրեց չմիանալ ԱՄՆ-ի կողմից Իրաքի դեմ կիրառվող պատժամիջոցներին, այլ փորձեց ֆինանսական օգնությամբ աջակցել Քուվեյթին: Սակայն Ճապոնիայի քաղաքականությունը քննադատվեց միջազգային հանրության կողմից՝ անվանելով այն «չեկային գրքույկի դիվանագիտություն»:

Փաստորեն այս բոլոր նախադրյալները խթան հանդիսացան Ճապոնիայի համար վերանայելու իր մերձավորարևելյան քաղաքականությունը և կտրուկ փոփոխման ենթարկելու տարածաշրջանի խնդիրների նկատմամբ ունեցած իր մոտեցումները: Ճապոնիան հասկացավ, որ միջազգային-քաղաքական գործընթացներին անմիջական չմիջամտելու քաղաքականությունը վնասում է իր երկրի շահերին և սկսեց մտածել այդ ոլորտում ավելի մեծ ակտիվություն ցուցաբերելու ուղղությամբ:

Ճապոնիան, արտաքին քաղաքականության ակտիվացմանը զուգահեռ, մեծացրեց նաև իր ռազմաքաղաքական դերը

Մոցում, որի հիմնական պատճառները կապված էին ճապոնիայի ծովային ուղիների անվտանգության հետ, որին առաջին հերթին մեծ վտանգ էին սպառնում Մերձավոր Արևելքում առկա հակամարտությունները, երկրորդ հերթին՝ Չինաստանի ծավալապաշտական քաղաքականությունը, և երրորդը՝ ծովահենների և ահաբեկիչների գործողությունները:

Շևրոխիվ մի շարք բարեփոխումների՝ ճապոնիայի ինքնապաշտպանական ուժերը սկսեցին ակտիվորեն հումանիտար մասնակցություն ցուցաբերել մերձավորարևելյան մի շարք հակամարտություններում, և ռազմաքաղաքական դերի ակտիվացման գազաթնակետը դարձավ 2011 թ. Ադենի ծոցում գտնվող Ջիբութի նավահանգստում ճապոնիայի առաջին ռազմաբազայի տեղակայումը:

Summary

After World War II, Japan had managed to revive its devastated economy and already by the 1970s it became the second country in the world with its developed economy. The development of the country's economy contributed to the increasing demand for energy carriers, laying the foundation for the formation of Japan's Middle Eastern policy.

Until 1973, that is before the first oil crisis, Japan retained pure economic relations with the Middle Eastern oil-producing countries, without interfering in the political process. But in 1973, after the end of the successive Arab-Israeli war, these oil-producing countries began to use oil as a political weapon, putting an embargo on oil exports and thus putting pressure on the USA and its allies.

Actually Japan was ranked on the list of the "unfriendly" countries. Unlike its ally, the United States' approach, the country's economic interests forced Japan to make some political concessions towards the oil-producers, providing the country with vital fuel.

The deterioration of US-Iranian relations in 1979 and the victory of the Islamic revolution in Iran caused a second oil crisis. Japan left all the USA calls to join the anti-Iranian repressions unanswered and with the help of its committal policy continued to maintain economic and political ties with the Islamic Republic of Iran. In fact, contrary to the false belief that post World War II Japan became a US coefficient in foreign policy issues, in critical situations the Land of the Rising Sun has always been guided by its country's economic interests.

Already in 1980, the Iran-Iraq war, which was provoked by the "silent" agreement of the super powers, became the reason for the third oil crisis, which tended to weaken Iran's and Iraq's positions in the region, as well as to undermine OPEC's oil market. Although the oil crisis did not have a negative impact on Japan's

economy, however, the long-term nature of the Iran-Iraq conflict complicated the situation in the most important area of maritime communications, the Strait of Hormuz, which was the main route for exporting oil from the Gulf countries. In addition, in a number of warring countries, building of Japanese industrial objects was stopped, which, of course, caused great damage to Japan's economy. Based on economic interests, the Japanese government has made changes in its foreign policy and activated its international role in the world suggesting a mediatory intervention to end the conflict as soon as possible. For the implementation of its mediation mission Japan used international organizations, particularly the UN platform. So in January 1987, Japan became a non-permanent member of the UN Security Council, within the framework of the United Nations and its contribution in the establishing process of the Iran Iraq Military Group (IIMOG), the main function of which was to sign a ceasefire agreement between the two countries. Already in 1987, on July 20, the UN Security Council unanimously adopted Resolution N 598 concerning the ceasefire between the two warring states, and in 1988, August 20, a ceasefire agreement was signed between Iran and Iraq.

In this work, political and economic relations between Japan and the GCC member states, which are implemented both within the organization and individually, are particularly highlighted. Bilateral relations are not limited by only political relations, they include economic diversification as well as alternative energy, particularly nuclear energy development, culture and education.

Japan and the GCC countries cooperate with each other on solving international issues. To make such cooperation more effective GCC countries strongly supports Japan on the issue of becoming a permanent member of the UN Security Council.

Japan also invests in GCC member states by the "Official Development Assistance" (ODA) program particularly by providing

technical assistance to develop the industry of the above mentioned countries. It is notable that after the end of the Cold War, Japan gave a great place to the investment in GCC member states by ODA's program, using it as a political weapon to show its advantage to a number of countries, China, India and the four "Asian tigers". In addition, Japan implements its "soft power" policy through this project, which became especially obvious in the post-Cold War period, when Japan became the greatest donor of the ODA program.

It is remarkable that a number of preconditions that appeared in the post Cold War period forced Japan to reconsider its foreign policy in the Middle Eastern region and around the world. Japan has not only intensified its foreign policy, but also increased its military role in the Gulf, the main reasons of this being connected with the security of maritime routes.

Due to a series of reforms, the Japanese self-defense forces were actively involved in humanitarian assistance in a number of conflicts in Middle East, and the culmination of the intensification of its military role was in 2011, when Japan's first military base was deployed in the port of Djibouti, which is located in the Gulf of Aden.

概要 (Ամփոփում ճապոնեերենով)

第二次世界大戦後、日本は荒廃した経済から復興し、1970年代には既に世界で二番目の経済先進国となっていた。国の経済発展は燃料輸送の需要増につながり、日本の中東政策の基礎を形成した。1973年の第1次オイルショック（石油危機）まで、日本は中東の石油生産国とは純粋な経済関係を保持しており、政治的プロセスが介入することはなかった。

しかし1973年に、かねてからの中東戦争が終結し、これらの石油生産国は石油を政治的武器として使用し始め、対外石油輸出制限により米国とその他の同盟国にプレッシャーをかけ始めた。実際に日本は「非友好国」のリストに載せられた。他の同盟国であるアメリカとは異なり、日本は経済的利益のために石油生産国への政治的譲歩を強制されつつ、国内に重要な燃料を供給したのであった。

1979年、米イラン関係の悪化とイランのイスラム革命の成功により、第二次オイルショックが起きた。

日本は米国からの反イラン鎮圧の呼びかけに応じず、積極政策によって、経済的、政治的にイランとの関係を継続した。

実際に、第二次世界大戦後日本は米国と外交において協力関係にあるという誤解に反して、危機的状況における「日の出する国」は、常に経済的利益によって導かれてきた。

1980年には既にイラン・イラク戦争が超大国間の「沈黙」の合意によって勃発したのだが、それはその後の第三次オイルショックを引き起こし、イランおよびイラクのその地域における地位を弱めたのだが、同時にOPECの石油市場への影響をも弱めることとなった。

日本経済にとってオイルショックはさほど悪影響がなかったものの、長期化するイラン・イラク紛争によって、最も重要な海域であり、湾岸諸国にとって主要な石油輸出ルートであるホルムズ海峡の状況は複雑化した。

さらに多くの紛争国では日本の工場の建設が中止されたが、それは当然日本経済には痛手であった。

経済的利益に基づき、日本政府は外交政策を転換し、国際的役割を果たして、紛争解決に向けて可能な限り仲介を行うことを提案してきた。調停の実行のために、日本は国際組織、特に国連の場を用いた。そして1987年1月に、日本は国連安保理の非常任理事国になり、国連の枠組みの中でイラン・イラク軍事監視団（IIMOG）を設立する過程に貢献したが、その主な機能というのは、両国間の停戦合意に調印するという事であった。1987年7月20日に国連安保理は満場一致で戦争状態の両国の停戦に関する598号決議を採択し、1988年8月20日イラン・イラク間の停戦合意がサインされた。

本稿では日本と湾岸協力会議諸国（GCC）間の政治的経済的関係が組織的かつ個別的に行われたことについて、特記している。両者の関係は単に政治的な事柄だけでなく、経済的な多様化、代替エネルギー（特に原子力エネルギーの開発）や文化と教育をも含んでいる。

日本と湾岸協力会議諸国（GCC）は互いに国際問題の解決に協力的だ。協力をより有効にするために、湾岸協力会議諸国（GCC）は日本が国連安保理の常任理事国になるよう強く支持している。

日本はまた湾岸協力会議諸国（GCC）に投資もしているが、それは特に政府開発援助（ODA）を通じたGCC各国の産業開発に向けた技術援助である。

特筆されるのは冷戦後、日本が中国、インド、四つの“アジアの虎”各国より優位に立つよう政治的武器としてGCC各国へのODNを行ったことである。更に日本は「ソフトパワー」政策によりプロジェクトを実行し、冷戦後ODAの最大援助国となった。

明らかなことは、冷戦後に現れた様々な状況によって日本はやむなく中東、また世界的外交を再考せざるを得なかった。日本は外交のみを強化するのではなく、湾岸における軍事的役

割をも増加させたのだが、それは主に海洋ルートの保安に関する理由からである。

度重なる改革の末、日本の自衛隊は中東の紛争にたいする人道的支援に積極的に投入された。自衛隊の軍事的役割が最も活発だったのは2011年であるが、この年初の日本の軍事基地がアデン湾にあるジブチ港に配置されたのである。

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐ՝

ա. Պաշտոնական փաստաթղթեր

1. Атлас-Еженедельный вестник иностранной информации ТАСС, М., 1965, 1974, 1978, 1984.
2. Бюллетень почтовой информации, ТАСС, М., 1979, 1981, 1982, 1984, 1989.
3. Международный ежегодник, М., 1965.
4. Хартия о создании Совета Арабского Сотрудничества, <http://www.worldislamlaw.ru/archives/179>
5. Amendment to the Constitution of Bahrain, 20.02.2002, <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2002/2/0220-2.html>
6. An Argument for Japan's Becoming Permanent Member of the United Nations Security Council, http://www.mofa.go.jp/policy/q_a/faq5.html
7. Bahrain Imports, <http://www.tradingeconomics.com/bahrain/imports>
8. Call for Early Launch of Negotiations for Japan-GCC Economic Partnership Agreement, <http://www.keidanren.or.jp/english/policy/2005/060.html>
9. Carter J., "The State of the Union", January, 1980, Weekly Compilation of Presidential Documents, Vol. 16, January 28, 1980.
10. Chiyoda Corporation, <http://www.chiyoda-corp.com>
11. Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1986, 1991, 1992, 1999, <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/index.html>
12. Embassy of Japan in Bahrain, <http://www.bh.emb-japan.go.jp>
13. Embassy of the Kingdom of Bahrain in Japan, Bilateral Relationships, <http://www.bahrain-embassy.or.jp/en/bilateral-relationships/>

14. Exclusive Interview: Shinzo Abe, October 31, 2006, <http://www.ft.com/cms/s/0/ba65e892-68f6-11db-b4c2-0000779e2340.html#axzz2HNxcl8XE>
15. Fact Sheet: List of Memoranda of Japan-UAE Cooperation, <http://www.mofa.go.jp/files/000004142.pdf>
16. Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KU>
17. International Energy Agency, Monthly Oil Market Report, Paris, 1991, 2004, http://stockholm.sgir.eu/uploads/Chakarova_SGIR-Stockholm.pdf
18. International Energy Statistics, Washington, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6>
19. International Maritime organization, <http://www.imo.org>
20. Japan, The Ministry of Foreign Affairs, The Information Bulletin, 1984.
21. Japan's Economic Cooperation in the Middle East, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/relation/coop.html
22. Joint Press Statement on Road Construction in Afghanistan by the President of the United States and the Prime Minister of Japan and the Foreign Minister of Saudi Arabia, 12.09.2002, <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/pfmv0209/joint.html>
23. Joint Statement between Japan and the Kingdom of Bahrain, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/bahrain/joint0802.html
24. Joint Statement between Japan and the United Arab Emirates, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/pmv0704/joint_uae.html
25. Joint Statement between the Kingdom of Saudi Arabia and Japan, 28-29.04.2007, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/pmv0704/joint_saudi.html
26. Joint Statement on Strengthening the Bilateral Economic Relations between Japan and Qatar, 4.10.2011, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/qatar/joint1110.html

27. Joint Statement towards the Building of Strategic and Multi-layered Partnership between Japan and the Kingdom of Saudi Arabia, http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/saudi/joint0604.html
28. Memorandum of Understanding between Iran and Sharjah, November, 1971, http://www.parstimes.com/history/iran_sharjah.html
29. Statement by Prime Minister Junichiro Koizumi Concerning the Establishment of the Law Concerning the Special Measures on Humanitarian and Reconstruction Assistance in Iraq, 26.07.2003, http://www.kantei.go.jp/foreign/koizumispeech/2003/07/26danwa_e.html
30. The Charter of the Cooperation Council of the Arab States of the Gulf, <http://www.gcc-sg.org/eng/indexfc7a.html?action=Sec-Show&ID=1>
31. The Cooperation Council for Arab States of the Gulf, Military Cooperation, <http://www.gcc-sg.org/eng/index8409.html?action=Sec-Show&ID=49>
32. The Economic Agreement between the GCC States, Adopted by the GCC Supreme Council (22nd Session; 31.12.2001) in the City of Muscat, Sultanate of Oman, <http://sites.gcc-sg.org/DLibrary/download.php?B=168>
33. The Unified Economic Agreement between Countries of Gulf Cooperation Council, Riyad, 11.11.1981, <http://www.sagia.gov.sa/Documents/Int%20agreement/Agreement%20of%20Gulf%20Cooperation%20Council.pdf>
34. The Visit to the Gulf Countries by Minister for Foreign Affairs Yohei Kono (Overview and Evaluation), <http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/fmv0101/overview.html>
35. Treaty of Peace with Japan, United Nations Treaty Series 1952 (reg. no. 1832), vol. 136.
36. Truman H., "Special Message to the Congress Presenting a 21-Point Program for the Reconversion Period", 06.09.1945, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=12359>

37. US Policy toward Iran: Hearings before the Committee on Foreign Relations, US Senate, 100th Congress, 1st session, January 14, 16, 23 and 27, 1987; Washington: Government printing office, 1987.
38. 占領下日本の分析 («Մենրյոկա նիպոնկո բունսեկի» «Ճապոնիայի օկուպացման պայմանների վերաբերյալ վերլուծություն»), Kyoto, 1955.
39. 外交青書 («Գաիկոո սենսյո» «Կապույտ գիրք՝ արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ»), Tokyo, 2009.
40. 現代日本経済指標 («Գենդայ նիհոն կեիձասի հյոո» «Ժամանակակից Ճապոնիայի տնտեսական պատմություն»), Tokyo, 1975.
41. 石油のびちくのかくほなどにかんするほりつ, 27.12.1975. (Օրենք նավթային պահուստի ապահովման վերաբերյալ), <http://www.law.e-gov.go.jp/cgi-bin/idxsearch.cgi>

բ. Տեղեկատու գրականություն

42. Саудовское информационное агентство «ВАС», Каир, 1990.
43. Современная Япония, Справочник, М., 1973.
44. BP Statistical Review of World Energy, 2013, bp.com/statisticalreview
45. Encyclopedia Britannica, <http://www.britannica.com>
46. Gulf Cooperation Council, <http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/gcc.htm>
47. Handbook of Energy and Economic Statistics in Japan, Tokyo, 2011.
48. Japan Cooperation Center for the Middle East (JCCME), <http://www.jccme.or.jp>
49. Japan Oil Development Cooperation, www.jodco.co.jp
50. Keidanren (Japan Business Federation), <http://www.keidanren.or.jp>
51. Oman 2004-2005, Doha, 2005.
52. Political Handbook of the Middle East 2008, Washington, 2008.
53. Qatar Petroleum Development Co., <http://www.qpd-jp.com/>
54. The Middle East and North Africa 1996, London, 1996.

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՀՈՂՎԱՄՆԵՐ

ա. Մենագրություններ

55. Բայրուրդյան Վ., Իրանի պատմություն, Երևան, 2005, էջ 783:
56. Հարությունյան Ա., ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականությունը Լիբանանի երկրորդ քաղաքացիական պատերազմի և ճգնաժամի ընթացքում (1975-1991 թթ.), Երևան, 2008, էջ 249:
57. Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Ս., Կարապետյան Ռ., Հայաստան-Ճապոնիա, Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և գիտական հարաբերություններ, Երևան, 2005, էջ 179:
58. Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր III, Երևան, 2006, էջ 840:
59. Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, Անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան, 1918-2005 թթ., Հատոր IV, Երևան, 2007, էջ 768:
60. Հովհաննիսյան Ն., Իրան, Այաթոլլահ Նոմեյնիի դարաշրջանը, Երևան, 2004, էջ 112:
61. Александров И., Монархии Персидского залива: Этап Модернизации, М., 2000, с. 543.
62. Аль-Хайдан Тарик Ахмед, Проблемы безопасности в районе Арабского залива и будущие вызовы, Диссертация, М., 2002, с. 218.
63. Андреасян Р., Казюков А., ОПЕК в мире нефти, М., 1978, с. 232.
64. Баскин В., Нефтяные монополии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1957, с. 179.
65. Богатуров А., Японская дипломатия в борьбе за источники энергетического сырья (70-80-е годы), М., 1988, с. 195.
66. Богоявленская Е., Япония на совещаниях «Большой семерки» (от Рамбуйе до Токио, 1975-1986 гг.), М., 1986, с. 92.

67. Боронов Р., Нефть и политика США на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1977, с. 272.
68. Былиняк С., Экономическое сотрудничество и интеграция стран Востока, М., 1982, с. 166.
69. Валькова Л., Саудовская Аравия: Нефть, ислам, политика, М., 1987, с. 254.
70. Вербицкий С., Япония: Время сложных проблем, М., 1974, с. 64.
71. Власов В., Монополистический капитал Японии на рубеже 60-70-х годов, М., 1977, с. 269.
72. Внешняя политика Японии: История и современность, Учебное пособие, М., 2008, с. 318.
73. Георгиев А., Озолинг В., Нефтяные монархии Аравии: Проблема развития, М., 1983, с. 222.
74. Динкевич А., Экономика послевоенной Японии (1945-1955 гг.), М., 1958, с. 199.
75. Игнатушенко С., Япония и США: Партнеры и конкуренты, М., 1970, с. 308.
76. Инджикян Р., ОПЕК в мировом капиталистическом хозяйстве, М., 1983, с. 147.
77. Исаев В., Филоник А., Королевство Бахрейн, Опыт развития в условиях изменения ресурсной ориентации, М., 2006, с. 292.
78. Исаев В., Филоник А., Кувейт: контуры экономических перемен, М., 2003, с. 256.
79. Исаев В., Филоник А., Султанат Оман. Очерк общественно-политического и социально-экономического развития, М., 2001, с. 239.
80. Кулямзин А., Страны Персидского залива, иммиграция и классовая структура, М., 1990, с. 194.
81. Маликов Б., Совет Сотрудничества Арабских Государств Залива, М., 1994, с. 186.
82. Маркарян Р., Зона Персидского залива: Проблемы, перспективы, М., 1986, с. 154.

83. Машин В., Яковлев А., Персидский залив в планах и политике Запада, М., 1985, с. 236.
84. Мелкумян Е., Новейшая история Кувейта, М., 2011, с. 190.
85. Мелкумян Е., ССАГПЗ в глобальных и региональных процессах, М., 1999, с. 200.
86. Молодяков В., Молодякова Э., Маркарьян С., История Японии, XX век, М., 2007, с. 528.
87. Морита А., Сделано в Японии : История фирмы Сони, М., 1993, с. 408.
88. Оганесян Н., Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван, 1985, с. 113.
89. Озолинг В., Экономика Саудовской Аравии, М., 1975, с. 207.
90. Осипов А., Экономическая экспансия США в арабских странах, М., 1980, с. 160.
91. Певзнер Я., Экономика Японии после Второй мировой войны, М., 1955, с. 352.
92. Петров Д., Внешняя политика Японии после Второй мировой войны, М., 1965, с. 399.
93. Родригес А., Нефть и эволюция социальных структур арабских монархий, М., 1989, с. 260.
94. Ульяничев С., Энергетика Японии: Экономические проблемы развития, М., 1981, с. 263.
95. Шарипов У., Персидский залив: обострение политической и военной ситуации и международных отношений в конце XX - начале XXI в., М., 2010, с. 361.
96. Япония и глобальные вызовы : стратегия борьбы, М., 2008, с. 228.
97. Abe H., Regional Integration in the Gulf: The Background to the Formation of the GCC, Working Papers Series, No.9, 1987, p. 127.
98. Al-Farsi F., Saudi Arabia: A case Study in Development, London, 1986, p. 264.
99. Ali A. Hakim, The Middle Eastern states and the law of the sea, Manchester, 1979, p. 293.

100. Blaker M., *Oil and the Atom: Issues in US-Japan Energy relations*, N.Y., 1980, p. 100.
101. Bruton B., *Somalia: A New Approach*, N.Y., 2014, p. 60.
102. Cheveland W., *A History of the Modern Middle East*, Boulder, 2010, p. 612.
103. Citino N., *From Arab Nationalism to OPEC: Eisenhower, King Saud, and the Making of U.S.-Saudi Relations*, Bloomington, 2010, p. 245.
104. Clevenger D., *Battle of Khafji, Air Power Effectiveness in the Desert*, Volume 1, N.Y., 1996, p. 156.
105. Crystal J., *Oil and Politics in the Gulf, Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar*, Cambridge, 1995, p. 242.
106. Day A., *Border and Territorial Disputes*, Harlow, Longman, 1987, p. 462.
107. Faisal bin Salman al-Saud, *Iran, Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968-1971*, London, 2003, p. 181.
108. Franz M., Sigur J., *The Asian Alliance : Japan and the United States Policy*, N.Y., 1972, p. 92.
109. Gause G., *Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*, N.Y., 1994, p. 237.
110. Hassan Hamad Al-Alkim, *The GCC States in an Unstable World, Foreign Policy Dilemma of Small States*, L., 1994, p. 234.
111. Jacoby N., *Multinational Oil : Study in International Dynamics (Studies of the Modern Corporation)*, N.Y., 1974, p. 323.
112. Kechichian J., *Oman and the World, The Emergence of an Independent Foreign Policy*, Santa Monica, 1995, p. 409.
113. Kellner T., *The GCC States of the Persian Gulf and Asia Energy Relations*, Paris, 2012, p. 61.
114. Khadduri M., Ghareeb E., *War in the Gulf (1990-1991), The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications*, N. Y., 1997, p. 299.
115. Kohl W., *After the Second Oil Crisis: Energy Policies in Europe, America and Japan, Canada*, 1982, p. 287.

116. Kostiner J., *Conflict and Cooperation in the Gulf Region*, London, 2009, p. 274.
117. Lehr P., *Violence at Sea: Piracy in the Age of Global Terrorism*, N.Y., 2006, p. 272.
118. Livingston J., Moore J., Oldfeather F., *Postwar Japan, 1945 to the Present*, N. Y., 1974, p. 600.
119. Longrigg S., *Oil in the Middle East, Its Discovery and Development*, London, 1968, p. 519.
120. McKibbin W., *The Macroeconomic Experience of Japan since 1990: An Empirical Investigation*, Research School of Pacific and Asian Studies, The Australian National University and The Brookings Institution, Washington, November, 1996, p. 64.
121. McNaugher T., *Arms and Oil*, Washington, 1985, p. 226.
122. Miyagi Y., *Japan's Middle East Security Policy: Theory and Cases*, London, 2008, p. 208.
123. Nakamura T., *Economic Development of Modern Japan*, Japan, 1985, p. 101.
124. Obaid N., *The Oil Kingdom at 100, Petroleum, Policymaking in Saudi Arabia*, Policy Papers, Washington Institute for Near East Policy, Washington, 2000, p. 136.
125. Odell P., *Oil and World Power*, N.Y., 1986, p. 314.
126. Peterson J., *The Politics of Middle Eastern Oil*, Washington, 1983.
127. Purnendra J., Inoguchi T., *Japanese Politics Today : Beyond Karaoke Democracy*, N.Y., 2011, p. 236.
128. Quandt W., *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security and Oil*, Washington D.C.: Brookings Institution, 1981, p. 190.
129. Ramazani R., *The Gulf Cooperation Council, Record and Analizes*, Virginia, 1988, p. 240.
130. Reich B., *The Powers in the Middle East: The Ultimate Strategic Arena*, N. Y., 1987, p. 351.
131. Sakakibara E., *Structural Reform in Japan: Breaking the Iron Triangle*, Washington D.C., 2003, p. 167.

132. Sebata T., *Japan's Defence Policy and Bureaucratic Politics, 1976-2007*, N.Y., 2010, p. 414.
133. Sharikat al-Zayt al-Arabiyyah al-Mahdudah, *The 35-year History of the Arabian Oil Company, 1958-1993 : A Bridge between the Arabian Gulf and Japan in War and Peace*, 1995, p. 266.
134. Sheikh A., *Oil and Power: Political Dynamics in the Middle East*, London, 1987, p. 173.
135. Sifry M., Cerf Ch., *The Gulf War Reader, History, Documents, Opinions*, N.Y., 1991, p. 526.
136. Stivang N., *Iran and the GCC States: Prospects for Long Term Regional Security in the Gulf*, Gulf thesis, 2006, p. 49.
137. Sugihara K., Allan J., *Japan and the Contemporary Middle East*, London, 2005, p. 208.
138. Thurow L., *Head to Head: The Coming Economic Battle among Japan, Europe and America*, N.Y., 1992, p. 336.
139. Togo K., *Japan's Foreign Policy, 1945-2003, The Quest for a Proactive Policy*, Boston, 2010, p. 484.
140. Tomohito S., *Koizumi Diplomacy: Japan's Kantei Approach to Foreign and Defense Affairs*, Washington, 2007, p. 197.
141. Venn F., *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, London, 1986, p. 228.
142. Williamson J., *In a Persian Oil Field*, N.Y., 1930, p. 184.
143. Wu Yuan - Li, *Japan's Search for Oil: A Case Study on Economic Nationalism and International Security*, Stanford, 1977, p. 116.
144. Yositsu M., *Caught in the Middle East : Japan's diplomacy in transition*, Toronto, 1984, p. 113.
145. Zahlan R., *The Making of the Modern Gulf States: Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates, and Oman*, London, 1998, p. 200.

բ. Հոդվածներ

146. Գևորգյան Գ., Իրաք-իրանյան տարածքային-սահմանային հակասությունների հարցի շուրջ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, շ. XXIV, Երևան, 2005, էջ 88-100:
147. Կարապետյան Ռ., Իրաքում ճապոնիայի ռազմական ներկայության վերաբերյալ, Արևելաասիական ուսումնասիրություններ, I, Երևան, 2009, էջ 47-52:
148. Аль-Амри Саид Сальман, Роль Саудовской Аравии в ходе кризиса в Персидском заливе (1990-1991 гг.), Востоковедный сборник, М., 2001, с. 40-56.
149. Арабаджян А., О государственной политике ИРИ, Специальный бюллетень, N 5, М., 1988, с. 3-9.
150. Вербицкий С., Новые тенденции в новой политике Японии: Япония 1987, Ежегодник, М., 1987, с. 51-64.
151. Григорьева В., Новые тенденции в политике Иракской партии "Басс" в начале 80-х годов, Восток и современность, Научно-информационный бюллетень, 2 (36), М., 1985, с. 78-106.
152. Журавлев А., Социально-экономическое развитие Бахрейна (1930-1990), Ближний Восток и современность, Сборник статей, Выпуск третий, М., 1997, с. 13-49.
153. Касаев Э., Инвестиционный режим и деятельность иностранных компаний в энергетическом комплексе Кувейта, Ближний Восток и современность, Сборник статей, Выпуск сороковой, М., 2009, с. 87-99.
154. Лебедева И., Японская экономика в условиях развертывания новой модели роста - 1988 г., Япония 1989 г., Ежегодник, М., 1991, с. 5-26.
155. Носова И., Энергетическая дипломатия Японии, Ежегодник, Япония 2004-2005, М., 2005, с. 84-104.
156. Сажин В., К вопросу о причинах ирано-иракской войны, Специальный бюллетень, N 5, М., 1988, с. 53-60.

157. Сенаторов А., Япония : от "одинокого пацифизма" к "обычной стране"? Проблемы Дальнего Востока, N 1, М., 2004, с. 75-83.
158. Abo-Kazleh M., Japanese Foreign Policy towards the Middle East: Determinants and Motives, Cairo, October, 2008, p. 18-29.
159. Alsalem A., Sharma S., Troutt M., Fairness Measures and Importance Weights for Allocating Quotas to OPEC Member Countries, The Energy Journal, Vol. 18, No. 2, 1997, p. 165-193.
160. Armitage R., U.S.-Japan Relations in the Middle East, Washington, D.C.: The Middle East Institute, 1998, p. 3-15.
161. Chiba K., Japan and the Middle East in the 1970s and Early 1980s: A Japanese Diplomat's View, Japan in the Contemporary Middle East London, 1993, p. 144-154.
162. Chubin S., The Middle East Factor in Alliance Politics, Japan and the Middle East in Alliance Politics, Washington D.C., 1986, p. 19-27.
163. Dobson H., Review Article: Rethinking Japan's "lost decade", Global Society, Volume 19, No. 2, April, 2005, p. 211-223.
164. Dowry A., Japan and the Middle East: Signs of Change?, Middle East Review of International Relations, Vol. 4, No. 4, December, 2000, p. 67-76.
165. Hashimoto K., Elass J., Eller S., Liquefied Natural Gas from Qatar: The Qatargas Project, in Natural Gas and Geopolitics, From 1970 to 2040, Cambridge, 2006, p. 234-267.
166. Hosaka S., Japan and the Gulf: A Historical Perspective of Pre-oil Relations, Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies, 2011, p. 3-24.
167. Ibrahim I., The Gulf Crisis: Background and Consequences, Center for Contemporary Arab Studies, Washington, 1992, p. 5-28.
168. Ibrahim Y., Attack on the Role of Saudi Arabia in OPEC, Wall Street Journal, N.Y., 1982, p. 32-44.
169. Ikeda A., Seeking a Say for Her Pay, Middle East Dialogue, November, 1994, p. 3-14.
170. Ito T., Melvin M., Japan's Big Bang and the Transformation of Financial Markets, Cambridge, July, 1999, p. 162-174.

171. Jameson S., Japan: Confronting an Uncertain Future, Asian Perspective, A Journal of Regional and International Affairs, Volume 21, No. 1, Seoul, Spring-Summer, 1997, p. 103-124.
172. Kawai M., Takagi S., Japan's Official Development Assistance: Recent Issues and Future Directions, No. 97, July, 2001, p. 255-280.
173. Khalid D., Pakistan's Relations with Iran and the Arab States, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Volume 5, Spring, 1982, p. 16-22.
174. Muzaffer Ercan Yilmaz, The New World Order: An Outline of the Post-Cold War Era, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Volume 7, No. 4, Winter, 2008, p. 44-58.
175. Özçelik S., The Japanese Foreign Policy of the Middle East between 1904-1998: Resource, Trade and Aid Diplomacy, Humanity and Social Sciences Journal 3 (2), 2008, p. 129-142.
176. Raquel S., Japan's Changing Defense Policy: Military Deployment in the Persian Gulf, Japanese Studies, Vol. 27, No. 3, December, 2007, p. 231-246.
177. Shigeru K., Japan and PKO, Japanese Experiences and Its Policy, The Journal of International Studies (Osaka Gakuin University), Volume 12, No. 2, December, 2001, p. 85-109.
178. The Boom and the Bust of the Japanese Economy: A Quantitative Look at the Period 1980-2000, Japan and the World Economy, Volume 21, Issue 1, January, 2009, p. 116-131.
179. The Gulf Crisis: A Kuwaiti Perspective: An Interview with Hassan Al-Ebraheem, Journal of Palestine Studies, Vol. 20, No. 2, Winter, 1991, p. 94-99.
180. Tomohito S., Becoming More Realistic in the Post-Cold War: Japan's Changing Media and Public Opinion on National Security, Japanese Journal of Political Science, 2007, p. 171-190.
181. Ueki Y., Japan's UN Diplomacy: Sources of Passivism and Activism, Japan's Foreign Policy after Post - Cold War: Coping with Changes, N. Y., 1993, p. 347-370.

182. Yamada M., Gulf-Asia Relations as "Post-Rentier" Diversification?: The Case of the Petrochemical Industry in Saudi Arabia, *Journal of Arabian Studies*, London, 2011, p. 99-116.
183. Zhu Z., America's Military Presence in Northeast Asia after the Cold War: Winning without Fighting?, *East Asian Review*, Volume 12, Number 2, Summer, 2000, p. 86-108.

գ. Համադարձակալիկ հոդվածներ

184. Субх М., ССАГПЗ: интеграция на фоне серьезных внутренних противоречий, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/14-06-12a.htm>
185. Япония предложила Саудовской Аравии помощь в строительстве АЭС, 10.02.2013, <http://forum.polismi.org/index.php?/topic/4469-япония-предложила-саудовской-аравии-помощь-в-с/>
186. Япония создает запас нефти из ОАЭ на случай мирового кризиса поставок, 20.12.2009, <http://ria.ru/crisis/20091220/200340640.html>
187. A Banner Year for Japan-UAE Relations, Newsletter No. 857, News-Analysis, 24.12.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/december2007/december2007n857.htm>
188. Abd al-Hadi Khalaf, The Elusive Quest for Gulf Security, Middle East report, Volume 17, Washington, 1987, <http://www.merip.org/mer/mer148/elusive-quest-gulf-security>
189. Abu Dhabi Government Becomes Largest Shareholder in Cosmo Oil, Newsletter No. 744, News-Analysis, 19.09.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/september2007/September2007n744.htm>
190. Broadening and Deepening Japanese-Emirati Relations, Newsletter No. 922, News-Analysis, 24.02.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/february2008/january2008n922.htm>
191. Carpenter T., Japan Takes a Modest Step toward Global Security, 8.01.2002, <http://www.cato.org/publications/commentary/japan-takes-modest-step-toward-global-security>

192. Corey W., Japan's New Approach to the Export of Arms, New Pacific Institute, Asia Security Watch, 11.01.2012, <http://asw.newpacificinstitute.org/?p=9885>
193. Eight Somali pirates killed as South Korea rescues freighter crew, 21.01.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/21/south-korea-rescue-somali-pirates>
194. Factbox: Japan's Military: Well-Armed but Untested in Battle, 30.07.2012, http://www.reuters.com/article/2012/07/31/us-japan-defence-factbox-idUSBRE86U03Q_20120731
195. GC Joins Power and Steam Supply Business in Saudi Arabia, <http://www.jgc.co.jp/en/01newsinfo/2013/release/20130829.html>
196. Historic Bahrain-Japan Ties in Spotlight, Manama, 24.09.2013, http://www.tradearabia.com/news/LAW_241467.html
197. History of Illinois Basin Posted Crude Oil Prices, History & Analysis of Crude Oil Prices from WTRG Economics, http://www.ilog.com/special/crudeoil_hist.htm
198. Idemitsu, 3 Other Japan Firms to Acquire 29% Stake in Qatar Refinery, <http://kayouko.net/Idemitsu-3-other-japan-firms-to-acquire.html>
199. Janardhan N., UAE's Development Strategy, UAE-Based Political Analysis, 05.27.2011, <http://jime.iej.or.jp/html/english/2011/0527.htm>
200. Japan and Kuwait Agree on Terms for New Tax Treaty, Newsletter No. 1251, News-Analysis, 14.01.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/january2009/january2009n1251.htm>
201. Japan and the World Economy, Volume 21, Issue 1, January 2009, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/4142.htm>
202. Japan Cooperation Forum for the Middle East in Dubai, Newsletter No. 1123, News-Analysis, 29.08.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/august2008/august2008n1123.htm>
203. Japan Firm Sign \$100 mln Gas Exploration Deal, 09.05.2011, <http://news.chinaoilweb.com/World/QP-Japan-firm-sign-100mn-gas-exploration-deal.7280.htm>

204. Japan Lobbies Qatar not to Join Natural Gas Export Cartel, News-Analysis, Newsletter No. 578, 09.04.2007, http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007_n578.htm
205. Japan to Build Navy Base in Gulf of Aden, 11.05.2010, http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2010/05/11/Japan-to-build-navy-base-in-Gulf-of-Aden/UPI-60511273596816/
206. Japan-Emirates Talks on Nuclear Cooperation, Newsletter No. 1215, News-Analysis, 06.12.2008, http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/december2008/december2008n_1215.htm
207. Japanese Policy in the Middle East, <http://www.passia.org/seminars/99/japan/jpolicy.htm>
208. Japan-Qatar Energy Ties Booming, Mitsui Takes a Slice of Qatari Water and Power News-Analysis, Newsletter No. 953, 27.03.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/march2008/march2008n953.htm>
209. Japan's Cosmo Oil Wins UAE Stake and Stake Extension, 04.02.2011, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/cc92c6382c787dae676e869bdf5d238d
210. Japan-UAE Nuclear Energy Cooperation Launches a New Era, 02.02.2009, <http://brainhash.wordpress.com/2009/02/02/shingetsuinstitute/>
211. JX May Sell Stake in Qatar Gas Project, 02.12.2011, <http://www.lngworldnews.com/jx-may-sell-stake-in-qatar-gas-project/>
212. Kuwait Adds 12 bn Barrels to Oil Reserves, 21.10.2010, http://www.gasandoil.com/news/middle_east/dd88bb6ce48de3dd78641a819646ef7b
213. Kuwait Helps Japan's Tsunami-hit Railway Full Return, 04.06.2014, http://www.kuwait-embassy.or.jp/E_index.html
214. Kuwait, Japan Issue Joint Statement on Bilateral Partnership Cooperation, 26.08.2013, <http://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2330119&language=en>

215. Masaki H., Qatar, Japan's Energy White Knight, 04.12.2006, <http://www.worldsecuritynetwork.com/Japan/hisane-masaki/Qatar-Japans-energy-white-knight>
216. Meti Minister Masayuki Naoshima Makes Quiet Visit to the Emirates, Newsletter No. 1498, News-Analysis, 26.10.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/october2009/October2009n1498.html>
217. Mitsubishi Corporation, Sharq, The Saudi Arabian Petrochemical Project: A testament to Strong Japan-Saudi Ties, Endeavour, Vol. 3, www.mitsubishicorp.com/jp/en/mclibrary/brojectstory
218. Mohamed Abdel Raouf, GCC – Japan Environment Relations and Its Growing Significance, 10.14.2011, <http://jime.ieej.or.jp/htm/english/2011/1014.htm>
219. New Japanese Business Deals Struck with Saudi Arabia, Newsletter No. 1398, News-Analysis, 02.07.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/july2009/july2009n1398.htm>
220. Nishikawa T., The Future of the Japanese Constitution: From the "MacArthur Constitution" to What?, The Bulletin of the Surugadai University, Institute of Comparative Law, Seventeenth Issue, 2009, p.51-79, <http://www.surugadai.ac.jp/sogo/media/bulletin/Hikaku17/Hikaku17Nishikawa.pdf>
221. Non-Petroleum Sectors of Japan-UAE Trade Come into View, Newsletter No. 832, News-Analysis, 01.12.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/december2007/december2007n832.htm>
222. Oil Diplomacy: Facts and Myths behind Foreign Oil Dependency, Washington, 2002, <http://www.foreignaffairs.house.gov/archives/107/80291.pdf>
223. Omani Minister Talks Business on Latest Tokyo Tour, Newsletter No. 997, News-Analysis, 28.04.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2008/april2008n997.htm>
224. Oman-Regional Relations, http://www.mongabay.com/history/oman/oman-regional_relations.html

225. Prime Minister Abe's Visit to the United Arab Emirates, Newsletter No. 597, News-Analysis, 01.05.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/may2007/may2007n597.htm>
226. Qatar Petroleum Development to Manage Al-Karkara Oil Field, 22.09.2003, <http://www.albawaba.com/business/qatar-petroleum-development-manage-al-karkara-oil-field>
227. Qatar Ships First LNG to Japan, Signs Accord, 30.12.1996, <http://www.ogj.com/articles/print/volume-94/issue-53/in-this-issue/transportation/qatar-ships-first-lng-to-japan-signs-accord.html>
228. Qatar, Saudi Arabia Sign Border Agreement, 22.03.2001, http://english.people.com.cn/english/200103/22/eng20010322_65657.html
229. Qatar-Japan Trade Reaches \$37bn: Minister, 29.08.2013, <http://thepeninsulaqatar.com/business/qatar-business/250719/qatar-japan-trade-reaches-37bn-minister>
230. Qatar's Bilateral Relations with Japan, <http://www.qatarfriendshipfund.org/en/about-qatar/bilateral-relations-with-japan>
231. Raquel S., Why Japanese Efforts to Facilitate Middle East Talks have Failed, The Asia-Pacific Journal: Japan Focus, <http://old.japanfocus.org/Raquel-Shaoul/1990>
232. Saudi Arabia-Japan: Together in the 21st Century, http://www.saudiembassy.or.jp/50years/En/1.htm#Japan-Saudi_Arabia_ties_unshakeable
233. Saudi Arabian-Japanese Economic Relations, <http://www.saudiembassy.or.jp/50years/En/4.htm>
234. Saudi Aramco and Japan: An Enduring Relationship, 07.05.2012, <http://www.saudiaramco.com/en/home/news/speeches/saudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship.html#news%257C%252Fen%252Fhome%252Fnews%252Fspeeches%252Fsaudi-aramco-and-japan--an-enduring-relationship.baseajax.html>
235. Saudi Mitsui and Company Wins Major Contract for Saudi Railway Construction, Newsletter No. 571, News-Analysis, 04.04.2007,

<http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007n571.htm>

236. Shinzo Abe Becomes the First Japanese Prime Minister to Visit Kuwait, Newsletter No. 599, News-Analysis, 03.05.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/may2007/may2007n599.htm>
Shinzo in Saudiland, Newsletter No. 595, News-Analysis, 30.04.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/april2007/april2007n595.htm>
237. Sojitz Receives Consecutive Order for Large Transformer Facility Construction Work in Saudi Arabia, <http://www.sojitz.com/jp/news/docs/040525e.pdf>
238. Sojitz to Develop New Oil Field in Offshore Block 1 in Southeastern Qatar, 01.02.2008, <http://www.sojitz.com/jp/news/docs/080201e.pdf>
239. Stott D., Japan and the United Arab Emirates – A Nuclear Family? The Asia-Pacific Journal, Vol. 33-5-09, 17.08.2009, http://www.japanfocus.org/-David_Adam-Stott/3207
240. Strengthening the Bahraini-Japanese Partnership, 05.02.2014, <http://gulf-insider.com/strengthening-the-bahraini-japanese-partnership/>
241. Sumitomo Wins Contract for Saudi Water and Power Project, Newsletter No. 1067, News-Analysis, 03.07.2008, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/july2008/july2008n1067.htm>
242. The Cosmo Oil Company Widens Its Stake in Qatar, News-Analysis, Newsletter No. 781, 26.10.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/october2007/october2007n781.htm>
243. The Deepening of Japan-UAE Energy Cooperation, Newsletter No. 1271, News-Analysis, 02.02.2009, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/february2009/february2009n1271.htm>
244. The Iraqi-Saudi Neutral Zone: A Diamond in the Sand, 06.12.2010, <http://basementgeographer.com/the-iraqi-saudi-neutral-zone-a-diamond-in-the-sand/>

245. The Reasons Why Japan and Qatar have Become so Friendly, News-Analysis, Newsletter No. 516, 12.02.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/february2007/february2007n516.htm>
246. The Value of Emirati Exports to Japan Surged by 25% in 2006, Newsletter No. 636, News-Analysis, 06.06.2007, <http://www.shingetsuinstitute.com/newsletter/june2007/june2007n636.htm>
247. United Arab Emirates: Geography, http://www.mongabay.com/reference/new_profiles/170.html
248. Will Japan Rearm?, 28.05.2001, <http://www.stratfor.com/search/site/Will%20japan%20rearm>

η. Πηγή

249. "Известия", Москва, 1987.
250. "Al Watan Business", Saudi Arabia, 2010.
251. "Asia Times", Hong Kong, 2006, 2007, <http://www.atimes.com>
252. "Bahrain News Agency", Bahrain, 2012.
253. "Financial times", London, 1981, 1982, 1987, 1989.
254. "Fortune", New York, 1982.
255. "Gulf Daily News", Bahrain, 2007, <http://www.gulf-daily-news.com>
256. "Japan Press", Tokyo, 1961.
257. "Kuwait News Agency", Kuwait, 1981, 2010.
258. "Kuwaittimes", Kuwait, 2013, 2014, <http://news.kuwaittimes.net/>
259. "Kyodo News Service", Tokyo, 1984.
260. "Middle East Economic Digest", London, 1969, 1981, 1986, <http://www.wildy.com/>
261. "New York Times", New York, 1981, 1990.
262. "News Week", New York, 1975.
263. "Nippon Times", Tokyo, 1953.
264. "Oil and Gas Journal", Tulsa, 1955, 2006.
265. "Petroleum Economist", London, 1986.

266. "The Economist Intelligence Unit", London, 2004.
267. "The Economist", London, 1978, 1980.
268. "The Japan Times", Tokyo, 1983, 1987, 2004, 2009, 2012.
269. "The Middle East and North Africa", London, 1996.
270. "The Middle East", London, 1977, 1978, 1981.
271. "The New Leader", New York, 1990.
272. "The Observer", London, 1981.
273. "The Washington Post", Washington, 1980.
274. "Time" Magazine, New York, 1981.
275. "U.S. News and World Report", Washington, 1986.
276. "Washington Star", Washington, 1979.
277. あさひ («Ասսսհի»), Osaka, 1934, 1954, 2006, 2011.
278. まいにち («Մաինիտի»), Tokyo, 1952.
279. 日本経済 («Նիհոն կէիժաի»՝ «Ճապոնիայի տնտեսություն»), Tokyo, 1972, 1981, 1987.

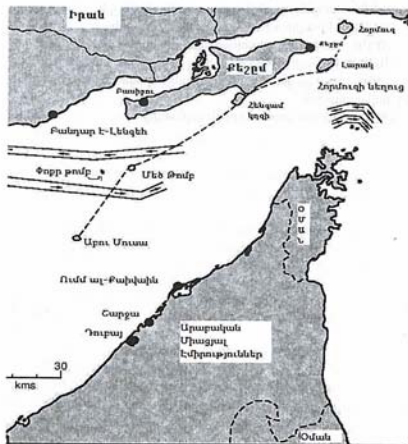
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

1. ԱԱԳ՝ ազատ առևտրի գոտի
2. ԱՂՆՕԿ՝ Աբու Դաբի նեյշնալ օյլ կոմպանի
3. ԱԷԿ՝ ատոմակայան
4. ԱԼԲԱ՝ Ալյումինիում Բահրեյն
5. ԱՆ՝ Անվտանգության խորհուրդ
6. ԱՀՆ՝ Արաբական համագործակցության խորհուրդ
7. ԱՄԷ՝ Արաբական Միացյալ Էմիրություններ
8. ԱՊԼ՝ Արաբական պետությունների լիգա
9. ԱՐԱՄԿՈ՝ Արաբիան-Ամերիկան օյլ կոմպանի
10. ԲԱՊԿՕ՝ Բահրեյն պետություն կոմպանի
11. ԳՖՀ՝ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետություն
12. ԵԺԴՀ՝ Եմենի Ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետություն
13. ԵՏՀ՝ Եվրոպական տնտեսական համագործակցություն
14. ԻԻՀ՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետություն
15. ԻԻՌՀՆ՝ Իրան-իրաքյան ռազմական հետախուզական խումբ
16. ԼԴԿ՝ լիբերալ-դեմոկրատական կուսակցություն
17. ՍՀՆ՝ Մոցի համագործակցության խորհուրդ
18. ԿԺԴՀ՝ Կորեայի Ժողովրդա-Դեմոկրատական Հանրապետություն
19. ՀՆԱ՝ համախառն ներքին արտադրանք
20. ՀՕՊ՝ հակաօդային պաշտպանություն
21. ՃԻՈԻ՝ Ճապոնիայի ինքնապաշտպանական ուժեր
22. ՃՄՀԿ՝ Ճապոնիայի մերձավորարևելյան համագործակցության կենտրոն
23. ՃՄԿ՝ Ճապոնիայի սոցիալիստական կուսակցություն
24. ՄԱԿ՝ Միացյալ ազգերի կազմակերպություն
25. ՄՀՀԳ՝ Միջազգային համագործակցության ճապոնական գործակալություն
26. ՆԵԴՈ՝ Նյու Էնթրքի Էնդ ինդասթրիալ տեքնոլոջի դիվելոպմենտ օրգանիզեյշն
27. ՉԺՀ՝ Չինաստանի Ժողովրդավարական Հանրապետություն
28. ՊԱԿ՝ Պաղեստինի ազատագրական կազմակերպություն

29. ՊԶԱ՝ «Պաշտոնական զարգացման աջակցություն» ծրագիր
30. ՋԱՊԵՔՍ՝ Ջապան պետությունում էքսպլորելըն
31. ՋԲԻԿ՝ Ջապան բանկ ֆոր ինթերնեյշնալ կոոպերեյշն
32. ՋԵՏԲՕ՝ Ջապան էքսթերնալ տրեյդ օրգանիզեյշն
33. ՋԷՔՍԻՄ՝ էքսպորտ-իմպորտ բանկ օֆ Ջապան
34. ՋՈՂԿՕ՝ Ջապան օյլ դիվելոպմենտ կոմպանի
35. ՍԱԲԻԿ՝ Սառայի բեյսիք ինդասթրիա կորպորեյշն
36. ՏՀԶԿ՝ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն
37. ՕԳԳ՝ օգտակար գործողության գործակից

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Քարտեզ 1

Աղբյուր՝

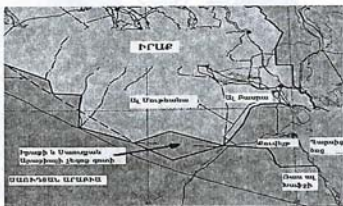
K. McLachlan (ed.), *The Boundaries of Modern Iran*, New York: St Martin Press, 1994.

Քարտեզ 2

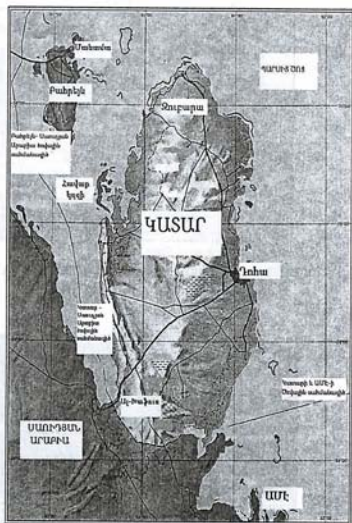
Աղբյուր՝ Google map of State of Kuwait, country facts,
<http://www.satellitecitymaps.com/asia-map/kuwait-map/>

Քարտեզ 3

Աղբյուր՝ The Iraqi-Saudi Neutral Zone: A Diamond in the Sand,
<http://basementgeographer.com/the-iraqi-saudi-neutral-zone-a-diamond-in-the-sand/>

Քարտեզ 4

Աղբյուր՝ Qatar Country Map,
http://www.lib.utexas.edu/maps/atlas_middle_east/qatar_map.jpg

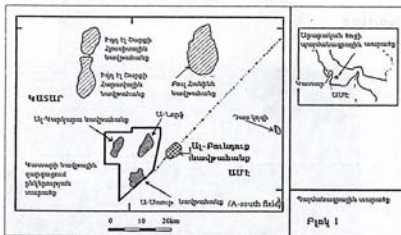
Քարտեզ 5

Ադրյուր Horn of Africa: Map,

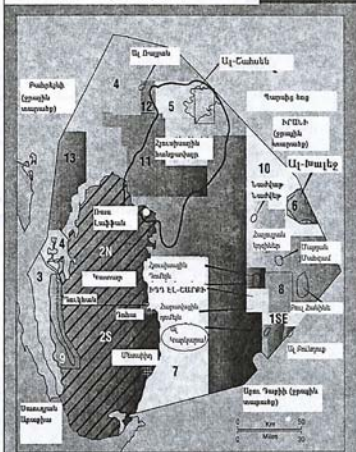
<http://www.state.gov/p/af/r/hornofafrica/169532.htm>

Քարտեզ 8

Ադրյուր Commencement of Crude Oil Production from A-Structure South Field in Qatar, 19.05.2011, <http://www.cosmo-oil.co.jp/eng/press/110519/>

Կատարի հանրավայրեր

Աղբյուր՝ Sizzling Qatar Boom Sparked By Foreign Money,

Technology, And Gas, Oil and Gas Journal, 27.04.1998,

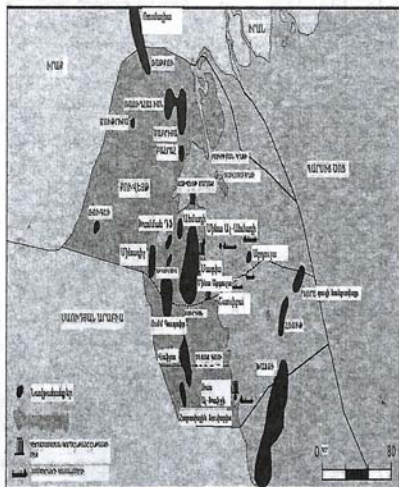
<http://www.ogj.com/articles/print/volume-96/issue-17/in-this-issue/general-interest/sizzling-qatar-boom-sparked-by-foreign-money-technology-and-gas.html>

Աղբյուր՝ North-South Railway Line, Saudi Arabia,

<http://www.railwaytechnology.com/projects/northsouthrailwayli/northsouthrailwayli1.html>

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՐԱՆԻ ԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Աղբյուր՝ *World Energy Outlook, 2005*, p. 424.

55	Յաճիկ	7564
56	Մուղանի տա	5808
57	Այ Ալլի-Յ	2562
58	Քաղաք	2277
59	Արարական և ծով	40488
60	Արու Բաղադրու	1485
61	Մակաթիմ Խաղա	2796
62	Հալիքահ	2269
62 ու		2269
63	Նաթիկ Վ. Թաթա	3709
64	Այ Խաղաք Քամ Արամ	3674
65		1230
66		4808
67		1773
ԱՕՍ	Արարական և Օրին կենտրոն Կրի Արարական	2731
	Մարիս	63
	Նուկաթի մ	1529

Աղբյուր՝ Oman Concessions map,
<http://www.investorvillage.com/mbthread.asp?mb=1250&tid=11126268&showall=1>

ԾՀԽ-ի կառուցվածքը

[illegible]

Աղյուսակ 2

1982-1990 թթ. ՕՊԵԿ-ի կողմից որոշված և իրականացված
արդյունահանված չափաբաժինների տվյալներ (մլն բարել 1 օդում)

	Ալժիր	Եգիպտոս	Իսրայել	Իրան	Իրաք	Ռուսիա	Նիգերիա	Սաուդյան Արաբիա	ԱՄՆ	Կենտրոն
1982թ. մայիս										
Որոշված	0.77	0.33	1.56	2.12	1.53	1.6	1.28	5.03	0.98	1.09
Իրականացված	0.73	0.2	1.3	2.4	1.2	1.05	1.3	5	1.1	1.8
1983թ. մայիս										
Որոշված	0.82	0.33	1.53	2.28	1.37	1.59	1.23	4.77	0.97	1.06
Իրականացված	0.66	0.18	1.19	2.3	1.2	0.9	1.3	4.35	0.95	1.56
1984թ. հոկտեմբեր										
Որոշված	0.79	0.32	1.43	2.07	1.25	1.42	1	4.46	0.91	0.98
Իրականացված	0.66	0.18	1.19	2.3	2	0.9	1.3	4.35	0.95	1.56
1986թ. օգոստոս										
Որոշված	0.93	0.31	1.53	2.1	1.29	1.84	1.03	4.36	0.9	1.11
Իրականացված	0.67	0.22	1.19	2.32	2	1	1.3	4.35	0.95	1.57
1986թ. դեկտեմբեր										
Որոշված	0.93	0.32	1.54	2.15	1.35	1.96	0.98	4.33	0.9	1.12
Իրականացված	0.64	0.21	1.13	2.26	1.47	0.95	1.24	4.13	0.9	1.5
1987թ. հունվար										
Որոշված	0.83	0.31	1.33	1.96	1.23	1.81	1.09	4.01	0.84	1.01
Իրականացված	0.67	0.22	1.19	2.37	1.54	1	1.3	4.34	0.95	1.57
1987թ. հունիս										
Որոշված	0.82	0.33	1.43	2.17	1.36	1.9	1.09	4.19	0.86	1.01
Իրականացված	0.7	0.23	1.24	2.64	2.64	1.04	1.36	4.52	0.99	1.64
1989թ. հունվար										
Որոշված	0.77	0.35	1.52	2.78	1.9	1.61	1.24	3.68	1.64	1.48
Իրականացված	0.77	0.25	1.37	2.93	2.93	1.15	1.5	5.01	1.1	1.81
1989թ. հոկտեմբեր										
Որոշված	0.82	0.39	1.84	3.14	2.14	1.8	1.38	4.07	1.82	1.43
Իրականացված	0.83	0.27	1.37	3.14	3.14	1.5	1.61	5.38	1.1	1.95
1990թ. հունվար										
Որոշված	0.87	0.42	1.95	3.23	2.21	1.82	1.47	5.04	1.83	1.45

Աղբյուր՝ Fairness Measures and Importance Weights for Allocating
Quotas to OPEC Member Countries, The Energy Journal, Vol. 18,
No. 2, 1997.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ..... 5

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՃԱՊՈՆԻԱՆ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ՆՐԱ ՎԵՐԱԾՈՒՄԸ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

- 1.1 ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՃԱՊՈՆԻԱՆ ԵՎ ՆՐԱ ՎԵՐԱԾՈՒՄԸ
ԶԱՐԳԱՑԱԾ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ (1946-1970թթ.)..... 10
- 1.2 ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒ-
ԹՅԱՆ ՉԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ..... 23
- 1.3 ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒ-
ԹՅՈՒՆԸ ՆԱԿԹԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ (1973թ.) ԵՎ ԵՐԿՐՈՐԴ (1979-
1980թթ.) ՃԳՆԱԺԱՄԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ..... 28

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ԵՎ
ՃԱՊՈՆԻԱՆ (1981-1990թթ.)

- 2.1 ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ
ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐՅԱԼՆԵՐԸ ԵՎ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ..... 42
- 2.2 ԾՆԽ-Ի ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԵՐՍՈՒՄ ԱՌԿԱ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ..... 62
- 2.3 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՈՒ ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ
(ԱՄԷ-Ի, ԲԱՀՐԵՑՆԻ, ԿԱՏԱՐԻ, ՍԱՌԴՅԱՆ ԱՐԱՔԻԱՅԻ,
ՔՈՒՎԵՑԹԻ, ՕՍԱՆԻ) ՄԻՋԵՎ..... 79
- 2.4 ՆԱԿԹԱՅԻՆ ԵՐՐՈՐԴ ՃԳՆԱԺԱՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՆ-ԻՐԱՔՅԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔ: ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՈՒ

ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ԴԵՐԸ ՆԱՎԹԱՅԻՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԵՎ ՀԱԿԱՍԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒՄ.....	93
2.5 ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐԼԵՐԻ ՈՒ ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆ ԻՐԱՔԻ ԿՈՂՄԻՑ ՔՈՒՎԵՅԹԻ ՀԱՆԴԵՂ ԻՐԱԿԱՆԱՑՐԱԾ ԱՆԵՔՄԻԱՅԻ ՇՈՒՐՁ	109

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐԼԵՐԻ ՀԵՏ ՀԵՏՍԱՌԵՂԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ (1991-2011թթ.)	
--	--

3.1 ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ՄԵՐՁԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒ- ԹՅԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԵՐԻ ԱԿՏԻՎԱՑՄԱՆ ՆՈՐ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀԵՏՍԱՌԵՂԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ (1991-2011 թթ.).....	117
3.2 ՀԱՊՈՒՒԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ- ՆԵՐԸ ԾՆԽ-Ի ԱՆԴԱՄ ԵՐԿՐԼԵՐԻ ՀԵՏ (1991-2011թթ.).....	130
3.2.1. ՀԱՊՈՒՒԱ - ԱՐԱՔԱԿԱՆ ՄԻԱՅՅԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (ԱՄԷ).....	132
3.2.2. ՀԱՊՈՒՒԱ - ԲԱՆԴԵՅՆ	139
3.2.3. ՀԱՊՈՒՒԱ - ԿԱՏԱՐ	146
3.2.4. ՀԱՊՈՒՒԱ - ՍԱՌԻՅԱՆ ԱՐԱԲԻԱ	156
3.2.5. ՀԱՊՈՒՒԱ - ՔՈՒՎԵՅԹ	165
3.2.6. ՀԱՊՈՒՒԱ - ՕՍԱՆ.....	172
ՎԵՐՋԱԲԱՆ.....	182
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	1895
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ	216
ՀԱՎԵԼՎԱԾ	218
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	230

CONTENTS

PREFACE	5
---------------	---

CHAPTER 1

JAPAN IN THE POSTWAR PERIOD AND ITS TRANSMUTATION INTO MIDDLE EASTERN ACTOR (1946-1980)

1.1 POSTWAR JAPAN AND ITS TRANSMUTATION INTO ECONOMIC DEVELOPMENT COUNTRY (1946-1970).....	10
1.2 FORMATION OF JAPAN'S MIDDLE EASTERN POLICY.....	23
1.3 JAPAN'S MIDDLE EASTERN POLICY DURING FIRST (1973) AND SECOND (1979-1980) OIL CRISES.....	28

CHAPTER 2

GULF COOPERATION COUNCIL AND JAPAN (1981-1990)

2.1 GEOPOLITICAL PREREQUISITES OF THE ESTABLISHMENT OF THE GULF COOPERATION COUNCIL AND THE PROCESS OF FORMATION OF ORGANIZATION.....	42
2.2 THE STRUCTURE OF THE GCC AND THE PROBLEMS EXISTING INSIDE THE COUNCIL.....	62
2.3 ESTABLISHMENT OF POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN JAPAN AND GCC MEMBER STATES (UNITED ARAB EMIRATES, BAHRAIN, QATAR, SAUDI ARABIA, KUWAIT, OMAN).....	80
2.4 THE THIRD OIL CRISIS AS THE RESULT OF IRAN-IRAQ WAR. THE ROLE OF THE GCC MEMBER STATES AND JAPAN IN THE ISSUE OF RESOLVING THE OIL CRISIS AND CONFLICT.....	93
2.5 THE POSITION OF THE GCC MEMBER STATES AND JAPAN ON THE ISSUE OF THE IRAQI ANNEXATION OF KUWAIT.....	109

CHAPTER 3

JAPAN'S POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS WITH THE GCC MEMBER STATES DURING THE POST-COLD WAR PERIOD (1991-2011)

3.1 NEW INTENTIONS OF THE ACTIVATION OF JAPAN'S MIDDLE EASTERN POLICY AND GEOPOLITICAL ROLE IN THE POST-COLD WAR PERIOD (1991-2011).....	117
3.2 JAPAN'S POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS WITH THE GCC MEMBER STATES (1991-2011).....	131
3.2.1 JAPAN-UNITED ARAB EMIRATES.....	132
3.2.2 JAPAN-BAHRAIN.....	139
3.2.3 JAPAN-QATAR.....	146
3.2.4 JAPAN-SAUDI ARABIA.....	156
3.2.5 JAPAN-KUWAIT.....	165
3.2.6 JAPAN-OMAN.....	172
CONCLUSION.....	182
BIBLIOGRAPHY.....	195
ABBREVIATIONS.....	216
APPENDIX.....	218
CONTENTS.....	230

目次

前置き.....	5
----------	---

第一章

戦後日本と中東要素への変貌(1946年-1980)

1.1 戦後日本と経済発展国家への変貌(1946年-1970).....	10
1.2 日本の中東政策の形成.....	23
1.3 第一次と第二次石油危機期間の日本の中東政策.....	28

第二章

湾岸協力会議の成立と日本(1981年-1990)

2.1 湾岸協力会議の成立の地政学的前提と組織の成立過程	42
2.2 湾岸協力会議の構造と会議内の諸問題	62
2.3 日本と湾岸協力会議諸国(アラブ首長国連邦、バーレーン、カタール、サウジアラビア、クウェート、オマーン)との政治的経済的関係	80
2.4 イラン・イラク戦争の結果としての第三次石油危機。石油危機と紛争問題の解決における湾岸協力会議諸国と日本の役割	93
2.5 湾岸協力会議諸国と日本のイラクのクウェート併合に対する立場	109

第三章

冷戦期間における日本と湾岸協力会議諸国との政治的経済的関係 (1991年-2011)

3.1 ポスト冷戦期間の日本の中東政策と地政学的役割の新たな活性化の意図(1991年-2011).....	117
3.2 日本の湾岸協力会議諸国との政治的経済的関係 (1991年-2011)..	131
3.2.1 日本・アラブ首長国連邦	132
3.2.2 日本・バーレーン	139

3.2.3 日本・カタル.....	146
3.2.4 日本・サウジアラビア	156
3.2.5 日本・クウェート.....	165
3.2.6 日本・オマーン	172
結論.....	182
書誌学	195
略称.....	216
付録盲腸	218
目次	230

ԵՎԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԱՐՄԻՑ ԾՈՑԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

ԵՎ

ԾՈՑԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
(1981-2011 ԹԹ.)

Հրատ. պատվեր № 711

Ստորագրված է տպագրության՝ 22.07.2016թ.:

Չափեր՝ 60 x 84 $\frac{1}{16}$, տպագր. 14.75 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 150 օրինակ:

Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24

[2500/11]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0438020

